

Bárka 1993. 1.
Irodalmi és művészeti folyóirat

Tartalom

A mítosz

- Tandori Dezső: Itt e világban... meg az égben...?5
Obersovszky (Oby) Gyula:A mitológiák a létkagyló gyöngyei 10
Rapai Ágnes: Az éden partján 13
Sebeők János: Lettlégyen 17
Kántor Zsolt: Piroska és a Barkas) 20
Imre Flóra: Ötvenegyedik carmen, Nem számolom, Két dal (versek) 21
Isaac Habert: Hölgyéhez, mikor a rétre ment vele, Ó ti merő csúcok (versek) – Somlyó György fordításai 23
Ladik Katalin: Madonna keresztfán avagy az éhező mítosz 24

Szépirodalom

- Féja Géza: Szerelem (novella) 29
Norman Mailer: Az amerikai álmom (regényrészlet) – Széky János fordítása 34
Tandori Dezső: A részletek fontosságfa széthull ... (vers) 42
Kántor Zsolt: A szellem és az ész, A képzelet Nílusa, Szemhéj-celofán (versek) 43
Francoise Giroud: Jenny Marx, avagy az ördög asszonya (regényrészlet) – Várkonyi Benedek fordítása 45
Szepesi Attila: Európa elrablása (vers) 51

Dialógus

- Az éteri schéneri mítosz (Cs. Tóth János beszélgetése Schéner Mihály festőművésszel) 53
Radnóti sírjánál álltam (Kántor Zsolt beszélgetése Gyenes Mihály fősperessel) 59
Az abszurd, a mitikus és a szürreális szentháromsága (Cs. Tóth János beszélgetése Tóth Ernő festőművésszel) 62

Szemle

- Tarján Tamás: Heget heggel (A szúzai menyegző a békéscsabai színházban) 66
Niedzielski Katalin: Gyula, a végvár tartja magát (őszvi visszatekintés a Várszínház 29. nyarára) 70
Alföldy Jenő: Új klasszicizmus (Imre Flóra: Rondó) 74
Sztójcsev Sztetoszláv: A hajótörött világ nyomában (Tillmann J. A.: Szigetek és szemhatárok) 75
Cs. Tóth János: Alternatív alkotók édenkertje Pósteleken 7

A mítosz

Tandori Dezső

Itt e világban... meg az égben...?

A Boldog, szomorú dal Kosztolányija azzal a jobban szituált ábrándvilággal számol le, mely épp megvalósítóját számolja föl, méghozzá jobbik felét tekintve. Ám ez a jobbik fél azzal a fénytöréssel látszik ekképp, amelyet a Csáth Gézának címzett vers így összegez: „Te a halálé vagy, zarándoka az árnyak, / ki bátran indultál, utadat megtaláltad / az éj felé. // De én, jaj, itt vagyok a fényben és hitetlen / feledve önmagam, jajokba fúlva lettem / az életé.” Szép Ernő egy tárcájában arról beszél, minek szenvedniök a szegényeknek, elesetteknek, miért nem csak neki magának kell, mikor pedig neki egyetlen vágya, beteljesülése, sikere csak a halál lehet. A lét és

nemlét ellentételezésének mítoszi lehetősége mintha megteremtené panteonját a legnagyobb szívekből és koponyákból, akiket csak - s melyönket nem? - ilyesmire rávehet. Szép Ernő sokfelé, de a Magányos éjszakai csavargásban talán a leggazdagabb sokszólamúsággal fogalmazza meg tételét: „Szerettem vón egyetlent, határtalant csinálni, / Hírt adni: itt vagyok! - hogy mind a tengert bejárja, / Mint kezdő nap, mosollyal sütni szegény világra, / S végre orvosságot a halál ellen tanálni." Ez lett volna az első gondolat. De a „második”, a véglegesebb? „Tán jobban csodálom semhogy fájjon: / Hogy az élet, az élnivaló nem szép itt mégsem." A magánmitológiák ott látszanak elveszni, mikor így fogalmazunk - még mindig az iménti vers! - : „Az életet barátom szétszórja itt az élet, / Én nem tudom mit éltem s mi az, hogy én itt voltam, / Már minden igazságnak, mely itt jár, udvaroltam, / Fáradt vagyok, nincs kedvem s magamról nem beszélek. " Elveszni látszanak, de csak rejtekezni kezdenek.

Aztán visszatérnek.

Mítoszaink: elképzeléseink arról, hogyan csináljuk. Már amennyiben valamely evidencia szerint „csináljuk”, vagy olyasmiben járunk, ahol evidenciátűrő a közeg, sőt, evidenciagénylő. Mitológiánk: hogy kikkel népesül be jelentősen ez a mítosz-világ. Ez ilyen egyszerű képlet. Vegyük - hogy most ne a munkamítoszt nézzem önmagamnál, ne a költészetit, azaz amaz állócsillagokat, akik... Kosztolányi, Szép Ernő, József Attila, Nemes Nagy, Jékely, Pilinszky... bűvópataklétükkel állandó evidenciák, s nem a széthulló élet anyagából maradtak meg, bár abból vétettek -, vegyük azt az alapmítoszt, mely merőben személyesen volt, s képletbe is foglaltam:

Azok a nem hagyományosan élő lények - játékmedvék stb. -, akik a mi halálunk után fizikailag fennmaradhatnak, tragikussá teszik halálunkat, a miénket, akik „isteneik”, barátaik stb., mert mivé lesznek nélkülünk? Rilke ezt sokszor feldolgozta, isten-vonatkozásban, a teremtményekről etc. Míg ellenben azok a lények, akik a medvék stb., tehát a rilkei „inkább a bábú... az telt” folytatásai, folyamányai etc. lettek, már bekövetkezett halálukkal, meg a még élők a bekövetkezőkkel, az életünket - beszéljek a magam nevében, az életemet - teszik megoldhatatlanul tragikussá, mert nem lesz értelme, nem lesz kikért.

Ám ez épp feloldhatatlanságában oldható fel, ez a mitizált ellentétpár.

Azzal, hogy - az egyik igazságnak „udvarolva” - a teljes vesztes állapotában is lesz kiért, lévén hogy ezek a „kik” nélkülünk nem létezhetnek.

Másrészt az élet tartalmasságának hite „szüsizofosiba”, akár így is mondhatom, heroikusba megy át - a Semmi heroizmusába fut, hiszen végzetesen tudunk a mindentvesztésről, s az ilyen alapállagosságról. Lásd Szép Ernő.

Ha tehát hagyom e tipográfiai is hangsúlyozott ellentétpárt, azt mondhatom róla, összefoglalólag még: a mítosz átalakult, az „élet” és a „halál” fogalmának mítosza, kipreparálva, értsd, magam, magunk is kipreparálódva általuk, újabb tapasztalatokra jutottunk, az ellentétpár is így alakult, s a nem mitológias életsíkon okvetlenül felmerült valami anyagszerűség igénye.

Nálam így az utazás - lásd: „Szpéro elküld, most menj, egy kicsit utazz, tizenegy évig velem voltál, én meghaltam egy éjszaka a kezdedben, menj... nézz szét”. Szétnézés: Bécs, Krieau, ügetőverseny startautója. A jól ismert történet. Szpéro fehér szárnya halála éjszakáján, az ügetőverseny rajtoltató autójának fehér szárnyai. Kezds? Vég? Mi a „cél”? Folyamatok vannak addig. Folyamat az utazás - anyagszerű. A mítosz szíve kihagyása, a mitológia alakjainak pillanatnyi szétszóródása. Kifókuszolódás. Peremre kerülés. Csapda, pozitív jegyű: már a mítosz-mitológia-hagyás is ezek meghatározottja! Megkönnyebbülés az anyagban: relációk. Városok, napszakok, múzeumok, versenyek, emberek, sűrűségek, ritkaságok, üldögélések, járások, váltások, arányítások, összehasonlítások - mind a kifejezhetetlenség helyetti kényszerkifejezés és pályáinak sora. Hová vezet ez?

A „medvék” és a „madarak” teljes visszaértékelődéséhez. A mitológiai alakok újbóli teljuralmához, csak épp más mítosz jegyében. Mítoszukba beáramlott, betolult egy másik valóság általuk megáldott anyagszerűsége. Kombinatívabb lett a mítosz. Az alvilágban, saját napvilágos

alvilágomban jártam, mikor Angliában, Franciaországban, Németországban, Ausztriában, mikor a sorolt létezési formákban anyagért megmerültem. A mitológia figurái olyannyira a régiek, hogy a korábban jelentéktelenebb élők felértékelődnek. Az előtt szárnyú Tóni, a megözvegyült mezei veréb, özvegy doktor Nyúl Rudolf a „főmadarak” sorába kerül.

A medvék „Nagy és Kis Koala Kártyabajnoksága” minden eddiginél izgalmasabb, fontosabb, rendszerjellegűbb. Sokkal esszenciálisabb, mint „a lovak”. De „a lovak”, az utazás: fák a pályákon, esők novemberben, évadzárások... szagok, italok ízei, relációlehetőségek... magányok és áttársulások... azonnali felforrósodások - egy futam! -, visszahullások... a felvezető kör mögött iparvágány, tolatnak rajta, kirakják a fát... Iont Tina Karina, Pacayo, Bin Shaddad, Brasil, Caro Amigo, Simsalabim, Ciniski rója lassú köreit, majd fut, vész az eredmény az örökkévalóságos semmibe, lesz „akta”. És valami több.

Katedrális alatt ülsz kisvárosban. Tolókocsin vidám pár idős asszonyt hoz látóteredbe. Nézel rá. A pár nem törődik veled, az öreg hölgy int, mosolyog. Anyád jut az eszedbe, a háború... ahogy kétszobányit repült s falhoz vágódott egy kredenccel, és ami utána évekig ő volt... és ahogy ez meghatározta. Aztán kimégy a pályára. Mítoszod, hogy vodkát kell innod, vagy gint, leguggolva megnyitni üveged a katedrális melletti tér kövezetén? És a daruk a kikötőben? A csillesorok? A tatabányai csillesorok, amikor nagyanyád sírjához vittek halottak napja körül. Milyen kiszolgáltatottság nyolcévesen életnek, halálnak. A kis felvezető kör betonja Neuss évadvég leveleivel. A tatabányai sírkövek. Az Ipar utca Neussban. Szpéróék erre nem járnak. Itt teljesen magányos vagy. Belegyűröd gallérod ebbe a nagyon tartalmas Semmibe. Veled van azonban medvéid kisebb csapata, táskádban Kazinczka, akit a Kazinczy utcai játékantikváriumban vásároltál, megmutatod Kazinczkanak a neussi pálya ködeit. Borzongtok. Aztán esztek valami frissensültet. Az Ipar utcában isszátok rá a sört. „Rövidet” erre nem lehet, késő őszi sült kolbászra esőben?

Odahaza a te bajnokságod vár. Odahaza ez a magad-rendszere az, ami szerves. A bajnokságban ott vannak a halottak nevei. Nem mitológia a „bajnokság”, hús évre tekint vissza. De negyvenre is, ha akarod. Akivel kezdted, barátod volt az iskolában. Aztán szétmentek útjaitok. Most ő kómában fekszik négy éve. Egy visszapillantó tükör ütötte el.

Ne pillants vissza. Ki mindenkivel játszottad ezt a játékot. Francia kaszinó. József Attilánál olvastál róla. Nyilván Szép Ernő is ismerte. Ne dadogj a múlttal. Mondd: amikor Szpéró halála után elmentél Angliába, és magányosan mászkáltál, visszatértél mítoszaidhoz: Beckett Murphyje, fordítottad másfél évtizeddel korábban, s a Round Pond az ő helyük. Virginia Woolf, fordítottad, most ott laksz, ahol az ő házuk porrá hullt a háborúban, s egy kis galériában, alkonyat után, zárva már, botot látsz, kabát ráakasztva. Mikor Virginia öngyilkos lett, botját az Ouse parti sarába dőfte. De kabátja nem lehetett a boton. Kabátjának zsebeit tömte meg kövekkel, mert túl jó úszó volt. Te mégis látod e mitológiai tárgyaidat. S a Round Pond mellett nem őrzöl megélhetésért laklit, de...

Folytatnád? Ne. De mégis. Utad alatt volt meg neked tizenharmadika, aztán a Vakok Napja, aztán október huszonharmadika, aztán apád halálának, anyád halálának, feleséged születésének napja. Később Samu halálának napja jön még - nagy verebedé, tizenhárom éve után -, aztán november eleje halottak napjával, Mindenszentekkel, lásd versed, Londoni Mindenszentek, aztán november negyedike és hetedike szép párban, aztán az amerikai elnökválasztás napja. De nem mindegy? Mikor Tónit és Rudit, naplódba beírva is, mitológiád legfelsőbb rétegébe bírod emelni, magaddal vagy kegyelmes, nem velük. De Vakok Napjára virradsz, és éjszaka álmod látsz. Pipi Néni jelenik meg, és sokat bolyongtok valami városban, parkjaiban. Amerre hoztad Pipi kalitkáját, 1981-ben, mítoszi hely neked. A Vérmező. Ott olvastad először az Iskola a határon bevezetését, ott rugdaltál egy tottyadt kék labdát a réten, lásd e. e. cummings, ott hoztad sokuk sok mindenét. Pipi veled bolyong, kalitkájából folyton kicsusszan, de megkapaszkodik, nem akar elhagyni, bár nem vak. Erre ébredsz. Vagy visszatérnek, éber álmoként, mítosszá válva, a mitologikus alakok, Samu például. Ahogy megvártad a halála előtti utolsó születésnapját. Vele voltál. Ment el belőle az élet. Nem utaztál Gelsenkirchen-Horstba. Valamit megnézni, meghívásra. Megint itthon maradtál. Mint a nagy mítoszos időkben Szpéróval, ugyancsak Samuval, Éliással, Pipi Néniel, a Poszival - ő is megvakult, aztán elvérzett a kezében-, Bőbével, Csucsival, a

Pepivel... a nagy tizenegyből a már nyolc halottal. S akkor most, Samu halála után, az idén elmentél. És a Samu, forró nyári nap végigyaloglása után épp a pálya kapujában adatott neked egy verébjegyet, egy tisztelet szép kék meghívót, ingyen. Verébjeggyel-ingyen bejutni stadionba etc. Aztán, hogy áthévílt arcod lemosd, bementél a mosdóba. Egészen váratlanul nyitva volt egy ajtó melletti ablak. Samu tizennégy éve ilyen ablakon át zuhant be oda, ahol lőttél. Felkapod a fejed, hirtelen csattanás, vér dől koponyádból. Samu naiv mítosza: így érkeztem, látod, ablakon át. Nem tud vakságról már, vérről, csak a mitológiája van. S mítoszt teremt maga köré. Persze, neki elsősorban valósága van. Amiből mítoszunk lesz, akiből mitológiánk: előbb valóságunknak kell lennie. Ennek a valóságnak odaadjuk magunkat, s az élet úgy szór szét bennünket, mintha máris hamvaink lennénk, csak még járkalunk Vérmezőn, neussi pályán, Alagúton, Ipar utcán, pályákon álldogálunk, Bundesliga-középcsapatokat nézünk, játszunk, amit viszont végképp csak mi játszhatunk le, és írjuk, amit csak magunk.

(És itt kezdődhetnének az „elméleti” megállapítások. Hogy a „magánmitológiák” is legalább két „csoportra” oszlanak. Az egyik, amelyben magam is hiszek, vagyis amelyek gyakorlását - önkockázatosan - vállaltam, az, amelynek jellege közre, általános érvényre akar alapítani, alapozni azonnal, vagy legalább írásos kifejeződésének felbátorodásától fogva. Nem „menekül” ezekbe a magánmitológiákba az ember, mítoszfelfogásai semmivel sem akarnak hátrább-érvényűek lenni az ösztönöknél idebenn s a termelési erőknél odakünn, hogy így mondjam. De épp itt kell megállni. Mítoszaink, s mitologikus alakjaik - nem áltudományos értekezéstárgyak. Amikor életük bűvópatakja visszakanyarul hozzánk, s mindennél csillogóbban tavaszi - nekünk! -, életük csakis irodalmi lehet. Az író mitológiái és mítoszai: az alkotás szolgálatának eszköztárába tartoznak. Csak ezen túl, a többi az, ahol - néma csend.)

Obersovszky (Oby) Gyula

A mitológiák a létkagyló gyöngyei

A mitológia, na igen, a mitológia mindig gyenge pontom volt, pontosabban és helyesebben mindig az a pontom volt, aminek az érintésével könnyen levétttem a lábamról és eltávolítottam az éppem való komolyabb - és együttal természetesen komorabb - témáktól, a mitológia mindig megejtett, mindig megindított, felkeltette bennem legősibb és legőszintébb nosztalgiáimat, évezredes mélységű visszavágyódásaimat, olykor szinte patológiás nosztalgiáimat, ifjabb éveimben különösen, a görög istenek világába, amit készséggel felcseréltem volna tulajdon világgal, a keresztényi világgal, keresztényi mitológiák világával, bár Krisztussal való testvériségemet már-már csakugyanvalónak érzem, a közöttünk feszülő két évezredet kijátszó, időzavaros testvérségnek, testek felett úszónak, mitologikusnak; játékaiban azonban szebbnek, csapongóbbnak, emberigazabbnak éreztem mindenkor pogányságunk isteneit, természet szerint valóbbnak, embertermészet szerint valóbbnak, szemben a Krisztusival, melyet a társadalomtermészet kényszere formált, a közösséget megtartás kényszere, az egymást elviselés kényszere, ebbe a sorba álltam bele magam is, mint szükségszerűbe, ebbe, ám korántsem azért, mert eladtam amazt, a legigazibb természethez húzott, azt a pogányt, tágabb lélegzetűt, tudónek-léleknek egyaránt tetszőbbet, szabadságaiban végtelent, isteni szabadakarattól valóan végtelent, akár a keresztényi isten szabad akaratából valóan, aki öröktől van, megelőzve Khaoszt, Ereboszt és Nüxöt, az alvilág Sötétjét és a teljes Éjszakát, megelőzve Gaiát és Uranoszt, megelőzve minden kétséget az eredeti kétséggel, az indítás, a teremteni tudás kétségével s próbájával, azzal az iszonyatos mozdulással, ami repített és feldúlt, minden békét feldúlt egyszerre és mindenkorra, ami feladatra rendelte a világot, világosságra, ami játékra rendelte a világot, Stüx játékára és Poszeidónéra, Artemiszére és Árészére, Dionüszoszéra a pirossal csípett szőlőlevelek között, rengő csöcsű menádjai táncába fogottan, Athénéére, kibukva a habokból, anyátlanul, hogy korai embertörténeti példát mutasson a szeplőtelen fogantatásra, azzal az iszonyatos mozdulással, ami világra rendelte a Világot, a teremtő öserőben kezdettől meglévőt, mert ami van, az kezdettől van és időtlenül létezik, időtlenül a

teremtőben, az indítóban, a meglőkőben, a mozgásba hozóban, igen, van öröktől és lesz örökéig, a dolgok mélyén és azok mélyén, és a mélyek mélyének legmélyén, vagy magasán, ha a fogalmazás úgy szimpatikusabb, egyre megy, a dolgok őslényegében összegyurmálódnak a dolgok, dimenziótlanok és tömegtelenek, az alapakarás éppen ezért kifürkészhetetlen, hova mászik, merre mászik, minek mászik, mitológiái, mítoszai sem követhetők ésszel, csak szeretettel és megértéssel, arra valók, hogy megjótsszák a kimondhatatlant, a megfogalmazhatatlant, arra valók, hogy gyorsba fogják az irgalmatlan mozgás kárvallottjait, a természetről leválókat, valami teremtői szeszélyből-célből leválókat-leválasztottakat, a visszatekintésre képeseket, azokat, akik kitaszítottaknak érzik magukat beletartozásaikkal, kitaszítottaknak póre létükkel, létükkel kapott visszatekintésük képességével, az önmagukat való megsiratás képességével, kitaszítottaknak a teljességből, leválasztottaknak az egésztől, indulataik és reményeik kompenzálódnak a mitológiában, a mindenkori és véglényegükben mindenkori egybehangzó mitológiákban, a múlhatatlanságban s a feltámadásban egybehangzó mitológiákban, leválasztottságuk indulata kompenzálódik, visszatérésük reménye a nagy egészbe, a teljes-ségbe, az örök életbe, a mitológiák éppen ezért elpusztíthatatlanok, mint maga az öröklét, időről időre átalakulnak, kicserélődnek, újratermelődnek (illetlen szó ide, teremtdőnek - mondom helyén valóan, az Isten képzés-teremtés egyik legősibb, legemelkedettebb tevékenysége az emberiségnek, „... mert bölcs az ember és az istenek tanulékonyak” - írtam egyik mitológikus témájú versciklusom mottójául évtizedekkel ezelőtt), teremtdőnek, igen, teremtdőtek és teremtdőnek, teremtdőnek természetesen jelen korunkban is - világunk természetes természetétől fosztott féloldalán is teremtdőtek, a semmiből semmit köpdősés anyagelvű közegében is, mert a mitológiákat nem lehet kiköpdösni a világból, a mitológiák a létkagyló gyöngyei, a mitológiák az emberi hit mesefüzérei - az érzékelőkre fogottan teremtdőnek, az érzékelés révületében teremtdőnek, a lélek makrokozmikus tágulatában teremtdőnek, a józanok és fogukat piszkálók mindennapi játékaiba nem szoríthatóan, a pillanatba nem szoríthatóan, ami elfut, mint egyik renduralta időszakasz a másik után, elfut okosságain, mint a százlábú, csak váladékát lepedékét hagyva maga után, elfut, reménytelenül megrekedve futásaiban, semmirevaló futásaiban, a mitológia elébefut, s csak az elébbállóknak mutatja fel magát, a korunkban való mitológia különösképpen, zavart, idomtalan-tanácstalan (tanácstalanná züllött és tanácstalanságában pangó) kétlényegű korunkban való mitológia, igen, az elébbállóknak mutatja fel magát, az isten tanította lélegzetűeknek és isten tanította tekintetűeknek, új mitológiánk, új isteneivel, a Terek felől ránk zúduló új isteneivel, akik fájdalmasan eltérők a régiektől, félő, hogy minden eddigőtől organikusán eltérők, alapvetően abban, hogy nem az ember formázza őket saját képmására, ők formázzák az embert saját képmásukra, kitágítva pórusait, szemző és oltóérzékeit, nyelvét, dallamait, oktávokon túlra viszik és oktávokon innenre hozzák, a lapra hozzák delejíteni, integrálni, képletbe fogni, a mathézis képletébe, a geometria képletébe, idomosok lesznek és spirálban megfutók, integráljeleken távúszók, ezek az istenek átszerelik világunkat, kopoltyúsra, buborékosra, féyneműre, áramkörösre, vagy kör nélkül valóan áramzóra, lumineszkálóra és árnyakon lapulóra, kilövetőre és elpárolgóra, megfogalmazhatatlanok eljövendő isteneink, mitikus lényeink, science fiaionjainknak itt a csődje, science fiaionjainknak, melyek tulajdonképpen korunk mitológiái, mitológiai kezdeményei, hiányos mitológiái, hézagos mitológiái, az emberi fantázia csödtermékei, a maga törvényein alkotás fuccsállapota, korunkon elvérzik a képzelet, valahol megáll, nincs továbbja, nem képes megtalálni a terek évezredének Szkülláit és Kharübdiszait, Khimairáit és Eurüoszait, Minotauruszait és Khthonioszait, Kerberoszait és Eurütiójait- szörnyeit, a legszabadabbra csapva fantáziáját, s ha jut valameddig, jut, ám messze elmarad eszményi alakjaiban, a szépekben-újokban, a Pallas Athénének, és Apollónoknak, az Aphroditéknek és Hermészeknek, a Hesziáknak és Artemiszeknek megfelelőkben, elmarad, iszonyatos és céltalan úrben hagyva a tereket, s az embert úrutaztában, rangja fölött való barátban, ellenfélben, a természettel szembeni küzdelemre hagyva, ami nem emberrangú küzdelem, nem érdeklődésemre méltó küzdelem, nem emberszabású ellentétet teremtő küzdelem, igen, a szabályos és a szabályosnál még szabályosabb alakjai hiányzanak új mitológiánknak, az embercsúfítók mellett az emberszépítők, nem képesek még alakot felvenni, nem képesek alakkal ellátni őket az ember, soha nem is állt nehezebb és megoldhatatlanabbnak tetsző feladat előtt, világának iszonyatos összezsugorodtával, és világképének iszonyatos kitágultával,

jövendő istene csakugyan a túlvilágról jöhet, túlvilági alakzattal, erkölcsi renddel, képzzel, eddigi homocentrikus - a szónak nem egy nézőpontúságát, hanem emberközpontúságát értve-istenei után, az ismert világ alakzataiból, formáiból kiindítottan, a mai mitológia és mítoszképzés elvontabb minden eddiginél, elképzelhetetlen hol, miből, mitől kap alakot, antropologikussá mitől válik, ha válik egyáltalán, nem valami más központúság alakítja, az emberközpontúság helyett, valami embernél magasabb, más léptékű, más kiterjedésű isten vajúdik, tör be embervilágunkba, amiközben az ember maga is vajúdik, a más ember, miközben a megszokott lényegű fokozatosan elveszti fensőbbrendűségének tudatát, képességét és biztonságát a fensőbbrendű uralkodásra, egyszerűen nem tudja mit kezdjen magával, istenzavarában és emberzavarában, mitológiázavarában, igen, mitológiázavara zavarja egészében is a ma emberét, ettől idomtalanodnak organizmusai, ettől nem tudja mit kezdjen magával, meglévő mitológiáival és következőképpen isteneivel, homocentrizmusa - ami alatt most viszont egy nézőpontúságot értek - iszonyatosan ledöglesztett, elfárasztott, elközönségesített, megoldásra reményt nem adó, örök ingerhatáron járó, feloldás nélkül valóan feszített, egy örökké tartó Krisztus a keresztfán, egy örökké tartó Prométheusz keselyűk marta altesttel, fáradt mitológiák fárasztó újra élesztése, krajcáros hívságok völgyeié és krajcáros becsapásoké, krajcáros vállfeszítés ellenirányban, csupa tekintet öblögetés, csupa porckoptatás-taposás, szemben a léttel, a lét akarásaival, a kitörés irányában, az emelkedés irányában, a terek, sokcsillagiságú léttárgulatunk irányában, a jövendők irányában, jövendő tereink irányában, melyeken új isteneink, új mitológiáink párolognak és elektrizálódnak, cseppennek és kristályosodnak, süvöltenek és zibonganak, új Olümposzok és új Golgoták irtózat magasságokba nyúló csúcsain, értelmünket frissítő mitológiák, reményeket élesztő mitológiák, kilábalásokra hitet adó mitológiák, igen, végszót adó mitológiák egy másfajta emberlét belépésére.

Egy másfajta emberlétére...

Rapai Ágnes:

Az éden partján

Na, ne!

Hogy te?!

Erről?

Kuc. Kuc.

Óh!

Ah!

Megépíted a Bárkát?

Magaddal viszel?

Kit viszel?

Mit viszel?

Ha tudni akarod, igen, éppen én!

Éppen erről!

Ne röhögj!

Ne gúnyolódj!

Megépítem!

A francba!

Egy szép, fiatal férfit, Marlon Brandóra fog hasonlítani, emlékszel? a Vágy villamosában! istenem! mert veled már olyan, mintha egyedül volnék, mert nem tudom, én gondolom, amit gondolok, vagy te gondold, mert szereted a joghurtot és a túrós táskát, azért nem viszlek magammal, mert..., ebbe a három pontba belefér az angol szótárad, a papucsod, kívános-elégedetlen, dolgozós-hétfégi tekinteted, lelked lu' king lása, ha tudni akarod, azért vettem meg kétszázharmincöt forintért, mert a borítójára felírták: kilencven nap alatt tökéletesen angolul! igen, a szavak mágiája, hogy ötvenedszer? na és, ha ötvenedszer? Add ide a napszemüvegét!

És mit viszel?

Elviszem a Bárkára azt a szép, piros borítású Bibliát, meg Shakespeare-t meg Catullust, Petőfit, Nádist meg Móriczot, Apollinaire-t, József Attilát, meg... Nincsen benne rendszer, veted ide, mintha varangyot látnál, úgy viszolyogsz ettől az összevisszaságtól. Ja! És Rilket is elviszem, meg tiszta és tisztátalan állatokat, a madarak és a földön élő állatok közül kettőt-kettőt, egy hímet és egy nőtényt. S akkor majd a vízözön rátör a földre, megnyílnak a nagy mélységek forrásai és megerednek az ég csatornái. Az eső negyven nap és negyven éjjel zuhogni fog. Mert én leszek Noé! Vesd össze Ziuszudrával, Atram-Haszísszal és Utnapistivel a sumer-akkád hagyományban, Deukalióonnal a görög hagyományban. Veti a fene!

Szóval nekirohantam a témának - fejjel a falnak? - hanyagul, na azt megnézném! csattan a hangod. Marlon Brandóval soha nem fogok unatkozni, olyanok leszünk, mint az olimposzi istenek, akik boldogan éltek, boldog semmittevésben. Valahol azt olvastam, hogy a semmittevés mint olyan egyáltalán nem a bűn szülőanyja, ellenkezőleg, igazi élet, ha az ember nem unatkozik. A semmittevés persze alkalmat adhat arra, hogy valaki egész vagyonát elveszítse, ám a nemes természet nem az ilyesmitől fél, csak az unalomtól. A szépség, aki nem varr, és nem is fon, aki nem vasal, nem olvas és nem is zenél, az boldog a semmittevésben, mert nem unatkozik. A semmittevés tehát távol van attól, hogy a bűn szülőanyja legyen, sokkal inkább ez az igazi jó. Potty. Belepottyantam a téma kellős közepébe, hiszen a mítosz egyenlő az étellel, az élet egyenlő a költészettel. Nekem. Ha mítoszból mesélek, az életemről mesélek. Ilyen szépen, patetikusan. Na, ezt magyarázd meg!

Minek magyarázzam, jól tudod, még el se kezdeném a mesét, te, kedves barátom, máris a végére jutnál, és pont, legalábbis így képzeled, és most, annak ellenére, hogy mindketten úgy hisszük, a tenyerünkben óriássá gömbölyödött az a bizonyos gombolyag a visszafelé vezető úton, kijutunk nemsokára a napfényre, hol reszketni semmi ok se lesz, mélyet szívunk a friss, zöld levegőből s egy csöppet kiürültnek érezzük magunkat, pedig győztünk, vagy épp azért, ne vágj olyan dühös képet, csak feküdj nyugodtan, nem, egyáltalán nincs meleg, a Balaton langy szellőt fújdogál, különben is leveheted a fürdőnadrágod, itt nem lát senki, igen, még el sem kezdtem a mesét, te, kedves barátom, azon sopánkodszt, hogy soha nem lesz pont, de valld be férfiasan, élvezed, már jó előre perverzkedsz, szóval hol volt, hol nem volt, élt ezen a világon egy asszony, szakálla volt ember, kérlek, ne röhögj, hja! én örült néemberem, ez kuncog a szemedben, én kerekded almám, ki a logikus gondolkodás fájától bizony messzire pottyant, de én, ha tudni akarod, nem is kérek a ti eredetiségetekből, meg a híres-neves logikátokból, az én útvesztőmből nincs kiút, nem kell figyelmeztetned, hogy az imént az ellenkezőjét mondtam, utaltam valami gombolyagra, ám bármennyit gombolyítasz, egyre sötétebb és nyirkosabb helyekre tévedsz, különben is le a mítoszaitokkal, a fene se emlékszik ennyi hülye névre, bennem úgy összegubancolódtak az évszázadok, mint az istenben! ez aztán férfias hasonlat volt! szóval ez a hormonzavaros, szerinted az! asszony emberforma szakállal járt-kelt a világban, icipici férfit hurcolászott magával, és, röhögni fogsz, élvezte a dolgot.

Most el kéne mondanom, milyen finomságokat sütött-főzött, hogyan tüsténkedett, foglalkozott ezzel-azzal e titokzatos nő meg férfi lény, miféle rafinált ízléssel tette otthonossá a házat, finom kelmékről, kacifántos csecsebecséről, kenceficékről s még finomabb ételekről eshetne itt szó, mindenről, ami nektek fontos, de egy bagolyszemű éjjelen, mikor levél nem zizzen, fűszál nem moccan, mintha a létezés lassan negatívba csúszna át, megrázta magát az asszony, kinek férfiszakálla beleremegett, és nyissz! Egy hatalmas ollóval megszabadult a szívének kedves lénytől.

Miért? Miért?

Ti kitaláltátok a miérteket, s mással sem telik az időtök, csak a válaszok keresgélésével, meg az újabb miértek feltevésével, hogy azután megint kutakodjatok, fontoskodó képpel, nesze, itt van a napolaj, múltkor is annyira leégtél, á, olyan kihalt rész, errefelé senki se jár, különben sincs mit szégyellned, gyönyörűm, ennyi bók, remélem, elég lesz, heverjünk homokban, bágyadjunk, éledjünk, bomoljunk, épüljünk, csak ne kérdezd, miért.

Irtó muris dolog szemtanúja volt a Hold. Fel-alá rohángászott a picinyke ember, s akkorára tátotta a száját, amekkorára csak bírta. Előbb artikulálatlan hangok szakadtak ki belőle, utóbb szavak. Úgy

két óra tájban elhagyta ajkait az első értelmes mondat: Halhatatlan vagyok. Belebámult a közönyös hold pufók arcába és ezt ismételte addig, amíg amaz meg nem unta, s pirkadat előtt angolosan távozott. A természet éledezett, madárscicsergéssel, izgató formákkal, színekkel, de a férfi ügyet se vetett ennyi csudára, mit bánta ő a távolban ágaskodó hegyeket, kristályosan csillogó patakokat, a rókát, a nyulat, a mókust, a pillangót, a hangyát, ereje fogytán lerogyott a jószagú földre és zokogott, zokogott. Ekkor az asszony elindult felé.

Kedves barátom, hiába mutogatod, hiába kérdezel, nem vagyok én se orvos, se biológus, honnan a francból tudnám, mi a fene csípett meg! Gondolom, nem halálos, hát persze hogy viszket, olyan tíz fillér nagyságú, piros folt, maximum húsz, nem, egyáltalán nem örülök, ha veszekedni akarsz egy szúnyog miatt, tessék, a vakarás helyett jobb volna megnyálazni, ki mondta, hogy edd meg a napolajat?

Az asszony 165 centi magas volt, a mellbősége 90, a dereka - hogyha behúzta a hasát, és ő mindig behúzta! - 67, a csípője is 90, persze csak egy bizonyos helyen, ám az asszony kímélni szerette magát, ezért csakis azon a bizonyos helyen mérte, s ugyanilyen oknál fogva mélyen hallgatott a koráról. Huszonvalahány évesnek tartották, ezt soha nem cáfolta. A haja barna, a szeme szürke. Elindult a férfi felé, ruháit odadobta a szélnek, vadonatúj Jessa bikinijéből kilépett, s anyaszült meztelenül odafeküdt a kétségbeesett férfi mellé. Finom ujjaival simogatni kezdte a picinyke ember apró homlokát, arcát, nyakát, azután ujjai lejjebb futottak.

Jaj, kedves barátom, annyi, de annyi kérdést látok abban a sötétkék szemedben, ugye már nem is érzed, hogy megcsípett valami, kérlek, ne sürgess, olyan ezeregyéjszakameséi lesznek ezek, légy szíves kend be a hátamat, most már meg kell fordulnom, nézd, egy sirály! szeretem a sirályokat, csak! amikor a hetessel átmegyek az Erzsébet hídon, a Duna fölött röpdöső sirályokat nézem, nem gondolok semmire, már hogyne lenne olyan! nézem és jó. Ugye a finom ujjaknál tartottam? Csodálatos dolog történt! A kicsi férfiből hirtelen kipattant egy 194 centiméter magas, fekete ifjú, a megszólalásig rád hasonlított, ott magasodott a homokban fekvő asszony fölött, és mondá az asszony: Uram, ne takarja el a napot!

Heherészel, azt gondolod, kedvesem, megint túljártál a saját eszeden, mint általában lenni szokott, Ariadné fonala, úgy tetszik, kivezetett, elképesztő labirintusodból mégiscsak oda jutottál, hol a hímnemű eszmék virulnak, no ne duzzogj, mi sem természetesebb ennél, drágaságos oldalbordám, kit a szavak fűzésére én tanítottam, látod, máris a bibliai kezdeteknél tartasz, hisz most az a mondat következne, hogy lőn világosság, csak hogy a férfi nem húzta fel a fürdőnadrágját, hogy hátának viszketését a hús habokban enyhítse, nem úszott be a bójáig, hanem oda kéredzkedett, hol aszály meg jégverés, áradás és burjánzás hódít, hol kies a kietlennel összeér, hol az időtlenné dermedt sötétségben gyorsröptű képzelet cikázik, öngyilkosan, vissza, vissza a semmibe.

Tévedsz. Nem ödipuszos akármicsoda kerekedett ki, nektek mindenről freudi francok jutnak az eszetekbe, a pszichologizálástól a legegyszerűbb dolgokat sem fogjátok föl, az imént csupán azt mondtam, hogy elaludt, és valószínűleg szépet álmodott, az asszony ekkor a hasára fordult, s az utolsó szó, amit kiejtett, belepottyant az ifjú álmába, ott zuhant, zuhant, évezredek múltán földet ért, majd elindult kétségbeesetten, mert nemsokára este lesz, addig muszáj egy mondatot találnia, hol éjszakára meghúzhatja magát.

Sebeők János

Lettlégyen

A mítoszról szóló keresztény metamitológia szerint a mítosz az, ami legyőzött, a mítosz az, ami áldozatul esett a krisztusi alázatnak és a Nagy Konstantinus-i triumfációnak, a mítosz az, ami eleve halálra szánt, a mítosz az Achilleusz-megsarkalt halhatatlanság - „gyí te, Szent Mihály lova” - aligha véletlenül Achilles-nap a halottak napja - megszárt halhatatlanság a mítosz, és az örök élet szúrta meg.

Úgy aránylik a mítosz Istenhez, mint a majom az emberhez, egy nagyobb horizontú apoteózis

előfutára-abszolút Ószövetség.

Ha viszont a mítosz ilyen, legalábbis a keresztény ortodoxia szerint, akkor nyilvánvaló, hogy a misztika elhalványultával párhuzamosan s a szekularizáció neonfényében a mitológia s a mítoszok reneszánsza várható, betörnek életünkbe régi idők régi dalaival, ha nem épp nyereg alatt puhítva Árpádsávosan, akkor Zeusz-szakállasan vagy védikus húrokat pöngetve, s az újraszentelt pogányság öntudatától duzzadva.

A középkorban Zeusz Isten holdudvara, eufémiája volt. Ma épp ellenkezőleg, a mitológia Isten eufémiája lett. Aki fél a tiszta transzcendenciától, aki fél nevén nevezni Istent, aki fél vallásos lenni, annak ott a kiskapu, s rajta a felirat: mítosz. A mítosz mindig is eufémiája, illetve metaforája, alteregója volt egy nálánál magasabb rendű posztcselekményi ideavilágnak, s épp ilyenén irányultságában volt transztendáló, s mint önnön cselekményességében a cselekményen túlit felvillantó, az emberi köztes lét legtisztább tükre, legalább olyan tiszta, mint a görög sorstragédia.

A mítosz menny-négyzetre emelt sorstragédia. Nem fény, hanem felhőkön foszforeszkáló fénylés, illetve fénytörés, megtört fény, mielőtt Krisztus megtörte volna az utolsó vacsora kenyerét.

E tulajdonságaiból kifolyólag persze a mítosz menthetetlenül elegánssá és szalonképessé vált a XX. sz.-ban, sőt, mi több, szalonszerűvé, afféle társasági csemegévé, olyanná, mint a pigmeusok szexualitása, melyről anélkül lehet beszélni, hogy illetlenek volnánk.

Freud és Jung volt az a két orákulum, akik a hiperintellektuális sarlatánok Pallas Athéné-i fegyverzetében tündökölve kiemelték a mítoszt a pogányság sarából, és a primitívség tetszhalott porából, s beemelték a tudományosság - hanem is a tudomány-panteonjába.

Ami mítosz - nem támadható. A mitológia, a mítosz az a világvége, amit egykor Nagy Sándor keresett, hogy leüljön a partjára és belelógassa lábát hang nélkül, némán. A mítosz az a típusú támadhatatlanság, mely túl van a tévedhetetlenségen, s anélkül sarkall áhítatra, hogy teljességgel kifilézne öntudatunk koncentrált fókuszát.

Miben különbözik Sztálin elvtárs tévedhetetlensége a mítosz támadhatatlanságától, hisz egyik sem megkérdőjelezhető? Talán abban, hogy a végbemenés és nem a cselekmény tárgya győz minden mítoszban. Elvis Presley önsorsrontása, haladása a szükségszerű végzet felé, vagy a trójai győzelem - noha az egyik látszólag vereség, a másik viszont a szó klasszikus értelmében vett győzelem -, lélektanilag mégis ugyanazt a megdicsőült hatást kelti. A mítosz számára tehát érdektelen a cselekmény kimenetele, csak a cselekmény végbemenetele az, ami számít a mítosznál.

Valójában tehát a mítosz nagyon is történelmi ihletettségu, tudniillik a történészek emlegetik unos-untalan, hogy számukra nincs volna. A volna ellenpólusa viszont a: van. Ontos On, avagy ez van, ezt kell szeretni, Arisztotelésztől Hegelig. Csakhogy míg a történelem a volná-t a van önjogán zárja ki, s paradox mód épp emiatt menthetetlenül antifilozofikus, addig a mitológia a van-t próbálja úgymond megideologizálni, s ezért persze akaratlanul is a lett állapotába magasztosul, a silány „vanás” helyett.

Másodszor nekifutva fentebbi gondolatmenetnek: míg a történelem a volná-t a van jogán zárja ki, s ez a van, mivel történelemről van szó, voltaképpen mindig csak volt lehet, s abszolút materiális, addig a mítosz a bárhogyan lehet-et a lett által zárja ki, mégpedig oly módon, hogy a mitológiai lett sohase volt történelmi van, vagyis a mitológiai történet sohasem különbözött a mitológiának nem tekinthető történetektől, csakis abban a kritériumában, hogy végbement, míg a történelmi történet elvileg megtörténhet azon kizárólagos jogon is, hogy végbement. A mitológia tehát tudat alatt ráébredt arra, hogy a van eleve illegitim, másképp kifejezve, a legmélyebb jungi archetípus a van legitimációja iránti igény.

Tudat alatt Heidegger nagy kérdése szól minden indián rituáléból s minden prae-apokrif, azaz pogány teremtés könyvéből, hogy ti. a van rendkívüli állapot a nincs tisztaságához képest, ám Heidegger nem látta át azt, amit a mitológia ösztönösen érez, hogy a van a lett által paradox módon megkerülhető, nem érzékelte, hogy a tiszta lett a gödéli értelemben nem elégséges axiómának tekinthető lét első önellentmondó művelete, az első hierarchikus lépés, Jákob lajtorjai létrafok a majdani szubordinációk kvázi végtelenjében, azaz a lett olyan van, amely sohase volt, s mily megdöbbentő, hogy magyarul a mesék éppúgy kezdődnek, hogy Hol volt, hol nem volt egyszer... Antik bölcsélet rejlik e látszólag egyszerű szavak mögött, a lett és a lét közti különbség maga.

A mítosz lett, Isten van, viszonyuk éppoly komplementer és egymást kizáró, mint a konjugált változóké, transzcendens hullámrészecske, illetve hely, impulzusreláció. A mitológia nem volt-típusú lett, ezért aztán, hisz nem egy olyan típusú van, mely időben volt-tá lesz, szükségképp időn kívül játszódik, de univerzális magyarázata mindannak, amit az időn belül lett-ként élünk meg, azaz dramaturgiaiailag érzékelhető katarzisként.

A lett persze politikai kérdés is: miért lett így és miért ilyen, másképp fogalmazva, a lett jelen ideje valójában nem a van, hanem az ilyen, vagyis a lett, mint „post factum”, élő-időszerűsége a lettségtől szubsztanciálisan elválaszthatatlan minőségű ilyen.

Ezért aztán a politika szükségképpen fordul segítségért a mítoszhoz, a mitológiához akkor, amikor létének eredendő illegitimitása terheli. A mitológia az a szolgáltatás, ami nélkül a politika nem élhet meg, hisz kizárólag a mitológia képes reverz jósként a véghetetlen történelmek újraírására, s megmondani, hogy miért lett, ami lett, s miért épp olyan. A filozófusokat a politika mindig issemmibe vette, hisz a politikától távol áll a van, őt csak a lényeg, a lett érdekli, ami viszont tisztán mitologikus.

A hitleri és a bolsevik mintaopera mind egy-egy mítosz, s azért mítosz, mert az önkényuralom kizárólagosságát látszólagosan megtagadva uralkodik kizárólagosan. A mítosz az etika esztétikája, vagyis teremt valamit, ami a maga szent pogányságában úgy aránylik a mindennapok profán megtörténhetőjéhez, mint a rút a széphez.

Márpedig semmi sem igazságtalanabb a szépnél. A szépség nem etikus. Nincs benne kegyelem Quasimodo iránt, aki szerencsés, ha megkésve bár, de törve nem, öreg Cyranoként legalább fölismerik, s nem rángathatja ítéletnapig a Notre-Dame harangjait. A csúfba nem lehetnek szerelmesek, a nem mítosz pedig nem lehet Történet, így, nagybetűvel.

A mítosz a halhatatlanság haláláról szóló rege - elpusztíthatatlan, mert eleve emberré lett. Sírjára csak meghajtott fővel tekinthetünk, akár Napóleónéra, de elsiratni mégis a leghiűbb ábránd, oly abszurd, mint a kismetró Vörösmarty téri végállomásán a grafiti, mely így szól: „A király nevében megtiltom Istennek, hogy csodát tegyen.”

E számunk szerzői

Alföldy Jenő (Budapest)

Cs. Tóth János (Békéscsaba)

Féja Géza (1900-1978)

Giroud, Françoise (Franciaország)

Herbert, Isaac (1560-?)

Imre Flóra (Budapest)

Kántor Zsolt (Szarvas)

Ladik Katalin (Bajót)

Mailer, Norman (Egyesült Államok)

Niedzielsky Katalin (Békéscsaba)

Obersovszky Gyula (Budapest)

Rapai Ágnes (Budapest)

Sebeők János (Budapest)

Szepesi Attila (Budapest)

Sztojcsjev Szvetoszlav (Békéscsaba)

Kántor Zsolt

Piroska és a Barka[s]

A mítosz maga az idő. De a jobbik fajta, a múlhatatlan, az örök. A másik idő, az alávaló, törékeny,

esendő és véges, ami túlon túl (A Túl-on túl) emberi, tehát rossz, fájdalmat termelő, hús-vér idő, megalkuvó, depressziós és szegény. Az élet partikuláris múlása mögött (fölött) létezik egy égi más (idő) is, ami tulajdonképpen az Idea. A nembeli, a széptani, a mitológiai idő, ami korról korra átörökítődik (és növekszik, mint a tudás), de nem mechanikus struktúrákkal képezhető (képzhető), hanem szerves anyagú alakzatokkal. Múlhatatlan megtermékenyítő fluidum, idol, médium stb. Múlhatatlan, mert sem alulmúlni, sem felülmúlni nem lehet. Van és lesz. És sohasem volt! Mégis megteremtettük, mi (állatok?), növények, embriók, szövödmények, levő mindenkinek. A mitikus jelenségek a gondolatok, a nagy művek alapsejtjei. Amiből lettünk. Megmagyarázhatatlan, atavisztikus vonások teszik változatossá az amúgy is túl konkrét, kézzelfogható (és összefogdosott) életet. Megrázó, ahogy telik az idő. És mindennek külön ideje van, külön múlása, ébredése. Reflexek, ösztönök rácsai között vergődve néha muszáj a mítosz nevű palack felé nyúlni és meghúzni ezt a csodás nedűt. Lehet, hogy a széptevés, az enyelgés rítusa (ösztön-óperencián túl), ez az egész művészkedés, bizonyos távoli múmialények számára érthetetlen és haszontalan cselekvések sora, de nem baj. A semmit (tevés) akarni tudás nagy kincs, azt jelenti, hogy a haszonelvűség mellett létezik egy másik szempont (az élvezet), az értelem, az elemzés, a magyarázat iránti szomjúság. Ez jó. A palackot meghúztuk, s a nedűvel együtt a palackba zárt szellemet is lenyeltük. Hisz a mítosz nem csak a jót jelenti, a fenségesbe az amorf árnyak hajlongása is beletartozik. A görög istenek mellett ott állnak a szörnyek, a torzonborz, borzas Küklopsz és az összes buja szirén, kuplerájostól, inkvizícióstul együtt. Így kerek a világ, még akkor is, ha az egész csak mese. A tradíciódúc mítosz tehát nem lehet kilúgozott, denaturált. Bizony, a farkas bekapja a nagymamát és belefekszik az ágyunkba is. Hol van vadász, hol nincs. Piroska azonban barkát szedeget és cukrot szopogat, amíg nem jön érte a fekete Barkas.

A mítosz átírható, lám, ez a játék lényege, a változatok sokfélesége, egymásba játszása. A hangnem, a báj, a forma, a hangszerek vibrálása. A meghalást feltartóztató művészet. Meg akarunk halni és nem fogunk. Mert a mítosz maga az isten és bennünk van. Mi meg Piroskában, Piroska meg a barkában, aztán a Barkasban. Mi kell még?

Imre Flóra

Nem számolom

az idő múlik és mi itt vagyunk
maga meg én egymásra nézve mindig
unokáját kétfelől kézenfogva
vagy beszélgetve csak a busz peronján
maga meg én és az évek az évek
mondhatnám hogy történt is mennyi minden
mennyi mindenki történt itt vagyunk
egy fél élet semmi se változott
ősz van az úton gesztenyék kopognak
az idő múlik rövidül a nap
maga meg én de nincs kékebb az őszi
napsütésnél egymásra nézve mindig
s az őszi tücsöknél nincs szelídebb
októberi tücsök már nem kiált
ugyanazt mondja egyforma szavakkal
én az időt már rég nem számolom
maga meg én mondjuk az állandóság

Két dal

ó ifjúság aranymadár
mesék szárnyán röpít a szél
a szépség mint nyári eső
a szomjas földbe elfolyik
törékeny jaj a forma és
szétomlik ez a büszke hús
ó ifjúság aranymadár
fut előled a pillanat
az öregember meg-megáll
mégis bejár minden vidéket
országnyi hosszú minden napja
sarkában lohol az idő

Ötvenegyedik Carmen

Még hogy egy isten se lehet különb, mint
aki szemben ül veled és a hires
kacagásoddal, amely öl, butít és
vágynakat ébreszt -

Én is így jártam veled, édesem, ha
látlak, ott futkos a gerincemen a
forróság, nézlek csak afféle bárgyú
birkaszemekkel;

te meg, úgy tűnik, nagyon is gyönyörködsz
ebben a félszeg tehetetlenségben,
annyira, hogy már te leszel, ki nem tud
nélkülem élni.

(Bár a szapphói - amilyen zenélős
strófa - rosszat tesz teneked, Catullus:
verseket ront el, s bele is bolondult
József Attila.)

Enigma

Sólymot nevelgettél cifra tollú kedvest
Zúgó szélviharrá változik a szárnya
Elbújt tenyeredben válladról etetted
Ronggyá szakadt izmod körmének utána
Egyetlen aranytoll hullott az öledbe
Lángokba borítja bárhol van a házad
El mégse parázslík mindig tüzesedve
Most hát te bocsásd el vissza sose várjad

Isaac Habert

Hölgyéhez, mikor a rétre ment vele

A sa dame, estant aux champs avec elle

Hiába látok a parton annyi Najádot,
Ki lágyan a patak ezüst tükrében áll,
Hiába látom itt, míg zeng a sok madár,
Ahogy zöld lomb alatt Nímfák lejtik a táncot.
Hiába látom az ormon szent Oreádok
Lépteit tűnni el, merre béget a nyáj,
Hiába látom, hogy, míg patak csordogál,
Vadul keringenek az őrzöngő Driádok.
Hiába látom a virgonc Szatírokat
És ahogy a mezőn szökell Faun-csapat,
Mindabból, amit én látok e nagy hegyekben,
Ez árnyas völgyeken mind közt, mit látok itt,
E zöldellő vidék szentelte ligetekben
Nem látok szebbet, mint te, sem oly istenit.

Ó ti merő csúcsok...

O vous sommets pointus...

Ó ti merő csúcsok és ágasbogas erdők,
Meredek szirtek és hullámló patakok,
Harmatos völgyek és zöldellő pagonyok,
Ti kies halmok, és barlangok, ti tekergők:
Ó ti tarka mezők, síkságok, messze sejlők,
Ti vad zuhatagok, rémes sivatagok,
Rezgő bozótosok, hömpölygő folyamok,
S madarak, kiknek a dala fülünkbe csengő.
Minthogy az én bajom mindegyre súlyosabb,
S ki kéne oltanom szerelmi lángomat,
Csúcsok, erdők, patak, völgyek, pagonyok, kertek,
szirtek, halmok, mezők, barlang és sivatag,
Folyók és zuhogók, dal-lelkű madarak,
Szánjátok gyászomat, e tomboló szerelmet.

Somlyó György fordításai

Ladik Katalin

Madonna a keresztfán avagy az éhező mítosz

1.

Van egy barátnóm, aki hol New Yorkban, Budapesten, hol Újvidéken, a Hajós utcában tűnik fel előttem teljesen váratlanul, vagy akit éppen az Adriai-tenger Hvar szigetének egy selymes, délnyugatnak kitérű, hullámokban lustálkodó szikláján pillantok meg jelenésszerűen, szőke haja teljes pompájában.

Az esemény hitelességéhez hozzátartozik az is, hogy meglehetősen rövidlátó vagyok, tehát szemüveg vagy kontaktlencse nélkül már-már „tükör által homályosan” látok. Az is gyakran előfordul velem, hogy amikor szemüveget vagy lencsét hordok, továbbra is a „belső látásra” támaszkodom, és a körülöttem levő tárgyak éles, szűrős körvonalait, szokásszerűen, selymes holdudvarral burkolom be.

Ezért nem volt meglepő jelenség számomra New York ólom, üveg és beton kardvirág kolosszusai tövében ez a szőke lámpaernyő. Már nem lány, de még nem is asszony. Volt holdudvara? Volt. Zöld selyemrojtból. Szája akár a frissen kiolvadt, mélyhűtött seb. Zöld volt a körme is, amellyel ringó csípőjét simogatta. Mellette egy kétajtós hűtőszekrény ásitozott, torkig rakva műanyagból készült déligyümölcsökkel, sárgarépával, eperrel, sonkával, süteménnyel. Volt egy mikrohullámú sütő is (akkor még nem tudtam, mi az), és egy gőzvasaló, amihez hasonlót láttam ugyan, de még nem használtam, valamint néhány különböző méretű és színű pénisz, és egy valószínűleg tünő napraforgóolajjal teli üveg. Mindez egy barnás-vörös szőnyegre volt kiterítve, a szőnyeg közepén pedig világoskék konyhaasztal állt.

Itt találkoztam először későbbi barátnómmal. Úgy nézett rám, mintha ismerősök volnánk, mintha egész éjszaka cirógattuk volna egymást, mintha ismernénk egymás hónaljillatát. Megborzongtam. Elfordítottam fejem a kirakat tv-képernyőjén ritmikusan vonagló szőke hajától, és elindultam Broadway irányába.

2.

A medjugorjei Madonna Medjugorje és Mostar között az autóbuszban jelent meg. Nem váratlanul jött, úgy is mondhatnám, megidéztek, mi, a busz utasai. Hiába lestük ugyanis, egészen a busz indulásáig, az esti szürkületben a Medjugorjét körülvevő hercegovinai hegykoszorú fölötti égbolt részén a Szűz jelét, semmi sem történt. A turistabusz a csalódott zarándokokkal visszaindult Mostarba, hogy onnan ki-ki tovább a spliti, dubrovnikai repülőtérre folytassa útját Európa országaiba, vagy az Egyesült Államokba.

Alig hagytuk el a zarándokhelyet, még visszaneztünk a pirosodó égboltnak arra a darabkájára, ahol mostanában, szürkületkor, égi jel mutatkozik, amely a Szűztől való. Több mint negyvenezer ember várta, leste órákon át a jelenést. Nem volt zaj, tülekedés, piszok. Az emberek lassan haladtak, végtelen menetoszlopban a hegy felé, ahol várható volt a jelenés. Türelmesek voltak és derűsek. Szőlőskertek mellett, kukoricásban haladtunk, szinte egymás lábnyomaiba lépve, hogy ne tegyünk túl nagy kárt az ültetvényben. Néha egy nő, vagy férfi kivált a sorból, és ügyet sem vetve a zarándoklókra, égre meredt tekintettel, üdvözült arccal, szinte katatonikus állapotban állt órákig. Csönd volt és áhítat. Volt, aki térden csúszva tette meg az utat a keresztségig, a Szűz megjelenésének első helyszínéig. Az út valójában egy ösvény volt a Dinári-hegyek cserjéi között, talpunk alatt éles sziklaerezet és bűvópatakgyökerek. A térden csúszók el-elmaradoztak mögöttünk. Egy kődarab csörrenése a felforrósodott talpak alatt, egy tüskés bozót zizzenése vegyült az időnként feltörő sóhajokba.

Már kétszáz méter magasra érhattünk, amikor visszapillantottam a hegyoldalról az alattam levő tájra. Ez a negyvenezer emberből álló tömeg nem hömpölygött, nem kavargott, vagy sodródott kaotikusan, hanem finoman szivárgott, akárha egy szürke selymekendő gyűrődéséből indult volna

el a felgyülemlett pára. Ezt a felgyülemlett fohászt izzadta ki magából a hegygerinc.

Csoportunk nem juthatott el a keresztig, mert vissza kellett indulni az autóbushoz. Szótlánul, kissé zavartan ültünk a helyünkre. Az ablaküveget törölgetve, kitartóan fürkésztük a mind jobban távolodó égboltdarabkát, már majdnem kijutottunk a hegykoszorúból kivezető aszfaltszalagon, amikor megtörtént a csoda.

Vérnyílás. Amikor odafordultam, már látható volt a hasadék. Bal halántékom homokszemcséi rátapadtak az ablaküvegre. Halvány, rózsaszín nyálka emelkedett a távolodó szőlőskertek fölé. Minél magasabbra került, annál erősebb lett a színe. Az autóbusz szürke függőnye egy kanyarnál arcomba csapódott. Riadtan megmarkoltam ölemben a sötétkék szőlőfürtökkel teli műanyag zacskót. A frissen szedett fürtök most adták ki magukból a késő délután melegét. Pára emelkedett fel ölemből. Éreztem, hogy a feszes műanyag bugyi is oka ennek. Egyik kezemet kivettem a lábam között levő szőlős műanyag zacskóból. Megsimítottam halántékomat.

Akkor a busz ablaküvegére egy vértől nyálkás selyemkendő csapódott, a légörvény pedig felszipantotta, és a fölöttünk gyülemlő sötét felhők közé hajította. Ott a hasadék már mélyen belefűrődött az égen ácsorgó sötétkék kabátok közé. Ez a hasadék lüktetett, akár a táguló seb. Minél mélyebbé vált, annál ragyogóbb lett a piros. Minden döfésnél mélyebb és nyálkásabb lett. A lüktetés felgyorsult, a falánk égtölcsér ritmikusan szürcsölte magába a maradék kéket. Amikor mind felzabálta, abbahagyta a tágulást, megdermedt egy pillanatra, és izzásba kezdett. A hasadék közepén fehér izzás keletkezett. Akkor állt meg az idő.

Ujjaim megdermedtek. Másik kezemet is kivettem az összepréselt szőlőfürtök közül. Piszkos lett az ég. Szőlőlé csorgott le combomon. A felszipantott selyemkendő lucskosan zuhant vissza. Letöröltem combomról a szőlőlevelet, és ragadós ujjakkal kinyitottam az ablakot. Szoknyám alá nyúltam, és két-három rándítással lehúztam magamról a halványkék bugyit, és kihajítottam az ablakon.

3.

1981. május 26-án Budapesten, Csengery Adrienne és Moldován Domokos Konyhájában Petri György Dalos Rimma verseit fordította éppen magyar nyelvre, melyeket Kurtág György fog megzenésíteni.¹

Petri György így fordította le oroszból Rimma két sorát: (Furcsa, hogy jegyzeteim között nem találom Petri György fordítását. Erre most jöttem rá, 1992. november 30-án Budapesten.)

A „golaja” szón vitatkozott Csengery, Petri és Dalos, vitájukba belekapcsolódott Ladik Katalin is. Ezt a szót Adrienne, Rimma és Katalin meztelen, póre, csupasz-ra fordította.

Dalos Rimma:

Itt állok csupaszon előtted,
harajj belém már.

Csengery Adrienne:

Itt ragyogok csupaszon előtted,
harajj belém már.

Ladik Katalin pedig Rimma és Adrienne szavaiból önarcképet rajzolt magáról:

Itt ragyogok csupaszon belőled,
harajj belém, mert beléd harapok.

4.

Megint előkerült a fiók aljáról ez a szakadozott, olajjal áztatott, jegyzőtömbből kitépelt cédula: A teremtés eredeti állapotában, az Édenkertben, a növények őrizték a világ spiritualitásának leggyengédebb és legillanóbb -olajait. Minden növény tulajdonképpen génius, vagyis angyal..."

¹ A megzenésített versciklust azóta Csengery Adrienne ragyogó sikerrel énekli Európa-szerte.

(Hamvas Béla).

Minden Újvidéken kezdődött, amikor kiömlött az a bizonyos napraforgóolaj. Ott álltunk reggel óta a sorban olajért. Mögöttünk a sor már majdnem harmincméternyire kigyózott, amikor végre megérkezett az olaj. En egy kirakatnak dőlve pihentettem lábamat és gerincemet, amikor egy halszálkás kabátos idős ember állt mellém. A mögöttem állók méltatlankodni kezdtek, mire az öregúr egészen közel hajolt hozzám, és ezt süvítette a fülembe, fagyos lehelettel: KoH-I-NOR. Nem láttam az arcát. Értetlenül fordultam felé. Megismételte elnyújtva, hosszú, jeges légörvényt teremtve kettőnk köré. A körülöttünk tülekedő emberek megborzongtak, és kissé távolabbra húzódtak. Én mintha a járdára fagytam volna, mozdulni sem bírtam. Fejemet igyekeztem elfordítani az idegentől, mindenáron a kirakat kékesen megvilágított konyhaasztalán levő olajosüvegre próbáltam összpontosítani, de a sarokban levő vibráló tv-képernyő erősen zavarta igyekezetemet. Bepárasodott szemüvegem. Az öregúr füstálarccal hajolt félém, és gyengéden maga felé fordította arcomat. Állkapcsai recsegve megindultak: LE KELLOH LE KELLOH VESSEM OLAJJAL LE ÖNTÖTTIN GEMET BAG LYOK HUHO É LETEM KERESZTJÉN LYOK HUHO GNAK BÜNBŐL E BÚBÓL TESZIK E KINEK LÁBÁT FOGOD MEGMOSNI TE ASSZONY MINT AMA ALÁZATOS BIBLIAI ASSZONY ÉJSZAKA LEGMÉLYEBB ALVÁSÁBÓL.

Kilépett a sorból, bement a kirakatba és megcsókolta az olajosüveget. Akkor robbant fel a tévékészülék képernyőjén a zöld selyemrojtparókában ringó énekesnő.

A halszálkás, véres kabátcsomóból, a csordogáló napraforgóolajon egy papírszelet úszott felém.

E számunk fotóit Váradi Zoltán fotográfus készítette Békéscsabáról

Váradi Zoltán 1955-ben született Békéscsabán. Mezőberényi iskolaévek után a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum fotográfusa lett. Kiállítások, könyvek, katalógusok illusztrációs munkáit végezte. 1986-tól a Békés Megyei Könyvtárban dolgozott, 1988-tól szabad szellemi foglalkozású. Fotográfusi tevékenysége során mintegy ötven különféle díjat nyert kiállításon, pályázatokon. Közölte fényképeit a Fotóművészet, a Művészet, az Új Művészet, a Fotó és számos más folyóirat. Munkái megtalálhatók a Magyar Fotóművészek Szövetsége, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Békés megye önkormányzata és a Fotóművészeti Galéria gyűjteményeiben. Tagja a Magyar Fotóművészek Szövetségének. A kollektív kiállítások mellett egyéni bemutatót tartott politikai dokumentumokból, békéscsabai városképekből, katonaévekről és kötött tematikán kívüli fotókból. Közös kötete jelent meg Kalmár Zsolt, valamint Kántor Zsolt költővel. Munkásságának jellegzetessége a fény-árnyék hatások már-már dramatikus megjelenítése. Épületrészletek geometrikus alakzatait, sajátos látásmóddal ábrázolja, így grafikai hatások megtestesítői az egyes fotók.

Szépirodalom

Féja Géza

Szerelem

1926 nyarán nősültem, még nem töltöttem be huszonhatodik évemet, feleségem velem együtt tanított. Ami köztünk történt, valóban több volt a szerelemnél, élettársak szövetkeztek, két számkivetett talált egymásra. Feleségem édesanyja csantavéri parasztlány volt, hozományul

mindössze fél hold szőlőt kapott. Korán elvitte a tüdővész mind őt, mind pedig második gyermekét, kisfiát. Apósom tüntetve viselte a kispolgár minden förtelmes jegyét. Súlyos ellentétbe került leányával, és az érintkezés lassanként teljesen megszakadt közöttük. Nem volt Gizinek senkije és semmije, csupán holt anyjának a kísértete.

Az intézet akkor már a szerzeteseké volt. A telep közepén négyszög alakú épületóriás állott, eleinte ebben laktunk. Nemsokára azonban megkezdődött a világiak kitelepítése az intézet belsejéből egy félreeső épületbe, közvetlenül az országút mellett. Magas deszkakerítéssel vették körül, ide helyezték át a tanárokat, tanítókat, iparos mestereket és Sós bácsi utódját, egy derék fiatal kocsist a családjával, végül pedig Murczuk urat, az állítólagos ezermestert. Murczuk mindenhez értett, és semmit sem tudott megcsinálni. Harmincesztendőskorában nősülésre adta a fejét, és oltárhoz vezetett egy nálánál jóval öregebb testi hibás asszonyt, és csodák csodájára egymás után születtek a gyermekek. Megrendítő családi életet folytattak, minden rengett náluk és körülöttük.

Szűk helyet kerítettek el a világiaknak, bár lett volna terület bőven, de takarékoskodtak a kerítéshez szükséges deszkával, így külön udvar nem jutott senkinek, ezért közös virágoskertet terveztünk a ház elé. Murczuk úr azonban keresztülhúzta szándékunkat, hirtelen tágas sertésolat rótt, süldőket vásárolt és pártolt fel kosztba. Az ól néhány méternyire az épület előtt foglalt helyet, kellemes kilátásban gyönyörködhattunk, a disznószag pedig áradt be az ablakon. Emellett Murczukék a disznókkal is megtartatták a katolikus hívőknek előírt böjtöket, szegények az etetés előtt órák hosszat ordítottak az éhségtől. Dühöngőnek nevezték az intézetnek ezt a részét, és méltán. Lakásunktól mintegy húszméternyire futott az országút, s szállott be pora. Hiába takarítottunk buzgón, szűrkesége ellepett mindent, minket is.

Fizetésünkből nem tudtunk megélni, délután ugyancsak dolgoztunk, mindenféle tanfolyamokon tanítottunk, olykor napi nyolc-kilenc órát teljesítettünk. Egészségemet, idegzetemet alaposan megviselték ezek az esztendőök, mégis életem folyamán ekkor voltam boldog. Az otthon építése, család teremtése az ember egyik legelemibb vágya. Szegény legény szövetkezett szegény leánnyal, a semmivel kezdtük, otthonunk minden darabját véres verejtékkel szereztük, de éppen ezért a miénk volt, életünk szerves része. Régi, erős, vésszel s viharral dacoló otthonok emlékét, vágyálmát hozták, hasonlót próbáltam teremteni. Kezdetől nagyon szerettem a gyerekeket, sokgyerekes családra vágyakoztam. Mindmáig visszajárnak családalapításom emlékei, a munkás nappalok meg a békébe hajló szelíd esték. Megcsap egy illat, hirtelen régi íz fut át, képek suhannak, vagy egyszerűen csak kezembe kerül egy megmaradt tárgy még abból az időből, és újra érzem az otthon melegét meg a felszakadó öreg seb fájalmát.

A minap Esztergomba utaztam a túnt idő nyomait keresni. Bejártam az utcákat, a szigetet, ahol teremtés előtti csöndben nyaraltunk, még a régi padot is megtaláltam a Duna-ág partján.

A késő esti autóbusszal tértem vissza Pestre, s úgy éreztem, hogy miként valamikor, hazafelé megyek Táborba, ahol vár valaki. Néhány perc múltán az egykori fiúnevelő mellé értünk, de a távolsági kocsi nem állott meg, csak ablakán keresztül tekinthettem régi otthonom felé. Még áll a hosszú ház, nagy, fehér homlokával dél felé tekint, most valaminő műhely telepedett falai közé. Tisztán látszott az előtte világító ívlámpa fényében, igen, az a négy ablak volt a miénk, új gazdája égszínkék selyempapírral vontta be őket, benn lámpa égett; úgy néztek a sötét, késő őszi estébe, mint két kék szempár, vagy foszlányok régi égboltom azúrjából? Bennem pedig a mélyek mélyéből visszahullámozott a túnt idő, midőn várt reám és örködött fölöttem valaki, erős, tiszta asszony, melegével táplált, gyógyította halálba hajló ifjúságomat. Így volt, de a kocsi csak rohant az elsötétedett úton, kinek végén ott vár a sír.

De térjünk vissza oda, ahol elhagytuk, a húszas esztendőök végére. Utódot vártunk, és megleltem a vigília áhítatával. Ebben a várakozásban pedig megtisztul és kiegyenesedik az ember. Vártuk a gyereket, és közben baljós sejtelmek szállottak meg. Mint később kiderült, nem csupán engem, hanem Gizit is, a várakozás fokozott érzékenységében megéreztük a leselkedő halált, de egyikünk sem szólt a másiknak.

A szorongató érzés nem hagyott el, folyamatos feszültségben teltek napjaim. Egyik éjszaka azután felébresztett a feleségem, hogy kezdődik. Áthittam hozzá a szomszédasszonyt, gyorsan szekérbe fogattam, Esztergomba hajtottam, nemsokára lakásunk előtt állott a mentőkocsi. Feleségem már

felöltözve várt, télikabátban, ciklámen színű kalapját viselte, mosolygott, biztatott. Három napot töltött a szülőszobában. Felszállítása után visszatértem Esztergomtáborba, de nap mint nap tanítás után rohantam az állomásra, felutaztam Pestre. A harmadik este azután közölték telefonon, hogy egészséges fiúgyermekünk született. Csak másnap délután látogathattam meg.

Tíz nap múltán egészségesen hazabocsátották. Esztergomtáborba utaztunk, lakásunkban várt anyám, hozzánk jött néhány hétre Léváról. Influenzát kaptam, lázban feküdtem, napokon keresztül csak az ajtóból tekinthettem meg feleségemet és kisfiamat, nehogy megfertőzzem őket. Ugyanakkor feleségemnél apró lázak jelentkeztek. Anyám nagy, kék, sokat látott és sokat könnyezett szeméből aggodalom párázott felém. Azonnal orvosért küldtünk, jött és megnyugtató. A láz azonban emelkedni kezdett, gépkocsit fogadtam, lehozta Pestről a tanársegédet, aki a szülést vezette, ő is múló bajnak vélte. A láz hol emelkedett, hol süllyedt, íróasztalomon feküdt a lázgörbe rajza, egész éjszaka néztem, akár az eszelős. Tehetetlenül.

A hőmérséklet negyven fokra szökött. - Nem halok én meg? - kérdezte Gizi.

Vigasztaltam:

- Dehogy halsz meg. Az orvosok megnyugtattak, múló bajról van csupán szó.

- Mert nem félek a haláltól - válaszolta.

Engem vigasztalt. Utolsó erejét is reám pazarolta.

Azután megkapta a jobbomat és megcsókolta.

- Nagyon jó voltál.

- Nem voltam jó - sóhajtottam -, csak ember próbáltam lenni.

- Nagyon jó voltál - sutogta -, csak a nagy víz is sok mindent sodor magával. - Azután önkívületbe esett.

Szegény kisfiam a nagybeteg lázas tejével táplálkozott, jóval kevesebbet kapott a kelleténél, gyakran sírt, pedig csöndes, szelíd, fölötté jóindulatú csecsemő volt különben. Egész figyelmünket és erőnket feleségemre fordítottuk, a szüntelen rettegés közepette eszünkbe sem jutott, hogy póttápszerre lenne szüksége. Száraz cuclit tettünk a szájába, így akartuk elcsöndesíteni, a kéthetes apróság megízlelte, s akkorát ütött a cuclira kis kezével, hogy a szoba sarkába repült.

Egyik éjszakán gépkocsi állott meg házunk előtt. Az időben már munkatársam voltam Bajcsy-Zsilinszky Endre Előőrs című hetilapjának, ez a fehér izzású, legendás tisztaságú ember látogatott meg egyik főorvos barátjával. A kocsit másik barátja, ismert pilóta vezette szmokingban. Éppen estélyre készült, de készségesen vállalkozott az útra. Bérkocsi fogadására nem tellett Zsilinszky Endrének, máról holnapra élt, küzdött a mindennapiért és lapjának fennmaradásáért. Rábeszéltek, hogy vigyem vissza feleségemet a klinikára. Zsilinszky Endre másnap mentőautót küldött, a klinika egyik pavilonjának különszobájában helyezték el, és megindult a harc életéért.

Fiamat el kellett szakítanunk Gizitól, alig bírta megválni tőle, utoljára látta. Az Apponyi gyermekotthonba vitték, húsz anyátlan csecsemőt neveltek itten a legnagyobb gonddal. Egészséges anyatejet kapott, és azonnal megnyugodott. Ekkor ébredtünk arra, hogy eddig éhezett szegény. Én pedig délelőtt Esztergomtáborban tanítottam, a déli vonattal nap mint nap Pestre utaztam két héten keresztül; Gizi erős, egészséges szervezete sokáig küzdött a halállal. Ágya mellett ültem, vagy a klinika udvarán s környékén bolyongtam gyötrődve. Mindig az éjfélel vonattal mentem vissza Táborba, olykor halálos fáradságomban elaludtam, Esztergomban ébresztett fel a kalauz. Kilométereket gyalogoltam ilyenkor visszafelé esős, sötét őszi éjszakákon. Hogy megrövidítem utam, az országút helyett a vasúti töltés mellett siettem kátyúkon, alattomos tócsákon keresztül, térdig lucskosan érkeztem haza; észre se vettem. Reggel pedig már stílisztikát tanítottam vagy pedig a német erős igeragozást. Azután rohanás a vonathoz, föl Pestre.

Egyik délután egészen leesett Gizi hőmérséklete. Felujjongtam és a tanársegédhez rohantam, ő azonban lehűtött:

- Nagyon rossz jel - mondotta -, nézze, eddig én biztattam legjobban, de most már közölnöm kell, hogy nincsen remény.

Visszasiettem a betegszobába, ekkor mondotta Gizi az ápolónőnek:

- Kedves nővér, jó lenne mindent visszavarázsolni.

Majd hozzám:

- Gyere, szökjünk meg!

Az életvággy most lobbant utolsót benne. Ezt az éjszakát Budapesten töltöttem rokonoknál. Kora reggel anyám jött értem. Az egész időt feleségem betegágyánál töltötte, ott is aludt. Mit sem szólt, de tudtam mindent. Megkezdődött az agónia. A fiam neve napján halt meg.

Azután hazatértem Esztergomtáborba, fiam az Apponyi gyermekotthonban maradt, egykettőre erős, szép csecsemővé fejlődött. Szombat délutánonként utaztam fel és látogattam meg. Néhány hónap múltán mesélték az ápolónők, hogy ezen a napon, míg meg nem érkezem, állandóan az ablakot figyeli. Így folyt az én családi életem.

Volt feleségemnek egy vastag kémiakönyve, édesanyám hozzám intézett levelet talált lapjai között. 1930. május 12-én írta halálának biztos tudatában - november 30-án lélegzett utolsót. Piros ceruzát használt, mintha vérével írta volna. Végső rendelkezése a jósnak olyan foka, aminőre csak asszony képes, midőn hitvessé és anyává lesz. Azt kívánta, hogy halála után gyermekünknek azonnal válasszak új anyát: „Gyermekünk lehetőleg ne tudja meg, hogy feleséged nem édesanyja. Nem esik nekem ez rosszul. Életcéloim befejeztem, kaptam szeretetet, családi otthont. A virágszirom is lehull.” Bármennyire akartam, sohasem tudtam ennyire jó lenni, mivel nem vagyok annyira igaz, mint ő volt. És bizony eltörpül az én írói viaskodásom az ilyen étellel pecsételt, makulátlan vallomás mellett. Gondoskodott rólunk még a halál kapujában is, a legegyszerűbb temetést kívánta: „Inkább magadrá gondoldj és a gyerekünkre. Ha ezeket megteszed, boldog leszek.”

Feleségemmel azóta is gyakran álmodom, az álom pedig mindig ugyanaz. Megkerül, visszatér, faggatom, vajon merre járt -, ő pedig magyarázza, hogy miként maradt el tőlem. Emléke harminchárom esztendő folyamán mit sem halványult bennem, s azóta nem is tudtam asszonyt szeretni igazán. Csupán kalandok és kétségbeesett kísérletek történtek. Otthonomat sem bírtam tartósan felépíteni, ha mégis megtörtént egy-egy pillanatra, romba dőlt ismét. Olyasmit cselekedett velem, mint vadfával a nemesítő oltás. Ember nem adhat többet embernek, mint amit tőle nyertem. Ha akad bennem jó és igaz, elsősorban néki köszönhetem. Halála kegyetlen és nagyságos tanítást adott. Teljességre és tökéletességre törekszünk, ezt szeretné megvalósítani minden ember, és követeli azoktól, akiket szeret. Ám az emberi tökéletesség bizonyos foka egyértelmű a halállal. Gizi az utolsó hetekben úgy megnőtt, amint én akartam. És vallom: ez az én legnagyobb vétkem. Megtanultam, hogy gyarlóságában, vergődő küzdelmeiben kell igazán szeretnünk az embert. Irtózatot árat fizettem ezért, mint mindenért életemben. Halála után egy esztendeig még Esztergomtáborban éltem. Lakásom felét elvették a barátok, a megmaradt részben zsúfoltam össze bútorainkat. Úgy festett, mintha tűzvész vagy árvíz elől menekültem volna. Életem legszebb álmának roncsai között tengődtem, otthonomból kínzókamra lett. Sokáig egyáltalában nem tudtam nőt szeretni. Szeretet nélkül pedig nem lehet élnünk. Tragikus dolog, ha nincsen, aki szeressen minket. Ám még tragikusabb, ha nincsen, akit szeressünk. Magányosan dideregtem, és egyre inkább éreztem, hogy vagy kiszélesítem az életemet, vagy pedig elpusztulok. Most kezdtem igazán szeretni a népet, szenvedéllyel, szilajon. Akkor töltöttem be harmincadik évemet.

1970

(A még publikálatlan novellát Féja Endre adja közre.)

Norman Mailer

Amerikai álom¹ Részlet

¹ (A kötet 1993-ban jelenik meg a Tevan Kiadó gondozásában.)

Első fejezet

A holdbéli kikötők

Jack Kennedyvel 1946 novemberében ismerkedtem meg. Háborús hősök voltunk mindketten, frissiben megválasztott kongresszusi tagok. Egy ízben négyes randira mentünk, és nekem primán sült el az este. Olyan lányt csábítottam el, akinek arcizma se rezdült volna egy akkora gyémánt láttára, mint a Ritz Hotel.

Úgy hívták, hogy Deborah Caughlin Mangaravidi Kelly, először is a Caughlin nevű angol ír bankárcsaládból származott, azonkívül a Mangaravidi-házból, vagyis a Bourbonok és a Habsburgok szicíliai sarjadékaitól; Kellyék családját egyszerűen Kellyéknek hívták, a papának viszont sikerült egymilliót összekeresnie - kétszázszor. Úgyhogy kincsekről szolt a látomásom, és egzotikus vérről, és félelemről. Találkozásunk éjszakáján a kocsim hátsó ülésén eltöltöttünk egy szilaj másfél órát - a virginiai Alexandria egyik elhagyott ipartelepi utcájában parkoltam, egy kamion mögött. Minthogy Kelly a Középnnyugat és a Távólnyugtit harmadik legnagyobb kamionos fuvarcégének volt részvényese, mégiscsak dolgozhatott bennem egy szemernyi zsenialitás, amikor épp ezen a helyen igyekeztem megszerezni a lányát. Bocsánat szegény fejemnek. Azt hittem, az elnökségig vezető út a leányzó ír szívének kapujában indul. Ő viszont az én szívemben hallotta meg a kígyó sziszegését - másnap felhívott, és közölte velem, hogy gonosz vagyok, gonosz és rettenetes, és visszavonult a londoni zárdába, ahol azelőtt néhányszor már elidőzött. Nem tudtam még, hogy az örökösnök palotabejáratát emberevő óriások őrzik. Most, amikor visszatekintek az egészre, örömmel jelenthetem: ekkor kerültem én a legközelebb az elnökséghez. (Mire újból megtaláltam Deborah-t - hét hosszú év után, Párizsban, nem volt már az apja szemefénye -, meg is házasodtunk egy héten belül. Mint az összes olyan mesét, ami megtöltene tíz könyvet, ezt is legjobb elintézni egyetlen zárójelben - tíz kötetnél kevesebb úgyis meghamisítaná az igazságot.)

Jack persze szépen feltört azóta, én meg ballagtam fel és kódorogtam lefelé, emelkedtem és süllyedtem, de azért emlékszem négyes randevünk éjszakáján a teliholdra; és hogy fenomenológiailag pontos legyek, azon az éjszakán is telihold volt, amikor a járórt vezettem egy bizonyos olaszországi magaslat tetejére, és akkor is telihold volt, amikor egy másik lánnyal találkoztam, és akkor is, amikor... Hébe-hóba szeretem azt hinni, hogy tagságim van az értelmiségiek céhébe, de úgy látszik, folyton a középszerű örültek csürhéjéhez csapódom, a slágerkedvelőkhöz, a véletlenszerűen cselekvőkhöz. Az elnök és köztem az igazi különbség abban rejlik, hogy én a végén már túl nagy becsben tartottam a Holdat, merthogy első gyilkosságom éjszakáján lebámultam a szakadékba: négy emberre, négy nagyon jól megkülönböztethető német férfira, akik holtan feküdtek a telihold alatt - míg ellenben Jack, tudomásom szerint, sosem pillantotta meg ezt a mélységet.

Azzal persze nem áltattam magamat, hogy hősiességem fölér a Kennedyével. Én csakis egy éjszakára tettem ki magamért. Merev, agyonterhelt, ideges alhadnagyocska voltam, egyenest a Harvardról, Jack herceg után egy évvel diplomáztam. (Sohasem találkoztunk. Ott még nem.) A hadseregbe izzadós tenyerű, majdnem kamaszos stílusban álltam be, harvardi tojánhéjjal a fenekemen (a „Rózsás Raw-Jock” becenevet akasztották rám a házi futballbajnokságban), dögunalmas sportfiú voltam, diáknak pedig túlságosan is eszes: Phi Betti Kappa, summa cum laude, kormányöszöndíj.

Nem csoda hát, ha ezek után szorgosan kellett dolgoznom, hogy csak egy kicsit is irányítani tudjam a nyakas délieket meg az ifjú bronxi maffiózókat, akik szakaszom kettős magvát alkották. Olyan serényen dolgoztam, hogy ezen az éjszakán a halált először még jóval kellemetesebb kilátásnak találtam, mint a folytatódó zűrzavarban betöltendő szerepemet. Nem is igen törődtem már azzal, hogy életben maradok-e. Amikor tehát fölvezettem a csapatot a kaptatón, hogy aztán hasra vágódjunk hosszú, baljós vonalban, harminc lépésre a domb tetejéről, egy szerény kettős púptól, aminek egyik domborulatán is egy német gépfegyver tanyázott, másikon is egy német gépfegyver - akkor annyira elkészültem rá, hogy feláldozom magamat és meghalok, hogy még csak be se voltam rezelve.

Kutyaszorítóban voltunk, fölöttünk valami rozsdás köhögés - a fegyverek igazából nem találtak meg se engem, se a többieket - a telihold finoman átszínezte lelkiállapotunk előretolt ékét (félelem volt bennünk és fosás és egy szimmantásnyi sírszag), én azonban mégiscsak azt éreztem, hogy a rettegés eltávozik tőlem, mint egy angyal, mint egy hanyatló hullám a csöndes tengeren, ami csöndben a homokra simul, és fölálltam, aztán futásnak eredtem, futottam föl a dombra, végig a biztonságnak ama futószőnyegén, melyről úgy éreztem, énelébe terül, és ez is hozzájárult, hogy később megkaparintassam azt a jókora érmet, mert választott útvonalamat külön-külön belötte mindkét géppuska, és a kettő együtt lekvárrá lyuggathatott volna bárkit. Ámde a tűzük döbbenet ki-kihagyott, és rohanás közben tíz lépésre magam elé dobtam az ismétlőfegyveremet, kereszteződő karral kihúztam egy-egy kézigránát két ingzsebemből, fogammal megrántottam a két gyűrűt, ezt a kiképzés alatt alig-alig tudtam megcsinálni (túl kemény az ember fogának), kipattant a kanálnyel, meggyulladt és sercegett a kanóc, én meg szétvettem a két karomat, mint az Y betű két szárnyát. A gránátok elindultak külön-külön röppályájukon, és még arra is jutott időm, hogy megálljak, megforduljak és a csúzlímért vetődjek, hiszen már túlszaladtam rajta.

Évekkel később elolvastam A Zen és az íjászat művészetét, és jól megértettem azt a könyvet. Mert azon az éjszakán, a dombtetőn, a hold alatt nem én dobtam el a gránátokat, hanem az dobta el, az végzett szinte tökéletes munkát. A gránátok öt-tíz lépésnyire robbantak a két géppuska mögött, durr, durr, ahogy a bokszoló odébbtáncol, egy-kettő, és az én ülepem is majd felrobbant a saját repeszszilánkomtól, olyan kéjes fájdalom mart bele, mint amikor a szeretőnk egy nagy „hami”-val belemélyeszi éles fogát a hátsónkba, és aztán a mordályom csöve úgy lendült körbe, mint egy hosszú, kecses csáp, a jobb kéz felőli géppuskafészek felé mutatott, ahol egy nagy, rohadt, ennivaló német arc, egy egészséges, elkényeztetett, elrontott gyönyörű fiatal arcocska, amiről csak úgy csöpögött az anyai szeretet, olyan túlcakkos szájjal felszerelve, amilyen csak a szép nagy kövér fiatal buziknak lehet, ha kamaszkoruktól fogva állandóan agyusztálják és karbantartják a végbelüket, az bukkant fel kiabálva és csúszkálva és mosolyogva az odú peremén, „Szevasz, halál!”, mellén vér és sár, mint a sodómia hírhozója, és meghúztam a ravaszt, mintha a valaha felszárnnyalt legpuhább galamb legislegpuhább mellét szorítanám, egy-egy női mell nagynéha még mindig visszavisz ahhoz a ravaszra telepedő galambhoz, és a lövés elroppant a tenyeremben, mint egy nyírfaágacska, ripp!, és a sorozat az orra tövénél csapódott bele a fiúba, és szétterjedt, és láttam, hogy az arcát beszippantja a golyótölcser, és hirtelen olyan lett, mint egy fogatlan, sunyi, bujaságokra emlékező vénember képe. Azután felnyögött: „Mutter”, nyüsztés volt ez, a legrégebbi méhbeli emlék tört elő, majd visszarogyott német a saját vérebe, de épp idejében, csak ameddig a szünetecske tart a löteremben, mert máris előbukkant a másik, az odútársa, egy rohadt, bosszúálló lidérc, pisztollyal a kezében, fél karja hiányzott, a becsületesség, mint egy nyálból való merevítő húr feszítette egyenesre a szája szélét, ez volt a legegyszerűbb száj, amit életemben láttam, a becsületesség pedig német és protestáns. Csakk! - szólt a dióverőm, és a német szíve kilyukadt, ő meg visszahajlította a hosszú, pisztolyos karját, vissza a mellére, hogy az új lyukát eltakarja, és lezuhant simán és mély bohócbánattal, mintha egy hosszú, vékony csőben csúszna lefelé, és akkor megfordultam, mert valami belehasított a sebembe, finom kis fájdalom volt, elszabadult, jó kis vér, és akkor vettem fel a harcot a másik kettővel, a másik fészekből bújtak elő, az egyik tömzsi, majomszerű nyomoronc volt, a háta teljesen féloldalas, mintha a repesz egy hamis púp tömedékét okáda volna a lapockája alá; tüzeltem rá, és lerogyott, és azt se tudtam, hol találtam el, se az arcát nem láttam elég jól; azután az utolsó is főlegyenesedett, szuronnal a kezében, és intett, hogy csak támadjak. Övön alul folyt a vére. Tiszta és takaros volt az inge, elvágólagos a sisakja, de övön alul semmi más, csak vér és trancsírozott hús. Mászni kezdtem. Rohamozni akartam, mintha erre kötöttünk volna szerződést, de megtorpantam, mert nem bírtam belenézni a szemébe, már minden benne volt, a két gránát, a vér a combomon, a kövér buzi, a pisztolyos kísértet, azok a soha el nem hangzó véres sikolyok, ez mind benne volt a szemében, ilyen szempárt csak egyszer láttam, később, egy missouri kisvárosban, a boncolóasztalon, egy surmó paraszt feküdt ott, valahonnan az Ozark-hegység mélyútjairól, kékséges volt a szeme, olyan tökéletesen kék és tébolyult, hogy mélyen belefűrődna a mennyek boltozatába, visszarepülne egészen Istenig, azt hiszem, így mondták ezt valamikor Délen, és megroggyant a lábam a meredt szem előtt, ez a nézés tiszta volt, mint jég a

holdfényben, és féltérden megakadtam, nem tudtam, megnyomhatom-e a sebemet, és hirtelen eltűnt, eltűnt annak a jelenvaló tisztasága, annak a kegyelme, az magamra hagyott engem megingásom pillanatában, és máris reszketett a gyomrom, már nem tudtam nekimenni a szuronyának. Úgyhogy lőttem, de nem találtam. És megint lőttem. És nem találtam. Akkor felém hajította a szuronyát. Nem ért el. Gyöngye volt már a német. A szurony egy kőnek ütközött, és olyan remegő, nyervogó hangot hallatott, mint egy kandúr ugrás közben. Végül megállt kettőnk között. A német szemében kialudt a fény. Sűrűsödni kezdett, olyan vastag kocsonyává alvadt, amilyen az épp csak kimúlt kutya pupilláján szürkélik, aztán a német meghalt és hanyatt zuhant. Mint egy büszke fa, aminek elrohadtak a gyökerei. És a szakasz már ott zajongott körülöttem, golyóvihart zúdítottak a két géppuskafészekre, és éljeneztek és kiáltoztak és szájon csókoltak (biztos, hogy az egyik digóm volt), meg a hátamat döngették. - Szálljatok le róla, megsebesült - kiabálta valaki, az őrmester, és úgy éreztem magam, mint egy fedezet, aki elcsípett egy ötvenyardos passzt, aztán futott a labdával még negyvennyolcat, hogy az egyetemi bajnokság történetének legparádésabb gólját érje el, csak éppen a végső tökély maradt ki a dologból, mert amikor átszaladtam a gólvonalon, a kezemből kicsusszant a labda. Gólnak gól volt, de végén nem hasaltam a labdán, hat pont ez, nem több. És az a kék szempár tovább bámult, bele az emlékezetem friss húsába, míg egy nagy pöffenessel el nem vágódtam, amikor hátrahúzott a sebemből elinduló fájdalomhullám, és a földre kényszerítene fejemet, mintha csak erre vágyna. - Szanitéc - üvöltötte valaki.

Később elvittek hordágyon. A röntgen kisebb repedést és jelentéktelen törést mutatott ki a medencecsontomon. Tábori kórházba evakuáltak, aztán átküldtek New Yorkba, ahol is megkaptam a Kiváló Szolgálatért Érdemkeresztet, kevesebbel be sem érték, a háború utolsó évében pedig arra használtak fel, hogy a hadseregnek jó hírét költsem. Így is tettem, hála kiválóan érvényesülő, enyhe sántaságomnak. Hős voltan én '44 nyarán, hős voltam egész '45-ben, még a Japán feletti győzelem napját is túléltem, válogathattam a lehetőségek között, és válogattam is. Volt idő, mikor egyik megtisztelő autókázásra mentem a másik után Mrs. Roosevelttel, sokat beszélgettünk, megtetszettem neki. Ő bátorított, hogy a politikuspályán gondolkozzam. Utóbb kiderült, hogy ezekben az években dolgoztak igazán jól együtt a fogaskerekűek - a kapcsolatok és ráismerések, az elegancia meg az önépítés. Ez az egész remekül együtt forgott, elvégre valódi kuriózum voltam, ritka különleges darab: Amerika történelmében az egyetlen értelmiségi, aki megkapta az Érdemkeresztet; a nyilvánosság előtt pedig harcoshoz méltó megnyerő szerénységgel szólaltam meg.

Akkortájt kezdett jelölteket bogarászni a New York megyei pártgépezet, és itt-ott kaptam egy-egy véletlenszerű meghívást, hogy ebédeljek a bíborossal, meg a püspökkel („Csak egy kérdés, fiam” - fordult hozzám őminenciája -, hiszel te Istenben? „Hiszek, eminenciás uram”), Mrs. Roosevelt pedig bemutatgatott protestáns úriembereknek, meg zsidó úriembereknek, és bizony, az egész lassacskán összeállt, de olyan jól, hogy a végén képviselő-jelölt lett belőlem, sőt meg is választottak. Stephen Richards Rojack úr lettem, New York-i demokrata képviselő.

Ami azt illeti, részletesebben, lépésről lépésre is elmondhatnám, mely lépések jóvoltából kötöttem ki huszonhat éves létemre a Kongresszusban - e lépések egyáltalán nem voltak függetlenek akaratomtól, de így se írnék le mást, mint annak a figurának a kalandjait, akit fiatal színészként eljátszottam. Se szeri, se száma a filmsztároknak, akik általuk sosem ismert nők szívét ejtik rabul; szegény férjeiknek olyan urakkal kell versengeniük, akikkel még csak nem is találkozhatnak. Én azonban arról a csekély számú filmszillagról beszélek most, aki a remek szerető képében mutatkozik ugyan, de a magánéletében visszahúzó és homokos. Lélegzetvételtől lélegzetvételtre a tébollyal kell együtt élnie. És valami rokon dolog volt érvényes énrám is.

Miközben sok más fiatal sportolónak, háborús hősnek hatalmas és folytonos felüdülési lehetőséget jelentett a szex, én nem tudtam megszabadulni személyes halálkaleidoszkóptomtól. Képtelen voltam elfelejteni a negyedik katonát. A szeme már megláthatta, mi vár ránk a túloldalon, és elárulta nekem, hogy a halál sokkal veszélyesebb találmány, mint az élet. Politikai karriert futhattam volna be, ha sikerül elhítenni magammal, hogy a halál: a nulla, a halál minden ember számára az üresség. De tudtam, hogy nem az. Megmaradtam színésznek. Személyiségem egy nagy űr fölött épült. Így hát amilyen gyorsan elértem politikusi pozíciómat, olyan gyorsan fel is adtam, '48-ban ugyanis

elhatároztam, hogy kiszállok a Demokrata Pártból, és a Progresszívek listáján indulok. Henry Wallace, Glen Taylor meg én. Volt rá elég okom, tiszteletre méltó is, meg álságos is; de legalább az egyik indítékomat ma már tisztán látom: faképnél akartam hagyni a politikát, még mielőtt magamtól választott volna el mindörökre az a távolság, a televízió révén elevenné, majd hogyanem erőteljessé váló nyilvános énem és a hold fázisaival folytatott ijedt és titkos viszonyom között tátongó hézag. Nagyjából abban a hónapban, amikor az ember eldönti, hogy nem tartja meg a beszédet, mert azon a héten van a telihold, azt is biztosan tudja már, hogy ő és a politika nem egymásnak valók.

Ez bizony régen volt. Azóta, mint mondtam, fel is törtem, de le is süllyedtem, mi tagadás. Most épp az egyik New York-i egyetemen voltam az egzisztenciálszociológia professzora, s azt a megfontolásra méltó tételt hirdettem, hogy a mágia, a rettegés meg a halálérzékelés rejlik minden motiváció alján; tévészemélyiség voltam és amolyan íróféle: közzétettem már egy népszerű könyvet A hóhér pszichológiája címmel, ebben lélektani szemzögből vizsgáltam különböző államok és nemzetek kivégzési módozatait - guillotine, sortűz, kötél, villamosság, kéjgázpasztilla -, érdekes könyv volt. Azonkívül, mint már utaltam rá, egy gazdag örökös nő férje is lettem, roppantul kevés sikerrel. Egyáltalán, egy nagyon hosszú utca végére jutottam. Nevezzük sugárútnak. Lassanként ráébredtem, hogy nem vagyok más, mint egy elfuserált alak.

Ez az utolsó évem rossz volt, egy ideig nagyon-nagyon rossz; nyugodtan bevallhatom, hogy életemben először felfogtam, miféle öngyilkos hajlam dolgozik bennem. (A gyilkos hajlamomról már rég tudtam.) Ez volt a legborzasztóbb felfedezésem: az öngyilkosság. A gyilkosság végül is nincs minden derű híján. Nem azt mondom, hogy törekednünk kell ezen állapotra; az embert átmenetileg beteggé teszi a testében felhalmozódó feszültség, és váltig sétafikálhattam gyűlölettől feszülő mellkassal, szédurranni készülő aggyal; ám a haragot olyan nehéz féken tartani, hogy abban van valami férfias, mintha kétszáz fontos széfet cipelnénk föl egy öntöttvashegy tetejére. A derű vélhetően épp abból származik, hogy ekkora erő birtokosai lehetünk. Ráadásul a gyilkosság hatalmas megkönnyebbülést ígér. Sosem mentes a szexualitástól.

Az öngyilkosságban viszont alig van valamicske szex. Magányos táj ez, sápadt, álombeli fény dereng rajta, és valami hívja az embert, egy szélsodorta hang. Némelyik éjszakán belezsibbadtam a rémületbe, mikor meghallottam, hogyan hangolnak a kamarazenészek, feszítik a húrt, keresik a tónust. (Igen, a gyilkosság úgy szól, mint egy szimfónia, de az öngyilkosság, az egy tisztán hangzó vonósnégyes.) Még negyvennegyedik évembe se léptem, de ilyenkor jöttem rá, miért nem bírta az éjszakai egyedüllétet egyik-másik barátom, meg az a sok nő, akit hitem szerint megértettem.

Az utolsó évem arra ment rá, hogy eltávolodtam a feleségemtől. Házasságunk nyolc éven át rendkívül meghitt és gyakran roppantul boldogtalan volt, s a végső öt évben folyton próbáltam kivonni belőle expedíciós seregemet, ezt a reményből, kegyetlen rászorultságból, nyers férfivágyból és elkötelezettségből összetoborzott haderőt, amit órá pazaroltam. Vesztesre állt a háború, én meg vissza akartam vonulni, számba venni halottaimat, és más országban keresni a szerelmet, csak hogy ez a Deborah egy nagy kurva volt, nem is szuka, hanem nőstényoroszlán: mint a nyers hús, olyan volt neki a feltétel nélküli megadás. Elvégre, ha a gavallér egérutat nyer, a Nagy Kurvának mégiscsak fel kéne mérnie veszteségeit. Márpedig a Nagy Kurva, eszményi esetben, mindenestül megsemmisíti azt a legényt, akiben van elegendő bátorság, hogy testi érintkezésbe kerüljön vele. Néha azért elvesíti a szerepét (ahogy a pszichoanalitikusok, ezek a félresikerült színrendezők mondanák), amikor is a szeretőjének sikerül úgy meglógnia, hogy nincs utolsó ízéig megnyomorítva, sem az árbochoz szögezve. Ha Deborah belém eresztette a horgát, akkor nyolc éve már bele is forgatta a húsomba, és ebből új horgok keletkeztek. Amíg vele éltem, gyilkos kedvem volt; mikor megkíséréltem leválni róla, rám jött az öngyilkos hangulat. Valamiféle lelki ágyútűz zúdult az élni akarásomra, a szerelem titokzatos atomjának új részecskéjét fedeztem föl - az ugráskényszert. Tíz emelet magasban, egy erkélyen társalogtam házigazdammal - a koktélpartinak már vége volt, és lenéztünk a Sutton Place-re, Deborah nem is került szóba - mi másról lehetett nem beszélgetni ebben az utolsó, hosszú évben? -, és megfordult a fejemben, mint már eddig is jó párszor, hogy ez a régi cimborám, akivel kellemesen berúgtunk, ez a megnyerő külsejű, dögös negyvenhat éves, aki a New York A. C.-ben fallabdázott, így maradt meg vékonynak a dereka, a tekintete meg csibészesnek, mert jólmenő kis brókerügynökségében mindig tudta, hol a kiskapu

(nem beszélve a nőkről, akiket ebédelni vitt - volt ám stílusa a havernak), szóval azon gondolkodtam, hogy tényleg úgy aggódik-e értem, ahogy a hangja hol őszinte, hol túlságosan is rizikósan őszinte rezgetéséből kiderül, vagy pedig évente ötször meghuppolta az én áldott jó Deborahmat, évente ötször az utóbbi nyolc esztendőben, ez negyven pompázatos hupp a tudat alatt borzongó hátamon (olyan parázs dolog, hogy alig bírták türtőztetni magukat, és rafináltságból szorították le a számat tizenkét havonként ötre, merő ügyességből, mert ráébredtek, hogy ha eleresztenék magukat, potyogna a vakolat), szóval, mondom, ott álltam, és nem tudtam, hogy az Öreg Haver megkapta-e részét a Testi Örömköböl; vagy hű kardom és barátom, vagy ez is, az is - végtére én is eljátszottam már egy-két nejjel ezt a nyolcszor ötös bulit, és édes volt a jutalmam-nincs nagyobb áldás, mint egy nő, aki eltökélte, hogy szétmarcangolja a férjét, és ily módon, az ágyába tévedt bika öröme, több hónapi gyűlölet alakul át Egyetlen Édes Pillanattá, bennem pedig valódi részvét mocorgott, amikor az ő férjével elegyedtem szóba a legközelebbi alkalommal. Úgyhogy minden lehetséges volt - az is elképzelhető, hogy ez a manus őszintén aggódott régi barátja és annak bonyodalmas felesége miatt, vagy maga is a bonyodalom részese volt, vagy, bizony kérem, mind a kettő, mind a kettő, akárcsak én is oly sokszor, és amikor mindennek a tébolyító bonyolultságával szembesültem, azzal, hogy milyen kiszámíthatatlanul nehéz feladat valaha is megismerni egy nőt, aki érdekel, nos, akkor minden összezavarodott bennem. Szégyenkezve kell beismernem, hogy ama nyolc év alatt Deborah szájából a komoly hűtlenségnek mindössze öt bizonyos esetéről szereztem tudomást; csakugyan tudomra is hozta mind az ötöt, s ez minden alkalommal hangsúlyváltozást, átmenetet, egy-egy konkrét lépést jelentett hanyatló házasságunk történetében, függőnyt egy ötfelvonásos darab részei után: ám ezen túl már ott a nagy ismeretlenség, ahol is kétszáz megcsalásra éppúgy sor kerülhetett, mint egyre sem, mert Deborah a bizonytalanság ama nagy dialektikájának művésze volt, amelyben a hazugságok igazsághoz vezetnek, az igazság pedig a hazugságok élesztője - Megőrültél? - kérdezte, amikor elébe tártam egy-egy deli urat vagy ifjancot illető gyanúmat - „Ugyan, az egy kisfiú”, vagy „Hát nem tudod, hogy undorodok tőle?” -, ezt mindig a legkifinomultabb londoni hangján mondta, mivelhogy az ötéves angliai katolikus iskoláztatás jócskán fölerősítette beszédének arisztokratikus színezetét. Bizony, szembe kellett nézmem ennek az egésznek a bizonytalanságával, és úgy éreztem magamat, mint a szerelem tudósa, akinek kutatási műszerei vagy teljesen pontatlanok, vagy ellenőrizhetetlenül érzékenyek, és az öreg csibész barátommal folytatott beszélgetést félbehagyván, keresetlenül kiokádtam tortáimat, gines tonikjaimat, szardellapasztámat, húsos haséimat, majonézes rákjaimat, meg a legutóbbi hat pohár whiskymet - sutty - ki az erkélyről, mint egy tüzes glugy- és hörtyuzhatagot, miközben mennydörögtek a szerelem csordájának mérgezett patái.

- Úristen - mondta barátom, mivel ez egyszor valaki nála is nagyobb disznónak bizonyult.

- Nyald fel - röfögtem.

- Úristen - mondta újból. - Az egész az első emeletiek kapták.

A dolog természetéből következően mindketten azt vártuk - hiszen rohamom lefolyása oly tiszta volt -, hogy a színezék a házmaster fülét találja el. Ehelyett majd valamelyik lakó fog panaszkodni. Kis híján elröhögtem magam az egész művelet várható lebonyolításán - hogyan lehet tisztítóba vinni egy napellenzőt?

- Azt hiszem, szólnom kell nekik-mondta a barátom.

- Amire nem hoz áldást a holdsugár, hadd mossa el az eső - mondtam én azon a hangon, amitől mostanában már iszonyodtam, azon a beszívott connecticuti úriemberes hangon, ami részint annak volt köszönhető, hogy együtt éltem Deborah majdnem angol trillázásával, azonkívül annak, hogy túl sok előadást kellett tartanom túl sok kihasználatlan órában. - Nézd, öreg haver, hagyj békén. Ha kibírod.

Így hát egymagamban megálltam az erkélyen, és bámultam a hold arcát. Alacsonyan szállt a telihold.

Fordította: Széky János

A Tevan Kiadó újdonságai

Imre Flóra: Rondó (versek)

Gyárfás Endre: Cowboyok, aranyásók, csavargók (antológia)

Theodore Dreiser: Carrie drágám (regény)

Erdmann Gyula: Begyűjtés, beszolgáltatás (szociográfia)

H. E. Bates: Álmatlan hold (regény)

Berta Péter: A szimultán tettenérése (versek)

Jász Attila: Daidaloszi napló (versek)

Haas György: Európáért (beszélgetések Habsburg Ottóval)

Tandori Dezső

A részletek fontossága széthull. . .

...és maguk ők, akik és amik megmaradnak,
nem állnak össze semmi átfogóvá.
A nagy fogalmak nem bonthatók le
élhetőségekké, e dolgok, ha érdemes
egyáltalán külön-külön névvel illetni
együttesüket vagy a szétesettség
- persze! mindig változó - variációit,
e dolgok azok, amik; és kinek-kinek úgy,
ahogy.

Krefeld felé, de most Duisburg
irányából, már nem a korai ingázók
helyiérdekű vonatán, borús ég alatt,
Uerdingenen haladtunk át - az örök
töltések, drótok, félretolt vasúti kocsik,
pirostéglás templomok odább, városházépületek,
szabvány, háború utáni kaszárnyatömbök.
Egy-egy tévétorony. Elhatároztam,
benézek a restibe. Ittam itt valamikor...
mit is? Egy pohár sört? Fél vodkát?

Akkor

még a múzeum tárgyainak nagy fehérsége feltűnt,
és hogy Kölnből érkezve, ahol légszomj
tört rám valami kiállításon, és attól
tartottam, elzuhanok, hirtelen elhatározással
vonatra kapva, á jöttem ide.

A restiben késő délelőtti
pangás; itt ez a szó - hát nem? - mást jelent.
Igen, átjöttem, el ne zuhanjak ott, jól
kiszellőztetem a fejem a vonaton, az utolsó
kocsiban regattaként verdesett egy sor
ablakfüggöny, aztán a nagy fehérség -
s akkor a hirtelen feketeség. Egy műtárgy,
laposan a földön, a zengő prices, s hogy
„nem tetszik végigdőlni rajta?" Végigdőltem,

vízszintes helyzetben voltam egy múzeumban mégis,
elaludtam, magamhoz szorítva táskám,
mindenem. A szükséges részletekkel.
És ez a végigfekvés, ott, a jelentős
múzeum- és iparvárosban, valami jelentősnek
a jelentős része volt: oly rendben, ahogy
az égitestek nyilvántartása zajlik.
Aztán nagyon hamar vége lett ennek is.
Megnézem

a Bundesligából az Uerdingent néha,
Bayer Uerdingen, a Bayer Művek egyik
csapata - és beveszek egy aszpirint.
Náthámat viszem el Krefeldbe most,
kibuszozom a Park-Rennbahnhoz, remélem,
a különbusz-sofőr tudni fogja az útvonalat,
nem lesz az, hogy - mint a múltkor -
csak zötyörésztünk összevissza, mindenki
nevetett. A parkban eleredt, majd elállt az eső,
és - mint Kosztolányi-versben a „verőfény-és-vőfény” –
az egyik zsoké üdvözölte a Janos Tandari rokonomat,
aki champion Skandináviában. Most én meg
átadom neki, Lutz Madernek, a Janos Tandari
kellemes szavait, meg hogy milyen jól emlegettük.
Ha belegondolok, a részletek így-úgy megint összeállodognak.

Kántor Zsolt

A képzelet Nílusa

Tánc és SZCÉNA, kék erömű
dübörög, és ragad a márvány
a szétömlött bájitaltól,
ez hát az álom-szalom, ahol charme-ja van
a halálnak is. Mediterrán fogalmak röpködnek
szerteszét és forró irtózat száll, akár a pipafüst.
Mennyi kiégett nő, mennyi eltorzult arc,
drámai bensők és széttolt életek. Itt jégrágtá part
az Empátia. Szikrázik a zene, tűz-kavicsok
merülnek el a pokoli hozósban.
A teorema egy tó, de a köd beborítja,
mily burkoló sötét uralkodik, uram,
a vágyak ellenállnak. Káprázó, suhanó percek
peregnek az éji jácinttestre...

Szemhéj-celofán

Alvó minden, ami szép,

és tökéletes, ami elmúlt,
de rémes most a tűnődés, szétroncsolt képek
süllyednek a felejtésbe és a halál
az egyedüli szubsztancia.
Most. Mire kimondom, nincs.
Érzékelem, ami szent... ami belenyugvó...
ami átszellemült, velem történik.
Istenem, milyen veszélyes egy ideg-
rendszer.
S milyen gyönyörű
a könnyeket ejtő nyár!

A szellem és az ész

Rácsomózza a tűrést a tűnődésre. Isteni hívogató
ez a masszív keserűség. Aki vagy bennem, ne ölj meg
engem. A lemondás fennhéjzás, az igazi tét
a másban való megmerülés.
A múlás felélése. Kiráncigált, felcibált bánat.
A szív distanciával figyel. Minden belső monológ
szenvadás-szerű. Bíbor álmovitorlákat varrsz körbe
nézéssel. Átütő lilák (aláfüggő létcsepp) és sok töprengés.
Gyököt von a világ (és belepusztulsz). Zseniális ármány,
megtúrt túlélés. Belecsúszol a képernyőbe. A terapeuta
egy fantom. Folyton a libidót piszkálja, halk, rezignált
utak helyett. A nyíl belerepül az almába,
videoclip száguld át a szobán. Már az észrevevés is
forma, égitest-keletkezés. Ha tisztulsz, lassulsz
és lustulsz. A rossz esszenciája maga a jó. Amiért
élünk. A kertben eldugott szótövek, szótövisek, csak
az utópia puha.

Francoise Giroud

Jenny Marx, avagy az ördög asszonya

Részlet

Karl és Heinrich Heine között igazi barátság szövődött. A nagynevű romantikus-ironikus író tíz éve él Párizsban, Lajos-Fülöp támogatását élvezve, amit gondosan titkol. Költészetében, melyet lelkesülten olvas az ifjúság, élénk társadalomkritika rejtezik. Úgyannyira, hogy ezernyolcszázharmincöt óta a porosz parlament mindennemű írását eltiltja a közléstől. De ettől csak népszerűbb. Heine nem forradalmár, hanem langyos forradalmár, ha egyáltalán lehet e két szót összekapcsolni. Egyáltalán nem rajong azért az ötletért, hogy a proletariátust a hatalomban lássa, és azt veti szemére, hogy e „sötét képrombólók” szét fogják tépni a festményeket, összezúzzák a

szobrokat. Érthető az aggodalma: szereti a művészetet. De Marx magával ragadja, ő pedig beleegyezik abba, hogy a Francia-német Évkönyvbe verset írjon a reakciós porosz rendszer ellen. „Hagyja ezeket az örökös szerelmes szerenádokat, és mutassa meg a költőknek, hogyan kell bánni az ostorral!” - tanácsolja Marx.

Heine talán Jenny miatt fogadta el, hogy együttműködik az Évkönyv-vel, mert az asszony megbabonázta. Mennyi grácia, szellemesség, mennyi elegancia!

Heine és Marx csaknem mindennap találkozik. Lakásából, a Matignon sugárútról gyakran ő látogat a Vaneau utcába Marxékhoz.

Elkötelezte magát a politikai urával, munkáit aláveti Marx elképzeléseinek. A baj csak az, hogy betegesen érzékeny. Könnyekben tud kitörni. Hogyan lehet akkor bírálat nélkül kritizálni őt? Csak Jenny tud vele beszélni. Egyedül rá hallgat.

Marxnak Heine az egyetlen olyan társa az úton, aki ellen sohasem fordult, aki nem volt célpontja csípős nyelvének, s ez jelentős kiváltság. Minthogyha költő mivolta fölmentené őt az alól, hogy rá az ítélkezésnek ugyanazokat a kritériumait alkalmazzák, mint az emberiség többi tagjára. Marx még akkor is elnéző volt, mikor Heine visszatért Istenhez.

Marxék a liberális érzelmű orosz arisztokraták szalonjait is látogatják, Pjotr Annenkovét, a gazdag földbirtokosét, Tolsztoj grófét, aki nagylábon él a Matrózok utcájában lévő palotájában. Marx gyakran találkozik Bakunyinnal, a cári testőrség volt tisztjével, a szibériai fegyencetelek legendás szökevényével, aki minden elnyomónak esküdt ellensége és ragyogó szónok. Az oroszra alapos hatással van a német intellektuális nagysága, de hiúnak, arrogánsnak és rosszakaratúnak találja őt, ami vitathatatlan. Itt van például az az utálatos szokása, hogy mocskot zúdít azokra, kik ellentmondanak neki. Olyan technika, amit a kommunisták majd soha nem felejtnek el! „A szokásos fegyver, egy halom piszok...”, mondja majd Bakunyin, amikor összetűznek, az anarchista a kommunistával.

A maga részéről Marx Bakunyint olyan ország tanulatlan eredményének véli, melyet mindig is terméketlennek és barbárnak tartott.

Később igen élessé válik a két férfi versengése azért, hogy melyikük vezesse az I. Internacionálét. Szüntelenül hadakoznak egymással. „A németek született lakájok - mondja majd Bakunyin -, semmi érzékük a szabadsághoz. Minden társadalom, mely Marx eszméiből eredeztetve szerveződik, óhatatlanul despotizmusban végzi, a szocializmus nevében!” Figyelemre méltó jövőbe látás.

Karl és Jenny találkozik párizsi német kézművesekkel is, kik az Igazak Ligájába tömörülnek; ez titkos szervezet, melyet egy nyíltszívű szabó, Wilhelm Weitling keltett életre, aki olyan társadalmat akart kreálni, amely a keresztény szerelem alapján működik. Marx francia kommunistákkal is találkozik, kik értelmességükkel, energiájukkal és idealizmusukkal mély benyomást tesznek rá. „Mikor látjuk egymást - írja-, a testvériség nem szólam, hanem valóság, és a nemességtől sugárzanak a munkában megedződött arcok.”

A francia proletárságnak e kissé romantikus képét soha nem veszíti szem elől. Ám ha részt vesz is néhány összejövetelen, nem csatlakozik egyetlen csoporthoz sem.

Sokat látják Jennyvel együtt Marie d'Agoult-nál. A szép grófné, ki nemrégiben veszítette el Lisztet, Herweghgel, a poétával vigasztalódik, Arnold Ruge nagy fölháborodása közepette, aki nem kommunista, de azért vannak erkölcsi igényei. Megütözik Herweghék életmódján, virágok, pezsgő, kaviár, ruhák a hölgynek, ajándékok a grófnénak... Marxék távol állnak attól, hogy Herweghet elítéljék. Irigylük, és meggondolatlan költségekre verik magukat. Így Jenny egy százfrankos lovaglóstort ajándékoz Karinak születésnapjára. „Ostoba kiadás! - mennydörög Ruge. - A szegény pasasnak még egy lova sincsen!” A kispolgár érve.

Karl találkozik Proudhonnal, a francia szocialistával is, kinek csodálja első könyvét, a Mi a tulajdon?-t. Proudhon, egy csödbement sörgyáros fia, a kérdésre így felel: „a tulajdon: lopás”.

Végeérhetetlenül vitatkoznak, s ez fél éjszakákat foglal el életükből: Ez az anarcho-szocialista stílus. Újságokat olvasva hevernek az ágyon, délután ötkor kelnek, megebédelnek, és hajnali ötig kávéházakban, ahol természetesen ott a rendőrség, megváltják a világot. Olykor Bakunyinhoz mennek, aki egy koffer, egy kupa és egy tábori ágy között él. És cigarettáznak és beszélnek, Karl

többet mindenkinél.

Proudhon, aki nagyon meg van elégedve magával, nem sejt, hogy ez a nagy, fekete, torzonborz üstökű német fiatalember, aki kitűnően beszél franciául és örökösen Hegellel rágja a fülét, hamarosan harcképtelenné teszi őt egy kíméletlen pamflettel.¹

Csak hogy Proudhon nem radikális, mint Marx. Nem akarja megszüntetni a magántulajdont, csak ellenőrizni; nem akarja eltörölni a kapitalizmust, csak megfékezni a visszaéléseket. Marx hamarosan megleckézteti.

Jenny lelkesen részt vesz e férfiúi vitákban, melyek gyermekkorától óta életének alapját jelentették. Akár a lakásában, a Vaneau utcában zajlanak ezek, ahol minduntalan négy vagy öt agyafűrt alak gyűlik össze, akár a kávéházban, ahová Karlt elkíséri, otthonos az intellektuális izgatottságnak, a dohányznak és a bornak eme klímájában. Hogyan ne lehetne észre venni, hogy Karl a legdialektikusabb mindannyiójuk között, hogy az ő gondolkodása a legeredetibb, a leghatározottabb? Jenny, Marxné, nagyon boldog Párizsban.

Megérkezik a baba, kislány, Jenny, mint az anyja, akit Jennychennek hívnak.² Hat hét szorongás. Jennynek nincs teje, a bébi nem állhatja a cumisüveget, az anya ott áll tapasztalatlanul, azt mondanák, a gyermek nem akar élni... Egy nap Heine teljes kétségbeesésben találja Karit és Jennyt: egy piciny test előtt, melyet visszatartathatlan görcs ráz. Megragadják a babát és vízbe merítik. A görcsök alábbhagynak. Marx örökre meg lesz győződve arról, hogy ezen a napon a barátja megmentette a lányát. De ez csak haladék, Jennychen egyre gyöngül... Az aggódó szülők elvesztik fejüket, Jenny delizsánca pattan, és Trierbe rohan az anyjához, karjaiban a kicsivel, aki „félíg halott”, mint írja.

Westphalenné nagy lendülettel veszi kezébe az irányítást, orvosáért küld, talál egy szoptatót adát, akinek a jó teje megfelel Jennychennek, és ahogy kell, el van ámulva leszármazottjától.

Ez a kitűnő anya ebben sem kevésbé tisztánlátó. Edgar, a fia félbeszakítja jogi tanulmányait, biztrókba jár és a kölni operaházba, anyjának ír, örvend, hogy hamarosan beköszönt a forradalom; örültség, ami feldúlja az asszonyt. Lányának, Jennynek a férje állás nélkül. Szép dolog újságokat igazgatni, ha megy a dolog. És mit tesz most? Ír, mondja Jenny. Von Westphalenné sóhajt.

Trierből Jenny végeérhetetlen és gyakran felséges leveleket ír Karlnak. Most, hogy már élt Párizsban, egy fővárosban, más szemmel látja Triert, ezt a pletykákkal teli vidéki kisvárost, ahol mindenki ismeri egymást. Épp erről van szó. Minthogy lesik őt, suttognak Karl és az ő dolgairól, eleinte teli szánakozással, a legkényesebb pontján kezdi ki a várost. Mindenütt látják, valamennyi régi barátjánál, elragadóan viseli a legpárizsibb ruháját, miközben ragyogóan játssza a fiatal hitves szerepét, aki el van telve a nagy párizsi újságírótól.

„Még csak nem is kell látogatóba mennem senkihez-írja Kannak-, mindenki eljön hozzám. Ma reggeltől estig fogadom az »udvart«... Azonkívül pedig soha nem voltam még ilyen jó színben...” És hozzáteszi: „Mire volna jó, ha megjártszanánk az aggodalmaskodó embert? Ez senkinek sem használna abban, hogy megszabaduljon szorongásaitól, azután pedig olyan bol-dogok az emberek, ha szánakozhatnak! Bár magamban elégedettséget érzek és virulok, közben mindenki azt reméli, hogy elszánod magad egy biztos hivatalra. ”

Finoman megjelenik a nyugtalanság: „Imádott szívecském, gyakorta aggódom a jövőnk miatt... Ha tudsz, hozz enyhülést. Túlságosan sokat beszél mindenki fix jövedelemről...”

És azután néha „sötét, szorongó érzés” tölti el, „és félelem a hűtlenség, a kísértések és a metropolisz csábításai miatt”.

Jenny megható a féltékenységgel, de hát neki nagykorúnak kellett lennie!

Miközben Trierben tartózkodik, ahol Jennychen szépen gyarapszik, úgy dönt, hogy Karl családjával fog vigasztalódni. Egy délután dobogó szívvel csönget a Simeongasséban. Karl egyik nővére, Henriette nyit ajtót, megöleli Jennyt és a szobába vezeti, ahol az anya és Sophie

1 A filozófia nyomorúsága, melynek ironikus címe Proudhon munkájára, A nyomorúság filozófiájá-ra utal vissza.

2 -chen a német kicsinyítőképző. Jenny bőségesen használja, akkor is, amikor az ő „Karlchen” jéről beszél.

tartózkodik. „Mindenki megölel, az anyád rögtön tegez (amit soha nem tett), Sophie leültet a kanapéra... Elcsúfította a tüdőbaj, és Henriettét még inkább...”

Másnap Marxné látogatja meg Jennyt, hogy megismerje unokáját. Végtelenül nyájas, Karl nővérei is, de Jenny e hirtelen szívélyességnek a legbarátságosabb - és talán helyénvaló - magyarázatát adja. „Ez a magatartás mutatja, mit tesz a siker - írja -, vagy legalábbis a mi esetünkben a siker fölbukkanása, amit a legkifinomultabb technikával tudok átnyújtani.”

Valójában utálja anyósát, és borzalommal tölti el, amint látja, hogy Henriette esküvője van készülöben egy fiatal építésszel, miközben a szegény lány nyilvánvalóan beteg. Máskülönben hamarosan meg fog halni.

Karl gúnyolódik azon, hogy Jenny kapcsolatban van, vagy hogy nincsen, az ő családjával, de Jennynek a bevégzett feladattól olyan érzése van, mint aki mindig jutalmaz.

A csodálat, mellyel új bébije tölti el, még jobban föltüzeli szenvedélyét a boldog nemző, a vad, fekete kedves iránt. Hamarosan egy második gyermeket kíván tőle.

Még Trierben van, ahol több mint három hónapig marad, amikor kitör a sziléziai textilmunkások fölkelése. (Szilézia ekkor porosz fennhatóság alá tartozik.) Heti hét napot, naponta tizenöt órát dolgoznak. Mit akarnak? Tizenkét órás munkanapot és pihenőnapot vasárnap.

A királynak, IV. Frigyes Vilmosnak a parancsára a felkelést vérbe fojtják. A „paternalista” kép, mely az uralkodónak kijár, kissé széttöredezik. Néhány héttel később merénylet követnek el IV. Frigyes Vilmos ellen. Egy kisváros volt polgármestere, aki mindhiába kért közigazgatási állást, kétszer tüzelt a királyra. Nem talált.

Jenny szarkasztikusan írja le Kannak, milyen a hangulat Trierben e meghiúsult merénylet után: „A harangok zúgnak, sortűz, a hívek a templomok felé igyekeznek, hogy dicsérjék a mennyei Urat, mert csodálatosan megmentette a földi urat...” És főképpen a merénylet okait elemzi.

Először megjegyzi, hogy Poroszországban az emberek elégedettek, nincsen szó politikai merényletről. „Ez vigasztalja őket. Legyenek boldogok velem. Ez megint csak annak a bizonyítéka, hogy Poroszországban nem lehet politikai forradalom, de egy társadalmi forradalomnak minden csírája megtalálható. Ha eddig nem akadt politikai túlzó, aki szélsőséges megoldáshoz folyamodott volna, az első, aki gyilkosságot merészelt, azért tette, mert a szükség, az anyagi szorultság vitte rá. Ez a férfi hiába koldult három napon keresztül Berlinben, ez tehát társadalmi indíttatású merénylet. Ha egyszer mindez kirobban, annak társadalmi okai lesznek. Ez a legérzékenyebb pont, itt a legsebezhetőbb a német szív.”

Mikor Karl megkapja ezt a levelet, már csatlakozott a Vorwärts! (Előre.) csoportjához. Ez kéthetenként megjelenő, Párizsban kiadott német nyelvű lap, melyet Meyerbeer, a zeneszerző pénzelt. Karl megmutatja a levelet a főszerkesztőnek. Az pedig közli, „Egy német asszony levele” címen. Ez lesz Jenny első nyilvános hozzájárulása a forradalmi ügryhöz.

Miközben ő távol van Párizstól, Karl életében fontos esemény köszönt be: megismerkedik Engelsszel.

A két fiatalember-huszonhat és huszonnégy évesek-már futólag találkozott Kölnben, mikor Engels cikket adott a Reinische Zeitung-nak. Azóta Engels Manchesterből elküldte az Évkönyv-nek a „Gazdaságpolitika kritikájának vázlatát”-t, ami igen hatott Marxra. Ő elméleti ember, a magasságokban szárnyaló. És íme, hirtelen olyan munkája bukkan föl, mely gyakorlati. Ez megragadja Marxot. Mi több, ettől kezdve nekilát, hogy tanulmányozza a gazdaságpolitikát, amiről nem tud semmit sem. Minden nagy szerző, kiket franciául valósággal fal, fölvonul, Adam Smith, Ricardo, Mills... Annyira elmélyed bennük, hogy Ruge föl is figyel erre: „Marx teljességgel alkalmatlan az újságírásra. Rengeteget olvas, ritka intenzitással, és olyan kritikai tehetséggel bír, mely olykor szélsőséges dialektikává fajul, de nem fejez be semmit, mindent félbe hagy, és örökösen az új olvasmányok feneketlen óceánjába veti magát.”

Marx tehát otthon ül elmerülve a gazdasági könyvekben, mikor Engels, Nagy-Britanniából érkezve, föltűnik. A Régens kávéházban randevúznak, és itt a szó szoros értelmében elbűvölik egymást. Beszélgetésük annyira intenzív, egyetértésük annyira mély, hogy nem válnak el egymástól. Marx a Vaneau utcába viszi Engelst, ott tartja aludni... Engels tíz napig marad, ezalatt

olyan barátság szövődik, melyre nincs hasonló példa.

A fiatal emberek csodálatos, heves barátsága alakul ki közöttük, akik azt hiszik, hogy náluk az igazság, és akik értenek ahhoz, hogy a saját igazságuk képére formálják át a világot; ha nőkről van szó, csinosan vulgárisak - ami ebből föltűnik levelezésükben, az épületes -, „filiszteusi” harciasság van bennük, és a kimondhatatlan, amitől barátság a barátság.

E tíz nap alatt, legnagyobb közös ihletükben, nekilátnak egy pamfletnek, mely a fiatal hegelianusok, Bruno Bauer köre ellen irányul (ez az irat lesz majd A Szent Család). Engels négy fejezetet ír meg ebből, és elmegy. Marx folytatja, és háromszáz oldallá bővíti! Folyton ez a magamutogatási mánia. És a szétforgácsolódásé, pedig van jobb dolga is. Engels igen csodálkozik, amikor fölfedezi ezt a Frankfurtban megjelent szöveget - ez az első, melyért Marx honoráriumot szed be, ezer frankot. Engels nem haragszik meg, de alaposan megdorgálja barátját, aki elvesztegette idejét, helyett, hogy a polttikai gazdaságtan könyvnek szentelné magát, melyet be kell fejeznie. „Fejezd be - írja -, még ha jócskán akadnak is oldalak, melyekkel nem okvetlenül vagy elégedett, nem baj. Az eszmék megérették, és nekünk ütnünk kell a vasat, mert meleg. ”

Majd látjuk, hogy a vas körülöttük mindig meleg.

Jenny épp hogy visszatért a szoptatósdajkával és a négyfogas babával, amikor Marx és Ruge között újabb vihar tör ki. A két férfi összetűz, ez alkalommal a Vorwärts! hasábjain, és ennek az összeütközésnek Marxra nézve drámai következményei lesznek.

Ruge a sziléziai felkelést kommentálta, rámutatva, hogy azt minden különösebb erőkifejtés nélkül verték le. Úgy véli, hogy a király jól viselkedett, „keresztényi szívvel”. Marx kikel. Azt válaszolja, hogy Ruge „irodalmi sarlatánságot” művel. És megmagyarázza, miért kell egyszerre politikai és társadalmi forradalom ahhoz, hogy Poroszországban bevezessék a szocializmust.

A berlini hatóságok nem értékelik, amit forradalomra való felhívásnak tartanak. Poroszország franciaországi nagykövete, Arnim a miniszterelnöknél, Guizot-nál tiltakozik. Majd a porosz király kiváló közvetítőt küld Lajos Fülöphöz, a francia királyhoz. Alexander von Humboldt, aki egy levelet és egy ajándékot visz: egy nagyszerű vázát.

Lajos Fülöp megígéri Humboldtnak, Párizs nem fog késlekedni abban, hogy izgatott ateistáktól szabaduljon meg, kik a Vorwärts! körül forgolódnak.

1845. január 25-én egy rendőr csönget a Vaneau utcában, Marx urat keresi, és kiutasító határozatot nyújt át neki, rajta a belügyminiszter aláírása. Karl Marxnak huszonnégy órán belül el kell hagynia Párizst.

Fordította: Várkonyi Benedek

Szepesi Attila

Európa elrablása

Pásztor, az állataid
fenn járnak az égen,
ügyelnek a jelre,
de nem a tiédre többé. [Weöres Sándor]

Most éjbe hull a kontinens,
vigasztalan alámerül.
Csillag hiába gyúl fölötte,
hiába sarlóz kiflihold.
Hegyek, bércek és tengeröblök

vacognak ba jós-vaksötéten,
városok művi fény alatt.
Alkonyattól alkonyatig
gazdátlan embernyáj tolong:
ordas igékkal átítatva
magát túlélő álcánép.
Az örökfarsang kora e jött,
félig-élt, félig-álmodott
népek feszülnek egymás ellen,
korommal írva, vérrel írva
vámpírfogú, kancsal próféták:
mézes szavuk pontosan mérik,
sakálpofájuk vicsorog.
Érvénytelen a jósige,
ezerféle a harsány jelvény:
majom-ülep és varjúcsőr.
Mámor kell immár, makogás,
fontoskodó abrakadabra:
műszer, vegyszer, pótszer és kegyyszer,
műfogsor, műszív, biztos óvszer,
műanyag, műhaj, művirág,
műfallosz és művagina.
Borzas feketemágusok
rikácsolása, kóklerek
dadogó, talmi lázbeszéde,
kufár igricek látomása:
töltekezés, ürítkezés.
Közel a baljós éjszaka,
az elemésztő, kannibáli,
hol az álmok bugyraiból
recept és rendelés szerint
kírontanak a rusnya rémek,
a csecsemők szívét falók.
Későre jár. Hány ezer év
porzott és tündökölt e tájon:
Hellasz, Róma, Ravenna, Párizs,
Platon, Mozart, Rimbaud, Picasso.
Most Istentől végképp elejtve,
örök gépzene-harsogásban
alkonyattól alkonyatig
gazdátlan embernyáj tolong.

Dialógus

Az éteri Schéneri mítosz

Beszélgetés Schéner Mihály képzőművésszel

Y A civilizáció mindent behálóz, túlságosan összenőttünk saját világunkkal ahhoz, hogy távolságtartóan ítélkezni tudjunk róla. Mégis egyre többen fogalmazzák meg az érzés és a gondolkodás közötti űr paradox helyzetét. Mivel ellensúlyozható ez a hiányérzet? - kezdtük a beszélgetést a Mester békécsabai műtermében.

R Mostanában Aquinói Szent Tamás írásait olvastam. Az ő példája olyasmit sugall, az érzelem nem minden. Az embernek az is feladata, hogy rendet tartson a földkerekségen. A probléma abból adódik, hogy az ember éppen önmagával képtelen rendezni dolgait. A bölcsesség, rendszerezőképeség, higgadtság, az ami a leginkább hiányzik a mai kor emberéből. Hihetetlen rendszerességgel tudjuk felépíteni azokat a terveinket, amelyeknek a megvalósításával elismert, megbecsült emberek leszünk, lehetünk. Még életterveket is szokás készíteni, megjelölve előrehaladásunk esélyeit. Sokkal közelebb állnak hozzám azok az emberek, akik a felfedezést, a töprengést választják életcélnak, azért, hogy a megszokott paradigmák helyett új megközelítéseket engedjenek érvényesülni. Ez nincs ellentétben a rend iránti tisztelettel, de egy másfajta, bátor bölcsességet kíván az emberektől. Nem az elvont tudás, a „lebilincselő” tudományos vagy művészeti eredmények, akadémiai érmek, tömegkommunikációs szereplések hitelesítik az ilyen gondolkodást. Az egzisztencialisták, s főleg Heidegger, elsősorban kérdező lénynek tartották az embert, sokkal inkább, mint szükségserűségekre válaszolónak. A mai globális civilizáció nem transzcendálható önmagához képest, mindent behálóz, de nem tud tovább terjeszkedni. Éppen ezért fontos az érzelmek és a gondolkodás harmóniáját megteremteni, hogy az irracionális dolgok ne hatalmasodjanak el rajtunk.

Y Több mint ezer rajzot készített az ördögről a köztünk felbukkanó színeváltozásairól. A gonosz esztelenségének ábrázolásával már küzdünk is ellene, vagy a művész feladata csak a leleplezés?

R Mindkét dolog fontos. Alapelvem, hogy ördögi kaptáció közepette élünk. A gonosz egyébként nemcsak közvetlenül, hanem közvetve is hat, terjeszti és megsokszorozza magát, mint egy fertőzőes járvány. Azért rajzolom az ördög megjelenési formáit, hogy felvehessük a harcot ellene. Ha egy gonosz ember hatalomra kerül, megtöbbszörözi, százezerszerezi önmagát, hiszen hasonlókat választ maga köré. Az emberekre zúduló szenvedés egyenes arányban ezerszereződik meg. Ha az ördögi lelkek politikai pozícióba kerülnek, a gonosz földi helytartóiként pusztítják a jót. A jók és gonoszok aránya lényegében egyenlő az évezredek nézve, de manapság az utóbbi kapott erőre. Mivel nagy számban vannak jó emberek, mindig vannak, akik ellenállnak a gonosznak. Vannak, akik létezését is tagadják, de én biztos vagyok benne, hogy van. A gonosz persze borzasztóan különös jelenség. Az emberek nem öröklik a gonoszságot, hanem hajlamosak olyan elveket elfogadni, amelyek kísérteties vonzerővel ragadnak beléjük. A gonoszt legyőzni lehetetlen, de szembenállni lehet vele. Igaz, ez az életünk kockáztatásával is járhat. A totalitárius rendszerekben a lelkek feletti uralom a cél, de ez csak ideig-óráig tartható. Mindig eljön az idő, amikor az emberek föleszmélnék és nemcsak gondolkodnak, hanem ki is fejezik gondolataikat. Az elmúlt évtizedek magyarországi viszonylata úgy néztek ki, hogy a szabadság kis szigetei jöttek létre baráti körök formájában. Később találtak az eszmék, már-már diadalmaskodtak (lásd 1956), de az ördög győzött. Most a tehetetlenségi nyomoték elve alapján még mindig kevés nálunk a jó. Többek között ennek az az oka, hogy az ördög nem várt győzelmeket arat a világban, és ez kisugárzik ránk is. Régóta volt ennyi háború, a környezet szennyezése katasztrófális... nem sorolom a többi drámai tény. A magam képzőművészi lehetőségeivel láthatóvá teszem az ördögöt, a nyilvánosság fényébe állítom, és bízik abban, hogy segítik a jóakarató embereknek a gonosz elleni harcban. Nem mindig a jót falják fel! Sokszor elképzelem, mi lenne, ha száz évvel ezelőtt élek a békeidőben, amikor a jó volt hatalmon, és bölcs államférfiak sokasága tartotta vissza a gonoszt.

Y A hetvenedik évét most töltötte, óhatatlanul meg kell állapítanunk: ön eredeti és magányos alakja a modern magyar képzőművészetben kiutat kereső alkotóknak. Kortársai közül azzal is kitűnt, hogy az azonossággal szemben a másságot, az ismétléssel szemben a rendhagyót, a nyugalommal szemben az izgalmat keltette maga körül. A művészettörténetből jól ismert dolog, hogy időszámítási kategóriákat választunk átfogó irányzatok, vagy uralkodó stílusok megjelölésére, így beszélünk „quattrocentó”-ról, „cinquecentó”-ról: a hozzáértők tudják, hogy ezek milyen konkrét művészeti

tartalmakat és formákat jelentenek. Hogyan korszakolná ehhez hasonlóan a saját munkásságát?

R Kaméleon módjára csúszok ki az efféle skatulyázásokból. Azt tekintem valós értékrendnek, hogy mennyire tudok egyetemes folyamatokban gondolkodni. Kézzel foghatóvá akkor válik a dolog, ha konkrét műveket helyezünk kontextusba. Az én jelenkori munkáimat csak a közelmúlt művészeti közegében lehet vizsgálni, értelmezni és nem Leonardóéban. Nálunk nincs huszadik századi magyar művészeti múzeum, sőt nincs egyetemes kortárs művészeti múzeum se. Ráadásul évtizedekig utazni sem lehetett nyugatra, ezért van az, hogy minden olyan stílusjelenséget, amelyik még ismeretlen nálunk, divatnak kiáltották ki. A reális viszonyítási pontok fontosak számomra, de az összevetés nem a követés, hanem a színvonal érzékelése miatt fontos számomra. Így tudok a felvetődő problémákra a csak rám jellemző arculattal válaszolni. Az egész életmű adja a művészi „oeuvre”-t - már amennyire létezik valakinél egy ilyenfajta Saturnus-gyűrű. Kifürkészhetetlen az alkotás ihlete, de véget nem érő kaland a befogadóban lejátszódó hatások elemzése. Szellemi kaland a par excellence rejtélyeset, a talányosat, a kétértelműt keresni. Az expresszivitásból a konstruktivitásba átváltani, majd az önfeltárlások után újra játszani visszafelé az utat, a belső végtelen határait kutattam. A festmény, a plasztika, a népi játék, a színház kifejező formát nyújtottak számomra ahhoz, hogy a magyar kultúrát az egyetemes összefüggésekben ágyazzam. A múlt áttűnése a jelenbe és értelmezésének sokféle variációja csak úgy lehetséges, ha mint egykori egész széttöredezik és újra szerkesztődik.

Y A fő kritérium tehát az, hogy a műalkotás összhangban álljon saját eszméjével. A mérce ennek következtében mindig belső, az énművészetek öntörvényűségével szembesülünk?

R Igen, igen, de nem, nem: legalább annyira a természet teremti a tájat, mint a művész. Oscar Wilde paradoxom eltúlozza az alkotó szerepét, amikor így vall: „Turner teremtette a londoni ködöt, s nem fordítva”. Az individuum ki van szolgáltatva környezetének hely, idő, és esemény szerint. Ez azt jelenti, hogy bárhol, s bármikor elérhetik olyan hatások, amelyek fájdalmat, szenvedést, vagy örömet okoznak neki. Körül kell venni magunkat a széppel, de ezt fel is kell fedezni a tényeket átvilágítva, igaz, magjukig kell eljutni. Mert a világ többrétegű: a tájkép, amit az ablakon keresztül látunk, egyik napról a másikra változik. Profánul azt mondhatnám, a fej azért gömbölyű, hogy a gondolat könnyebben elférjen benne. A világ, miközben szélesedik, egyre szűkül. Az emberek hagyják eluralkodni magukon a kétségbeesést, pedig amint a hullámvölgybe kerülünk, máris kezdeni kell a hullámhegyre vezető felkapaszkodót építeni. Meggyőződésem, ha az ember hisz abban, hogy vele csak jó dolgok történhetnek, akkor sok adakozó lesz hozzá. Van egy régi mondás, mely szerint, aki sokáig néz az örvénybe, arra az örvény visszanéz. Az a meglátásom, ennek az ellenkezője is igaz, vagyis aki a hegycsúcsra néz, a hegycsúcs arra visszamosolyog. Bármit is csinál az ember, tudjon örülni a munkájának, okozzon boldogságot a festőállvány látványa, a vászon rusztikussága. Fontosnak tartom a jószándékot, hogy a művészet igenis adjon olyan lehetőségeket, amelyek értékek: a művész feladata az építés, nem a demoralizálás. Az arány, a szépség azok a princípiumok, amelyek a legfontosabb elemei az emberi létformának.

Y Intellektuális, szakmai és érzelmi sikerei egyaránt voltak. A nagyközönség, a gyűjtők szívesen vásárolnak Munkácsy-díjas érdemes és kiváló művész alkotásaiból. Amikor itthon sokan megkeseredtek, ön Franciaországban és Svédországban élt. Az új kalandok nyitották az új kapukat, vagy el „kellett” mennie néhány évre?

R Első kiállításom után - ami a Csók Galériában volt 1962-ben - az egész sajtó nekem rontott: egy jó szót sem írtak a műveimről. Így az őszinte kitárulkozás helyett az óvatos rejtőzködés időszaka köszöntött be. Végül máig jól érzem magam ebben a szerepben. Menekülésemet annak köszönhetem, hogy sosem tudták előre, mit fogok csinálni: az irreális és a reális szabadon tud közlekedni egyazon ajtón. Gyermekednek tűntek a műveim, amit a szocreálosok elleneztek. Sokan belepusztultak, vagy száradtak el az ötvenes-hatvanas években, én a régi magyarok nádasban bujkáló taktikáját követtem és nem pusztultam bele. Kevés olyan alkotó volt, aki nem festett Rákosi-képet - ez volt az üt, ami a vályúhoz vezetett. Nagy akció volt, amikor létrehozták a Művészeti Alapot, még Czóbel Béla vagy Gvadányi Jenő is oda küldte képeit, pedig ők a modernség rögzös útját járták.

A morális készítés - a hazai kritika lehangoló effektje - Franciaországba vitt (hivatalosan

engedtek, de saját pénzemen). Isten áldotta hely a gall föld. Országrésznyi karakteres táj, két tenger, pálmák és alpesi hó, dús szántóföldek, szőlők. Ráadásul e csodálatos ország fővárosa Párizs, ahol száz napot esik az eső, ahol vakítóan süt a nap, de a szürkeségben minden fel van oldva, mert mégis inkább rózsaszínnek tűnik (eleven szürkék, nem döglöttek). A város hangulata páratlan. Közel laktam a csarnokokhoz, ahol éjjel is nyitva voltak könyvkereskedések. Sartre és az egyetemisták rendszeresen ott bogarásztak. A szellőzőnyílások melegénél fekvő koldust úrnak szólították a rendőrök. A Concorde tér állandó körforgalmában soha senkit el nem ütöttek. Ami szakmai revelációt adott számomra, hogy eredetiben láthattam Picasso, Braque, Rouault képeit. Ezt semmi sem pótolta (még szerencse, hogy Moszkvában láthattam Van Gogh műveit). Nagy mohósággal fogtam az egész nyugati világ, s főleg a kultúra megismeréséhez. Húsz-harminc évvel a képzőművészetben, filmben előttünk jártak. Párizsban egyébként egy napot is érdemes eltölteni, íze, színei, atmoszférája semmi mással nem helyettesíthető.

Y Ezek után meg kell kérdeznem, miért ment Svédországba, s miért jött haza ebből a paradicsomból?

R Az emlék valami olyasmi, ami nincs, csak a képzeletünk szüli. Ezért jöttem haza, most hogy szülőhelyem Medgyesegyháza díszpolgárává választott, különös érzékenység fog el: elfelejtett dolgokat fedezek fel újra. A rólam készült filmben egy garabonciás vagyok és felkeresem életutam színhelyeit - újra megborzongat a rátalálás öröme.

Svédországba azért mentem, mert a tisztaság utáni belső vágy hajtott. Az önzetlen becsületesség vonzott. Ott mindenkinek van nyugdíja, és az elvált apák helyett az állam fizeti a gyerektartást. Ha egy esernyőt valaki letesz, egy év múlva ugyanott találja. Egy motívum megragadott, a „Dalarna”, ami narancssárga, vörösés ló. Totem állat, csupán hintalóméretű. Érdekes, a vikingeknek van lovas jelképe, a magyaroknak nincs. Északi fény, nyírfák és tenger, gyönyörű tiszta világ, mégis magányosnak találtam és visszamentem Párizsba.

Az a művészeti struktúra, amit a rendszer létrehozott, lenyűgöző: 500 galéria működött a hatvanas években Párizsban. Nem zsúri döntött a művek felől. Még volt Nemzeti Szalon, de gyenge alkotások jelentek meg ott. A galériák alakították, orientálták a festészet helyzetét. Tíz év kellett egy művésznek ahhoz, hogy befusson. Nekem sajnos nem volt ennyi időm és pénzem. Az egyik textilfestő barátommal laktunk együtt, nehéz körülmények között. A plasztika művelőinek még keservesebb sors jutott. A békéscsabai származású Pátkai Ervin sokszor vállalt szobafestést. Később jöttek a sikerei, nemzetközi zsűrik ismerték el és kapott megbízásokat, sőt egy egész elővárost tervezhetett. A Becsületrend Lovagja címet is megkapta. Nem csoda, hogy aki Magyarországon él - a kalandozások óta -, vágyik valahova, de mindig visszatér. Velence, Bécs, Salzburg egy-két nap alatt megjárható.

Y Hazatérése után mintha enyhült volna az ellenszenv műveivel kapcsolatban. A hetvenes évek elején az egyik debreceni nyári tárlaton a sokaság miatt hátra kellett lépnem, és kis híján feldöntöttem egy vörösréz huszárt. Ez volt az első találkozásom egy Schéner-művel. Hogyan talált rá ezekre a motívumokra?

R Kb. 1957 után egy kis kályhácska már melegíteni kezdett. Pl. Derkovits Terem, Hatvani Biennálék stb. Lehetett sejteni, hogy nem lehet örökre visszanyomni a csibét a tojásba. Látszott, a csökkent izlésűvé tett tömegek az érték helyett már nem érik bc dubléval. A kritika most is kritizálja a művészeket, de valódi vizuális nevelő munkát nem végez. A kultúra, mint szellemi érték nem jut el az emberekhez. Azért vállaltam a Magyar Művészeti Akadémia tagságát is. Ezen a téren a demokrácia szabadságának szellemében kell kibontakozniuk a tehetségeknek. El kell érni azt, hogy az emberek lássák, a művészet azért van, hogy megkülönböztesse magát.

A népiséget éppen nyugaton és északon találtam meg. Egyébként nem szeretem ezt a szót, mert rosszul használják. A népnek mondott alkotókkal több bajom volt, mint a „nem népiekkel”. Ősi formákról van szó. A mézeskalács, mint kiderült, a Kaukázusban is megtalálható. Krétán is láttam olyan korszakat, mint amilyeneket a magyar aratók használnak. A szarkofág formáját egy ősi kultúra juttatta el sokfelé; nálunk a szuláda adekvát vele. A bau-hausosok tisztelték és szerették a népi formákat, használati tárgyakat. Major Máté sokat segítette, egyengette az utamat, a nyilvánvaló kötődés miatt. Ez akkor történt, amikor még az impresszionizmus is tiltva volt.

Y A funkcionárius pukkasztásban jó néhány csínyet elkövetett, de társai is voltak.

R Az egyik kiállításomat Erdély Miklós rendezte, be is tiltották egy nap után, pedig csak szalmát rakott a lovaim alá. Ez már egy korai happening volt. Az ő egyénisége örökös izzásban leledzett, mert a folyton rutinellenes, állandóan meghökkenteni akaró, az újdonságot a botrányban megpillantó, az elvárásokat be nem teljesítő alkotási mód volt a hivatása. Ezért szerettem őt.

Sajnálom, hogy meginogtam a nyolcvanas évek közepén rendezett kiállításom alkalmával. Azt terveztem, hogy az egyik textilharang alatt elbújok, és csak akkor bukkantam volna fel, amikor már mindenki szid: „A saját kiállítására sem képes eljönni”!

Y A Munkácsy Múzeumnak sokat köszönhet, egy gyűjtemény alapozódott meg a Meseházban.

R Bizonyos idő után összejött egy anyag a műveimből a múzeum tulajdonába. Dér László, akkori igazgató javasolta: legyen a dolgaimnak külön helye! Ne az intézmény raktárában kerüljessék, legyen szem előtt, hogy inspirálja a gyerekeket; A Dorottyás kocsí, a Tölgyfa pipike, pásztorok, lovak és persze huszárok. Azóta létrejött a gyerekek művészeti nevelését szolgáló alapítvány is. Azt szeretném, ha egy nemzetközi gyermekszínházi fesztivál otthona lenne a város. Sokféle nemzetiség él itt, szinte falvanként más-más a lakosság összetétele. Az emberek harmonikusan élnek, a gyerekek között pláne nincs diszkrepancia. Az emberi értékek különbözőségének megbékítése a kultúra és művészet által, biztos hogy lehetséges.

Y Ez olyan eltalált végszó, hogy azt kell mondanunk: úgy legyen-amen!

Cs. Tóth János

Radnóti sírjánál álltam...

Interjú Gyenes Mihály főesperessel

Ihletett milió az apát úr dolgozószobájában. Bibliák, enciklopédiák, szentkönyvek, antik, patinás bútorok, levelek, iratok, kották, kalendáriumok. Az elmúlt idők aurája, archaikus bariton, mindenre kiterjedő figyelem. Egy áhítattal megtelt személyiség teremtett milióje, szinte maga a munkaszoba is a kegyelmi állapot hangulatát árasztja. Radnóti Miklósról beszélgetve egy bibliai idézet jut eszünkbe: „És igen biztos nálunk a prófétai beszéd is, amelyre jól teszitek, ha figyelmeztetek, mint sötét helyen világító szövétnekre, míg nappal virrad, és hajnalszűz kél fel szívetekben. Tudván először azt, hogy az Írásban egy prófétai szó sem támad saját magyarázatból. Mert sohasem ember akaratából származott a prófétai szó; hanem a Szent Lélektől indítatva szólottak az Istenek szent emberei” (II. Péter 1:19-21).

Y Mit jelent az ön számára Radnóti Miklós költészete? Nyilván mást, többet és másként jelenti azt, amit mindenkinek, hisz ön állt a Kerepesi temetőben a sírjánál, az itthoni temetésen.

R Kormos István írta Radnótiról, hogy „megmentette a magyar költészet becsületét azokban az években”, Pilinszky János pedig azt mondta róla, hogy számunkra az egyik legszebben csengő szó. Pintér Lajos ehhez a gondolathoz tette hozzá, hogy Radnóti neve „olyan a számunkra, mint a „zápor”, a „virág”, egyértelműen gazdag jelentéstartalmú szó, sötétbarna színű szó, egy élet és egy életmű súlyával és aranyfedezetével, ékkő eszme és anyagi zene”.

Radnóti Miklós a keresztény ember számára sem jelenthet mást, mint erkölcsi példát, a mitológiai szenvedéstörténetek, mártíromságok nagy alakjaihoz hasonlóan ő is vállalta a szenvedést, s a kínok közepette sem hagyta őt el a kegyelmi állapot az alkotásvágy igénye. A mindenkori esztétika és filozófia minden tételéhez az ilyen példák adják a hitelesség biztonságát, nem mást bizonyítanak, mint a művészetek, a költészet szerepének fontosságát a halandó, gyarló ember életében. Ugyanakkora hit győzelméről és értelméről is tanúságot adnak.

Y Hogyan került piarista papjelöltként a temetésen részt vevők közé?

R Sík Sándort, aki a szegedi egyetemen atyai barátjává vált Radnótinak, kérte meg az özvegy, Gyarmati Fanni, a temetés megszervezésére, 1946 augusztusában. Katolikus, hárompapos temetés volt, bizonyára köztudott, de azért megemlítem, hogy Radnóti átkeresztelkedett katolikus hitre. Így

a három pap közül az egyik én lehettem, aki részt vállalt a szertartásban.

Még mais jól emlékszem, mit mondott Sík Sándor, „adjuk meg a végső tiszteletet a költőnek, aki immár a harmadik koporsójában nyugszik”.

A temetésen Ortutay Gyula, a költő legjobb barátja, a nemzet kettős „veszejtéséről” beszélt. Egyrészt a nép saját fiát ölte meg általa, mert nem mentette meg, másrészt, mint nagy költőt, zseniális tehetséget „veszejtettünk el”.

Gergely Sándor, a PEN klub, Rubinyi Mózes, az Írószövetség, Szalai Sándor pedig mint barát, sorstárs vett búcsút a nemzet nagy költőjétől. A kommunista párt részéről Schöpflin Aladár búcsúzott.

Szalai Sándor hozta haza a haláltáborból a Tajtékos ég c. kötet verseit, s átadta Ortutay Gyulának. A tömegsírban megtalálták a költő zsebében is a másodpéldányokat. Megrendítő dokumentumok arról, mennyire őrizhető meg az emberség. Íme a költő sorsa, amíg él, nem becsülik, halála után szomjaznak utána.

Y Mit tud a költő feleségének sorsáról?

R Emlékszem, ahogy súgta Sík Sándor, „az ott Fanni, Radnóti hitvese, a másik hölgy pedig Szerb Tóni felesége, aki minden feltárt tömegsírhoz elzarándokolt, hogy meglelje férje holttestét”. Asszonyi, ösztönös öserő hajtotta és a hűség, a síron túl is.

Különleges izgalom volt számomra látni Fannit, a költői emlékképek szembesülésének szép példáját a versekben megénekelte szökecséjével és szemé kékjével. Láttam a legszebb szerelmes vers címzettjét.

A temetésen minden résztvevő kapott egyet a Tajtékos ég című kötetből. Ezt a példányt dedikáltam később az özvegyel, 1974-ben, amikor felkerestem a lakásán. Az özvegyel való levélváltás dokumentumait az olvasók rendelkezésére bocsátom.

Félve veszem elő ezeket a rekvizitumokat, megcsap az irodalomtörténet szele és eszembe jutnak a költő sorai:

Jókor menekülsz! A patak csupa bánat.
Felborzad a szél. Kiszakadnak a felhők.
Csattanva lezúdult a zápor a vízre.
Elporlik a csöpp. Nézek utánad. [Zápor]

Látjátok, annyi szenvedés után most
pihen e hűvös, barna test. [Csak csont és bőr és fájdalom]

Radnóti Miklós próféta volt, világirodalmi rangú misszionárius, akiért a történelem és a természet felváltva versengett, melyik pusztítsa el előbb, ahogy Pomogáts Béla írta.

Ebben a tragikus predesztinációban is teljesítette küldetését, értünk emberekért. Nem lehetetlen, sőt valószínű, hogy Radnóti már a mennyországban tündökölt, a géniuszok és angyalok között. Ahogy a szent bibliából tudjuk: „A bölcsesség hol található, az értelemnek hol van a helye? Halandó a hozzá vivő utat nem ismeri, az élők földjén nem található... Isten tudja annak útját, ő ismeri annak helyét. Mert ő ellát a föld határait, ő lát mindent az ég alatt” (Jób 28:12-13, 23-24).

Kántor Zsolt

Az abszurd, a mitikus és a szürreális szentháromsága

Interjú Tóth Ernő festőművésszel

Y A főváros szívében, a legendás időket idéző Pilvax-közben a békéscsabai kötődésű festőművésszel beszélgetünk. A műterem falán elhelyezett vásznan az ismert motívumok - koboldok, repülő halak, komédiások, századfordulós fényképtöredék-hangulatok, a világ legnagyobb törpéje - játékos paradoxonát láthatja a belépő. Máris úgy érezzük, hogy beavatottjai

lettünk ennek a sajátságos, vizuális élménynek. Minek köszönhető ez a töretlen siker? - tesszük fel az első - kicsit irritáló - kérdést.

R Nem mondhatom, hogy pesszimista, vagy kishitű lennék: nem félek a feladatoktól, így azok meg is találják engem. Soha sem felejttem el mestereim, Barcsay Jenő és Iván Szilárd szavait, amelyek a kitartó munkáról szólnak. A művészet szakmai tudás és ennek gyakorlása nélkül elképzelhetetlen, mert az igazi személyiségek kibontakozásához csak ezek a dolgok vezethetnek. Nem vagyok híve a fogalmi tisztázatlanságoknak, szeretem nevén nevezni a dolgokat, annak ellenére, hogy képeim szürreális és groteszk irracionálisból állnak össze. A „siker” titka talán abban keresendő, hogy a líraiság, ami úgy vélem, sugárzik festményeimről, aktivizálja a képzettársító hajlamainkat.

Y Hétköznapian szólva ez azt jelenti: jobb az álom, mint a valóság?

R Az emberek szeretnék egy világot, ami az érzékeikben játszódhat le csupán, a képeken kapcsolódási pontokat találunk álmaikhoz és átjárja őket a déjá vu - már egyszer átélt valami, ami valójában sohasem történt meg - érzése. Az, ahogyan a festő megfogalmazza, magától értetődővé tudja tenni motívumainak leleményes esztétikumát, vagyis az átlényegítést; meg nem tanulható. A tehetségről alkotott mítoszok ilyenkor születnek, mert a személyiség eredetét hoz létre, profánul arról van szó, ami a legnehezebb dolog földi életünkben: a gondolatok világrahozatala, megjelenítése.

Y Különös körforgás, amelynek alakjai újra és újra megjelennek kompozícióin. Az évszázadok és a művészeti izmusok váltófutása érhető itt tetten? Az egyik interjúban ugyanis Szentkuthy Miklós azt mondta, semmi sem változott az ember-ember, a nő és férfi kapcsolatban, csupán a díszletek cserélődtek az évezredek során. Képei atmoszférája teátrális felfogásban vall erről a kontextusról, de sohasem érezzük a gondolat illusztrációjának.

R Az elvonatkoztatott tér és a sűrített idő abszurd közegében fogalmazom meg a mondandót. Mintha mindig a lehetséges viszonylataink legbonyolultabb változatát keressük az életben, pedig a művészet megemelt világában nagyon is hétköznapi küzdelmek és tortúrák esszenciáját kapjuk. Közép-Európa keleti részében meglehetősen meglehetősen produktív helyzeteket produkál az emberek szüntelen improvizálása. A látszólag monoton életvezetések, manapság különösen, eredetiséget és minőséget kényszerítenek ki az emberekből. Megnyilvánulásaink egyensúlyának folyamatos megbontása kreatív módszereket követel tőlünk. Arra törekszem képeimen, hogy a látvány legyen átütő és erőteljes. Ha a formák, a színek és a komponálás egyenrangú tényezők, a képet néző személyiség metamorfózisa is létrejöhet.

Y Arról van szó, hogy pszichológiai nehézséget okoz együtt élni a demokrácia „rendetlenségével”, vagy csak a nosztalgia motiválja az elmúlt évtizedek „rendje” iránt vágyakozó eszméket?

R Az értelmiségi embernek saját feje után kell mennie, ideológiai és pártsablonoktól mentesen kell megfogalmaznia gondolatait. Én tíz évvel ezelőtt is emberi viszonyokról vallottam a képeken. Abban sincs semmi meglepő, hogy az átlagpolgár vonzódik a kockázatmentes időszakokhoz. Erre is volt már példa, amelyet a bibliai történészek így írtak le: a sivatagban a megszabadult zsidókban felébredt a vágy, hogy visszatérjenek az egyiptomi szolgaságba. Hasonlóan hozzájuk, nekünk is inkább az ígéret földjére kell több figyelmet fordítanunk gondolatainkban.

Y Számos házmester-filozófia van forgalomban a művészet identitásszerepéről, metonimikus küldetéséről, arról, amit a társadalomban kellene) betöltenie.

R A tömegek önelidegenülésének létrejöttét, a művész át kell hogy érezze, hiszen a kiszolgáltatott ember csak vergődni tud a folyamatokban. Az alkotó jellegzetessége, hogy háttér-információkkal szolgál, amikor felmutatja az elidegenülés élményét. A festményeimben, grafikáimban a villoni kérdést igyekszem ismételtetni: „csak azt nem tudom, ki vagyok”. A lélektani válságokat az egyén fölötti erők hozzák létre, a problémák megoldásával azonban önmagunknak kell megbirkóznunk. A társadalomban létrejövő kisebb-nagyobb csoportok az élet primer szintjén képesek a viszonylatokat ösztönösen élni. A családok éppen ennek a szerepnek a betöltői. Egy dologról azonban mindig elfelejtkezünk: nem érintenek meg minden embert a szellemi dolgok. Gondoljuk csak el, évtizedekig zsúrik vigyázták a képző-művészetben, hogy nyilvános helyen csak minősített alkotások jelenjenek meg. Szakértők járták az országot („repülő-zsúri”) egy-egy kiállítás megnyitása előtt, és szelektáltak az elit ízlés szellemében. Az eredmény: soha annyi giccs nem

látható, mint manapság. Lehet tehát Hamletet krimiként percipiálni, vagy mély rétegeibe eljutva, személyiségünket építeni filozófiájából.

Y Mivel mindig hevesen vágyott a szellemi tornákra, érzékenyen reagált minden konfliktusra, magától értetődik a kérdés, hogyan érzi magát felbolydult világunkban?

R Mindig is egy szál egyedül intéztem dolgaimat, ami nem jelenti azt, hogy nincsenek barátaim Békéscsabától Hamburgon át az Egyesült Államokig. Azt vallom, hogy segítőtársaimat és minden mást a képeimnek köszönhetek. Csak a jószándékú dilettánsok törekednek mindenáron arra, hogy egy-egy munkájuk művészettörténeti értékű legyen. Én abban a sikerben hiszek, amelyik egy enyhe emelkedőn ível felfelé és rengeteg munka van mögötte. A festés rákényszeríti az embert a gondolkodásra, ez az analízis mindig egyfajta távolságtartást eredményez a politikától, a köznapi helyzetektől. A megfogalmazásra váró szituációk a maguk meztelenségében, ettől függetlenül az említett szférákban születnek. Egyik képeken bábfigurák néznek szembe egymással, miközben az őket mozgatókat egy parván választja el egymástól - azt lesik a kínálkozó résen, mit akar a másik a színpal mögött. Mellesleg, ha számba veszem életemet, az operaház festőtárában eltöltött éveket, sejthetem az indítékokat. A környezeti élmények szinte öntudatlanul interiorizáló hatásúak, de nemcsak gyermek- és ifjúkorban.

Y Érthetjük ezt úgy, hogy egy hónapos egyesült államokbeli tanulmányútja nemcsak élménybővülést jelentett?

R Mindig a helyemet keresem, e nagy utazás után rá kellett jönnöm, mindig ott van a föld, ahol állok. A modern ember egyre többet tud mindenről, de a leglényegesebb kérdésekre vonatkozóan szinte tudatlanságban szenved: a társadalmi létre gondolok, tehát emberek együttélésére a világon. Európa számos táját bejártam, ismerkedtem a városok építészetével, megnéztem világhírű képeket, találkoztam sokféle emberrel, úgy gondoltam, az amerikai földrészen olyan dolgokat látok, ami nálunk lesz évtizedek múlva. Belelkesedő típus vagyok, de a felhőkarcolók atmoszférája nem szédített meg, csupán látványként fogtam fel. E magas épületekben zajlik az élet, óriási belső terek nyújtanak a vásárláshoz, sportoláshoz, szórakozáshoz helyet. Nagyon sokan hetekig ki sem mozdulnak ezekből a tornyokból. Az emberi nívón olyan haladást értek el, ami páratlan, de ők is érző emberi lények, ezt az életminőséget nem érzékelik, inkább elfogadják. Úgy gondolom, ez annak köszönhető, hogy a középszerű nem érdekes, de az eredeti dolgok, gondolatok mindig megbecsülésre találnak.

Y Manapság éppen az amerikanizálódástól féltik Európát, főleg a művészetek területén. Az európai mivoltunk csak archaikus mítosz?

R Talán nem is olyan félelmetes az, ami Amerikából sugárzik. Kétségtelenül nagyra tartják az európai embert, de szeretném látni, hol állnak sorba két-három órát tömegek, hogy festményeket nézzenek magángyűjteményben, amint ezt Philadelphiában, de máshol is tapasztaltam. Az egyik detroiti színházban hibátlan perspektívájú, bravúrosan megfestett díszletet láttam, az előcsarnokban egy autó jelezte, melyik gépkocsigyár támogatta az előadást. Mindkét produkció a minőséget volt hivatva szolgálni. A köztéri szobrok elhelyezése esztétikus átgondoltságról győzött meg: kb. harmincemeletes házak között százszorosra nagyított csipesz szervesen épült a térbe, és érdekes, magasabbnak érezte magát az ember. A hihetetlen végletek káosza adja az építészeti kultúra rendjét.

Y Születtek-e olyan képek ecsetje által, amelyek rejtőzködő, vagy direkt tettenérései a kinti hatásoknak?

R Ha valami, akkor a művészet áttételes, mégis rajta kapom magam azon, hogy egyik festményemen a Niagara-vízesés ködéből Tóth Ernő buborékokat fújó figurája bontakozik ki. Azt is észrevettem, hogy könnyebben tudok frissen, dinamikus tartani képeket, mintha tisztábbak lennének a színek, de expresszívebb a hangulat. Másfelől olyan mesterek műveit láttam, amelyek a modern művészet alapművei Cézanne-tól (Kártyázók, a Nagy fürdőzők), Seurat, Van Gogh és ifjúkorom kedvelt példaképétől, Rouaulttól. Ő volt az, aki elégette számos képét, mert nem tartotta elég jónak őket. Érdekes volt azt is megállapítanom, a nagy művek méretükben is emberiek, nem többek fél négyzetméternél.

Y Átalakulóban van a magyarországi műkereskedelem. Hogyan működnek az ottani galériák?

R A munka mellett szerencse is kell a művészethez. Egy magyar származású mérnök a Vörösmarty

téren megvette a képet és miután visszament az újvilágba, levelezésbe kezdtünk. Az ő vendége voltam, s vele jártam több galériában. Az a tapasztalatom, a figurálisnak nevezett irányzatok feljövőben vannak, sőt uralják a piacot. Természetesen árulnak geometrikus felfogású műveket is, nemegyszer ugyanabban a galériában mindkét szélsőség megtalálható, de a mesterségbeli tudás nélkülözhetetlen. A blöffből rég elege van a jószemű galériásoknak és a vevőknek. Az emberek nagyon fontosnak tartják, hogy mibe fektetik a pénzüket. A kellemes borzongást az okozza, hogy a jó művek magas áron kelnek el, és a közönség „ráérez” a minőségre.

Y A fényképek közt lapozgatva ismerősöket is látni.

R New Yorkban feleségem, Holl Zsuzsa színművésznő, egykori főiskolás évfolyamtársához is látogatóba mentünk. Bordán Irénről van szó, akivel a „Halovin” ünnep - ez október utolsó hétvégéjének bolondos napja, hasonlatos a farsanghoz - idején találkoztunk.

Y Egy mágiusnak is mondható egybeesésről is szóljunk. Mikor ünnepli a születésnapját.

R December 5-én, karácsonykor.

Y Talán ezért is tűnik fel egyre több képén Corpus?

R Sokféleképpen próbálja a művészet meghaladni önmagát, átlépni korlátait, sokféleképpen próbál megszabadulni arisztokratizmusától. Mint az egész identitását vesztett emberiség, a művészet is mibenlétét keresi. A Corpus nem bármilyen test és nem bárkinek a teste, hanem azé, aki a „mennyből szállott alá”. Kétezer éve, az örökké és a most egyugyanazon gyújtópontra talál a keresztel megjelölt metafizikai pontban.

Cs. Tóth János

Szemle

Heget heggel

A szuzai menyegző a békéscsabai színházban

Világhódító Nagy Sándort sokféleképp lehet elképzelni, több mint kétezer-háromszáz évvel Kr. e., 323-ban bekövetkezett halála után. Vélhetjük - Pecz Vilmos dr. Ókori lexikona nyomán - lelkesülésre és titokzatosságra hajló ifjúnak, aki „távol tartván magát az érzéki gyönyöröktől, inkább testét és lelkét mívelte. Korán megismerkedve Homerus eposaival s majd az egész Iliast könyv nélkül megtanulva, annak főhősét, Achillest válaszfá min-taképül...” Ehhez az 1902-ből való tudós msséhez képest, újabb évszázaddal és krónikus szépséggel sújtva ábrázolhatjuk faragatlan tuskónak is, mint Eörsi István A csomó című bábjátéka: ebben a kettéhasított óriásbog ugyan nem, de a bogozó csomó-arcú ember kifog az istenült hadvezéren. Jaj a maguk fölszentelte isteneknek, mert a csomó-arcúak mindig egy csomóara vannak.

Jussunk máris Sütő András Alexandrosz-drámájáig, A szuzai menyegzőig, mely testi valójában föl sem lépteti Alexandroszt. Csak egy szobor képviseli őt, az életében üdvözültet. A Nemzeti Színház magyarországi bemutatóján (1981. április 3. - az akkori naptár szerint: felszabadulásunk ünnepének előestéje) egy rozoga, zilált hajú, festett félemler támaszkodott önmaga talapzatára. Mosolyogatóan hasonlított Kállai Ferencre, hiszen a vezér Kállai hangján szólalt meg, csöppet sem mosolyogatóan, a rejtelmes magasból, a nagy semmiből. Mintha az Urat parodizálta volna hátborzongatóan Az ember tragédiája modern adaptációjában.

Kállai Ferenc hangja a békéscsabai Jókai Színház bemutatójára, az 1992/93-as évad nyitányára is leköltözött. A vendégrendező Ruszt József készen hozta a hangot a saját, 1981-es premierjéből. Sokak szerint készen hozta a koncepciót is: csak megismételte azt, amit útközben a szegedi

szabadtéren (1990. augusztus 3.) is volt módja begyakorolni. Már az első beszámoló, Bógel Józsefé is finoman úgy adott hírt a játékról, hogy az friss elemeket csupán elenyésző mértékben tartalmaz; utóbb egy ifjú kíméletlen, Stuber Andrea Eredeti hamisítvány címmel számolt be a látottakról. Szerinte Ruszt „átmentette” a színrevitel külsőségeit-hogy „unalmas, üres és abszolút hatástalan” előadást produkáljon. A kritikusról a „méltán sikeres” eredetit nem látta, a frappáns összegző címmel mégsem jár messze az igazságtól. (Ruszt régi rendezését egyébként bármikor megnézheti, hiszen jó felvétel van róla a Magyar Színházi Intézet videotárában.)

Örvendhetne Békéscsaba városa, ha Ruszt József „átmentette” volna az első kidolgozás értékeit! Csakhogy ez akkor is lehetetlennek bizonyulna, ha - színházban - lehetséges lenne másolat, reprodukció. A görögök és a perzsák közt tízezres, nagy népvegyítő nászt parancsoló zsarnok, az önmaga deklarált monumentalitásába háborodott Alexandrosz valóságos mintáját 1981-ben az is látva látta, aki befogta a szemét, vagy aki makacsul másfele nézett. Az etnikai kiszolgáltatottságról szóló példázat, az emberi szabadságjogok, az önkéntes élethalakítás színműve szinte magamagát értelmezte, sok epizódja között igazítva el a nézőt. Napjainkra a közép-kelet-európai szituáció akkor is radikálisan megváltozott, ha Ruszt netán az előadás-kopírozással a múlt továbbélésének veszedelmeire kívánt volna figyelmeztetni. A szuzai menyegző tehát - emelkedett nyelvi megformálásának, mélyre merítő jellemhálójának köszönhetően - ma is hitelesen és hatásosan szólalhat meg mint a személyes (szerelmi, érzelmi) és a közösségi (politikai, tudatos) választás és szuverenitás próféciája, de nem működik azzal a látszólagos automatizmussal, mint évtizednek előtte. A cinkos közös értés, a nézőkben egyszerre, testvériesülten rezonáló fájdalom Békéscsabán nem segít elfogadtatni, megértetni a mű konfliktusát. Új koncepciót kellett (volna) kimunkálni.

Az eredeti bemutató átültetése azért sem történt meg, mert a fővárosi és a vidéki játéktér méretei, technikai adottságai között nagy a különbség. A díszletet Békéscsabán is Csönyi Árpád jegyzi, ám ez a szárnalmas tákolmány csak silány utánezata, s nem újraalkotása a régebbi, nesztelen eleganciával emelkedő-süllyedő gépezetnek. Az alapdíszlet, a nagy ferde dobogó is elvesztette méreteit, arányait. „Sikerült” viszont rontani a háttér képén: a helyszíneket elválasztó s egyben metaforikus szereppel föltűntek azok a kopjafák, amelyek Budapesten még stilizáltabb elemeknek mutatkoztak. Az Alexandrosz-szobor is módosult. Karok híján Békéscsaba szobor Nagy Sándora nem sugallhat erőt és demagógiát a jellegzetes, szónoki-népvezéri támaszkodó tartással. Itt jószerivel csak a fej maradt, egy negyedrangú makedón kőfaragó gyöngécske munkájának ironikusan félelmetes utánezata. Bokszolóra jobban hasonlít, mint istenült uralkodóra.

Schäffer Judit jelmeztervező erre a portyára nem is tartott Ruszttal. Amit Valach Mária az eredeti nyomán előállított, összeszedetett, innen-onnan pótolta, az fénytelen, szegényes, eklektikus. A szépséget, a poétikumot egy-egy hárászkenő, különös lábbeli, egyszerre antiknak és folklorkusnak tetsző, időtlen népviseleti darab lopja az összképbe.

Félreértés ne essék, nem a kisebb, és nyilván kedvezőtlenebb helyzetben levő békéscsabai színházat marasztaljuk el „a magas Nemzeti Színházzal” szemben (Sütő András szokta volt így emlegetni, reverenciával és iróniával). Értelmezés épülhetne ezekre az adottságokra, átütő erővel kelhetne életre (a köröttünk tapasztalható általános szegényedésre is utalva) a perifériális, a provinciális Szuzá. De nem. Egyszerűen és sajnálatosan elhanyagolt, koszlott, rossz benyomást keltő a színpad. Rendező, tervező, színházi illetékes nem tartja rajta a szemét. Beszövi a pók (bizony nem csak jelképes értelemben).

A külső feltételeknél még baljósabb a személyi feltételek pillanatnyi előnytelen csillagállása. Békéscsaba társulata e szezon szerződtetései után is a leggyöngébb az országban, viszonylagos kvalitását a szépszámú vendégművész lendülete és a régiek javának rutinja biztosítja. Gálfi László, a gárda rangidőse éppen e műsorfüzetben panaszkodik, hogy „sajnálatos divat lett az utóbbi években Békéscsabát elmarasztalólag emlegetni...” Nos, éppen az utóbbi években (Tasnádi Márton meghatározó rendezői működése alatt) szerencsére elismerésben is volt részük, joggal, a csabaiaknak. S miért lenne öröm a kritikának, ha folytonosan rosszat mondhat egy város teátrumáról?

Ám ezúttal, vagy egyelőre, még nem a színészekről van szó, hanem Rusztról. Az újra-rendezések korszakát éli, pályáján nem először. A Független Színpad művészeivel, e lelkes - vagy már kevésbé

lelkes? - fiatalokkal hajlékról hajlékra vándorolva, gyakran változó játszási helyeken, de mindig roppant egyszerű térformák közt, az amatőrizmust idéző puritánságban dolgozik a rendező. Egyes reprízeivel (Rómeó és Júlia, Az ember tragédiája stb.) remekelt, másokkal színészpédagógiából és rendezői mesterségből adott kiváló leckét (például a Karnyónéval), és akadt egy-kettő, ami nem sikerült eléggé (példaképp hozzuk a Csongor és Tündét). E napokban - november elején - is újrarendezi egy rendezését: a Troilus és Cressidát, Kecskemét után majdnem húsz esztendővel a kiscelli Romtemplomban.

A második-harmadik nekifutások joga és értelme elvitathatatlan. Békéscsaba színpada azonban nem szolgálhatott azzal a dísztelen térformával, a nézőkhöz közeli játszási hellyel, amivel a Független Színpad Nádasdy-terme, vagy az őket befogadó Merlin Színház, és számos más - iskolai, egyéb - helyiség; de még az említett templom is. S főképp nem kívánczolt ilyen keretek közé A szuzai menyegző, amely - tízezres nász! - Sütő András legmonumentálisabb drámája (tán ezért is nem oly ökonomikus, mint az Egy lócsiszár virágvasárnapjával kezdett trilógia, vagy az Advent a Hargitán). Paradox szituáció: a Szuzai... békéscsabai rendezésére Ruszt volt az illetékes - és éppen vele jártak legrosszabbul (az említett okokból) a város színházszerető polgárai.

Ruszt természetesen van olyan tapasztalt mester, hogy elkendőzze a gondok egy részét, saját készültségének nem hiánytalan voltát, a mai értelmezés töredékességét. Sütő András némiképp shakespeare-i természetűnek, szerkezetűnek is mondható (és nemcsak a Rómeó és Júliát földidéző!) drámáját hozzáhangolta a maga részint ugyancsak shakespeare-i ihletésű, a XVI. századi színpadot is kölcsönző szertartásszínházához. Ruszt József már régen nem (vagy nem csak) egyes előadásokat hoz létre, hanem egymásba csomózódó produkciók folyamatával, rendezői gondolkodásmódjának komplexitásával, a modern színjátékfölfogások - elsőrendűen a lengyel „apostol”, Jerzy Grotowski nézeteinek - hazai plántálásával ajándékoz meg. Műhely- és életműteremtő tevékenység ez, amely színházakat hozhat létre (így Zalaegerszegen, vagy a Független Színpad esetében), társulatokat ragadhat ki a letargiából (Kecskeméten, Szegeden), remek előadásokkal sziporkázhat (hosszú és fényes a sor) - ám egy bizonyos stádiumban színészgárdákat verhet szét, önmaga ellen fordulhat (vegyük példának ismét Kecskemétet), és az alkotói erkölcs, a rendezői ész szigorú kontrollja ellenére olyan premierekre is áment mondhat, amelyeket pedig közönség elé bocsátani már-már lelkiismeretlenség. Sajnos ilyen a békéscsabai Sütő-repríz is.

A játékból kiveszett a Nemzeti Színházban látott pompa. Nincs sátorra emelkedő-lebbenő hatalmas lepel, nincs finoman kirajzolt koreográfia, nincs festőien tiszta összkép. „Népként” és a nép „vezéreként” üres tekintetű, értetlen statiszták, stúdiósnak is ügyetlen gyerekemberek téblábolnak. A rafináltan félmeztelen lányok, akik a tömeges nász erotikáját vinnék Sütő egyébként itt-ott kulturáltan nyers és bátran vaskos humorú darabjába, ijedten, szégyenlősen bujdosnak a kulisszák között. (Nekik, időtlen pincérmőknek kellene a menyegzői ünnep pezsgőspoharait körbekínálniuk, majd tálcájukra gyűjtögetniük. De nem ők lépnek valójában az iszogatókhoz, hanem kivárvák, amíg visszakapják a kelyheket...) Csupa hiány: csupa seb az előadás. Csupa seb: csupa heg. Sebet sebbel, sebet heggel, heget heggel gyógyítana be, fedne el a rendező. Majdnem minden ízében hegeket: deformációkat visel magán A szuzai menyegző, s ezek nem önnön lényegének beszélő, „történetes” hegei, csak egy rosszul sikerült vállalkozás nyomai. Ruszt József szertartásszínházából ezúttal nem szállt magasra a szó és az áldozati füst.

A sajtóhíradások szerint a színészek általában lelkendezve készültek a régről (Békéscsabáról vagy máshonnan) ismert, vagy eddig csak jó hírből ismert alkotóval való közös próbaidőszakra. Az eredmény vegyes. Kevesükben maradhatott meg a jókedv, a lendület. A legőszintébb hang, a legösszefogottabb formálás Fekete Tiboré. Színjátásunk e jeles realista mestere, a népi és familiáris ízek őrzője - kecskeméti emlékek, tapasztalatok alapján - elfogadja Ruszt mindenkori igényét: hogy a színész mint jel legyen részese a játéknak; de - Kleitosz parancsnokként - a jellemteremtésről sem mond le. Pergő, pontos, gyakorlatias, jó dikciójú-a szembeötlő határozottság alatt a történelmi fejvesztettség ijedelmével, és a csak lélekben fölismeri mert zsarnokság döbbenetével. Mindez a haldoklónak vélt Parmeniont vallató, embertelenül emberi jelenetében sűrűsül. Hasonlóan jutott szerepközelbe a szép orgánumú, görögösen méltóságteljes, a modernség fűszerétől sem idegenkedő Áron László (Bétisz, perzsa főúr). Őt enyhén mulatságos, sután imitált

rabszíjra fűzése sem zavarta meg.

A férfiak között Matus György megint kapott egy szinte teljesen érdektelen, az ő ősz fejéhez simított ezüstszürke szerepet, amivel alig valamit lehet kezdeni. Főleg nem lehet a színészi talentummal bearanyozni. Kitűnt Bartus Gyula mint eskóros katona. Nem tűnt ki Gálfi László, aki Kalliszthenész, a jós hálás szerepében épp a hálásságot vette célba. A „mi történt holnap?” képtelenségével, a szellemi rabszolga dilemmájával küszködő krónikást pislogva, szöszmötölve, a közönségnek tetszőn játszott. Vagyis azzal nem tűnt ki, hogy nagyon kitűnt. Amikor elfeledkezett az egyszerre bohóci és fogolylétet szimbolizáló kötött sipka piszkálásáról, amikor nem tekintgetett fölőselegesen jobbra meg balra, akkor hirtelen - és megrendítően - beöltözött a figurába.

Sztarenki Pál mint Parmenion(-Rómeó), kaposvári iskolázottsággal a háta mögött, mint ellen-Ruszt-színész vágatott végig az előadáson. Alakított valamit, valakit, szertelenül, szétszórtan, rokonszenvesen, tehetségesen, összevissza. Ez a Parmenion Hamlettől Csongorig ingázhatna a szerepek között, annyira egyik sem, és annyira mindegyik. Íme, talán Ruszt mégiscsak Ruszt-színészt, dekonkretizált egyéniségű jellemű, de konkrét szimbolikájú és küllemű jel-színészt képezett belőle?!

Muszte Anna Roxáné királynőt, Dareiosz volt és Alexandrosz leendő feleségét egyenest a túlvilágba emelte. Mintha az alulról világított dobogó elragadta volna a földről, eleve kiragadta volna a drámából, amely pedig nélküle nem nagyon működik. Nádasy Erika mint Éanna(-Júlia) Sztarenkivel sikerült játékmódjában, s ez nyilvánvalóan épp annyira előnyös-homogenitásával, mint amennyire előnytelen (eklektikájával). Szúziaként Mándi Beáta kedvesen ismerkedett a színpaddal.

Ne hasson vigasztalásként, tulajdonképp nem is paradoxon, hogy Ruszt József tehetsége, a „Ruszt-színház” - vörös-fekete leplével, trónszerű székeivel, rituális mozgásmódjaival, az egész shakespeare-i eredetű ikonológiával - áttetszett ezen a sikertelen munkán is. A heg alatt heg, a heg alatti heg alatt is heg van. De bizonyos, hogy legeslegmélyen éltet és lüktet a vér.

Tarján Tamás

Gyula, a végvár tartja magát

Őszi visszatekintés a Várszínház 29. nyarára

Gyula, a végvár tartja magát; és ez nemcsak a város szülőtteit tölti el büszkeséggel, hanem mindenkit, aki szereti a színházat és tisztában van a művészet, a kultúra szerepével. A Gyulai Várszínház eddigi 29 évadjával, bölcsen felépített és következetesen képviselt arculatával örökre beírta magát a magyar színháztörténetbe. Három évtized immár korszaknak és igazolásnak tekinthető. Az egykori nagy álmom - hogy ez a helyszín történelmi dráma után kiált, és itt, a végeken, 200 kilométerre a fővárostól, távol a szakmától is lehet, sőt, kell színházat teremteni - valóság lett. Változatos, gazdag és szép nyarak követték egymást; szerencsésen bővült a műsorterv, a művészeti vezetés bátran lépett fel az értékes, a közéleti, a nemzeti sorskérdéseinket felvállaló, fajsúlyos és a könnyed, nyári, szórakoztató színház kettős küldetéséért. Szakmai színvonal és a megújulásra való folyamatos igény jellemezte mindmáig ezt a drámai műhelyt.

Ez lehet a titka Gyula sikerének, fennmaradásának, amikor a nyári színházak sorra bezárták kapuikat, mert az egész hazai színházi és kulturális élet súlyos gondokkal küzd. Köztudott, hogy az osztályadalmi átalakulás zűrzavara a művészet szféráit sem kíméli; sőt, erre a különösen érzékeny és túl ingerlékeny világra inkább a konfliktusok sűrűménye és a fokozott feszültség jellemző. Az a tény, hogy rendkívül szűkös gazdasági korlátok közé kényszerül - sokszor a túlélést is veszélyeztető minimális fedezetből tengődik - több magyar színház, és a köztudatban Thália temploma nem szentély-ahogyan sajnos az iskola sem az - csak növeli a már-már elviselhetetlen kiszolgáltatottságot, a megaláztatást. Mindez nemcsak fájdalmas, hanem veszélyes is, mert

miközben egy gazdasági és teljesítményközpontú társadalomban látszólag háttérbe szorul az oktatás, a kultúra, valójában nő ezek jelentősége. Káoszban ugyanis a művészet kapaszkodó, menedék, ez az egyik oka. A másik pedig az, hogy a szakképzetlen emberek képtelenek az értékteremtésre, a piacképes áruk előállítására, tehát kultúra nélkül, műveletlen emberekkel nincs mit kezdeni hosszú távon, a jövőben.

Nézzünk most néhány konkrétumot - ebből a minden korábbinál forróbb nyárból, a 29. évadból! Ha a Gyulai Várszínház erényeit igyekszünk csokorba gyűjteni, mindenképp meg kell említenünk azt a messzelátó és merész szemléletet, amellyel elfelejtett vagy szándékosan agyonhallgatott, pedig vitathatatlanul művészi értékű alkotásokat tűznek következetesen műsorra. Ebbe a figyelemre méltó sorozatba illik Herczeg Ferenc is, aki 1954-ben bekövetkezett halála óta egyszerűen nincs jelen irodalmunkban, noha korának ünnepezt írója, a századelő kedvenc színpadi szerzője, Csiky után és Molnár Ferenc előtt „a magyar színpadok koronázatlan királya” volt, sikeres hírlapíró, szerkesztő, legendás közéleti személyiség, ideológiai szószóló. Hajdani népszerűségét homály fedi, de a rossz nyelvek szerint jobb is így, mert a dicsőséggel együtt feledésbe merült filozófiai álláspontja, nem éppen helyes politikai hovatartozása, „feddhetetlensége” vagy annak hiánya. S éppen ez az, ami rokonszenves Gyulán, hogy itt vállalják a múltat és a fáradságot, hogy az évtizedek során rétegesen egymásra rakódott szennyeződés alól kimentsék, ami arra érdemes.

Herczeg Ferenc vígjátéka, A Gyurkovics lányok a szórakoztató műfaj, a könnyed nevetés, a nyári esti szórakozás kellemes darabja volt Léner Péter rendezésében. Aki kikapcsolódni, kacagni akart, nem csalódott az előadásban. Megkapott mindent, ami a színpadi sikerhez, a közönség lelkének kell: szellemes poénokat, rengeteg helyzetkomikumot, mulatságos jellemeket és nem utolsósorban nagy neveket: Pécsi Ildikó, Fehér Anna, Ivancsics Ilona, Kozák András. S ez a Herczeg-bemutató valami nagyon fontosra hívta fel a figyelmünket. Arra, hogy: az erkölcsi világrend meghatározó érték, és egy nép erkölcsét, hagyományait nem rombol-hatják le korrupált társadalmi rendszerek. Az erkölcsi tartás egyben hozzásegíti az embert a boldogsághoz, ahhoz, hogy meglelje hazáját, hogy kialakuljon nemzeti öntudata.

Ide kívánczik Sík Ferenc művészeti vezető egyik nyári nyilatkozata a közép-kelet-európai szellemiséggel kapcsolatban: „Azt hiszem, az a fajta törekvés, amikor a színház a magyar szellemi élet egységét akarta propagálni - az illyési ötágú síp programját hangoztatta, hogy országhatároktól függetlenül, a nemzet és a nemzeti kultúra egységes - ma már közhely. Elismertetéséért ma már nem kell harcolni. Harcolni kell azonban Trianon revíziójáért, de természetesen nem a határ revíziójáról van szó, hanem arról, ami a térségünk továbbélésének megoldásait hivatott sürgetni. Mert az teljesen világos, hogy ebben a szerkezetben Közép-Kelet-Európában nem lesz béke, s lázalom marad az egységes Európához való csatlakozás esélye. Hogy ez miféle politikai következményekkel jár, az már nem az én dolgom. De azt, hogy ennek a kérdésnek a megoldását sürgesse a magyar szellemi élet is és a magyar színház is, nagyon fontosnak tartom. Ez a súlypontja a Gyulai Várszínház további működésének.”

Az európai szellemiséget és a magyar költészet egységét hirdető gyulai drámai műhelyben otthonra lelt a líra is, szép hagyomány a rendszeres fesztivál, ahol a határainkon túl élő költők versei együtt szólalnak meg a hazaiakkal. A történelmi leckét 1992-ben Mikszáth Kálmántól kaptuk, A Noszty-fiú esete Tóth Marival című regény színpadi változata Gali László rendezésében került színre. A hatalomhoz, ranghoz ragaszkodó kis- és középbirtokos nemességről rántja le a leplet Mikszáth ebben a regényében. Nosztyék, Tóthék, a Kopereczky-félék és más felkapaszkodott előkelőségek, méltóságos urak és feldíszített „függelékeik” (értsd: hozzájuk tartozó hölgykoszorú) felvonultatásával a dzsentrivilág múltó dicsőségéről mesél az író. S természetesen nagyvonalú könnyedséggel és mégis félelmetes humorral, éles és ma is tanulságos nyelven. A kiválasztottak és a közélet, a közigazgatás összefonódásaira, a korlátoltság, öncélúság és korrupció veszélyeire hatásosan rádöbentő tükör inkább az író ér-deme, az előadásé volt a parádés szereposztás: Götz Anna, Kállai Ferenc, Bessenyei Ferenc, Moór Marianna.

Egyébként a Páskándi-bemutató (Tornyot választok) legfőbb érdeme is az volt, hogy „három premierre is elegendő szereplőgárdát vonultatott fel” és a legjobbak közül: Szakácsi Sándor, Koncz Gábor, Sörös Sándor, Rubold Ödön, Bitskey Tibor. Páskándi Géza drámájának hőse Apáczai Csere

János, Erdély nagy tudósa, aki szembekerül a viszonylag felvilágosult II. Rákóczi György fejedelemmel. A magasabb rendű szellemiség és az elmaradott társadalom konfliktusáról, a tudós ember népét felemelni akarásáról szól ez a darab, súlyos erkölcsi kérdéseket, főleg a tudós felelősségét taglalva. No meg arról is szól, hogy a tudásban, gondolkodásban korát messze megelőző, tömegeket felvilágosítani szándékozó egyéniséget előbb-utóbb nem nézik jó szemmel az uralkodó körök. A tragikus, magyar tudóssors kelt életre Apáczai Csere János alakjában, a teológia doktorában, az első magyar enciklopédia megalkotójában, aki azért tért vissza elmaradott hazájába, hogy tanárként szolgáljon. Nagy fájdalmat okozott Apáczainak az „álmokórság, a meggondolatlanság, a számár tunyaság”, amit tapasztalt; a tudatlanság, az elfásult lel-kiismeret, a vakság és az a tény, hogy a magyarok „minden műipari dologban” idegen segítségre szorulnak. Diákjai rajongtak érte, a tömegekhez mégsem jutott el szava, a népet nem tudta felemelni. Még a felvilágosult fejedelem sem értette meg, hatalmát féltette, megfenyegette. Mintha a hatalomnak nem lenne érdeke a szellem virágzása...

A legszebb magyar történelmi drámák bemutató helyének szánták megálmodói - Miszlay István alapító művészeti vezetővel az élen-a Gyula Várszínházat három évtizeddel ezelőtt. A Shakespeare-sorozat újabb ötlet: tavalay Antonius és Kleopátra, az idén Macbeth, jövőre Hamlet. „A Macbeth talán a legtömörebb tragédia, és mint minden Shakespeare-mű, természetesen politikai dráma - mondta Sík Ferenc a premier előtt. - A mi zászlónkra pedig azt írtuk, hogy ez politizáló színház, politikus, közéleti színház, abban az értelemben, hogy egyetemes, nemzeti érdekek megvalósulásáért politizálunk. Tetten érhető például Macbethen is, hogy melyik jelenet milyen napi politikai esemény igazolására vagy kigúnyolására született, de emberi viszonylatai 400 év után is abszolút élők és maiak.”

Milyen volt hát a Gyulai Várszínház 29. évadja? Az idei nyár nem hozott akkora sikert, mint a Caligula helytartója, vagy az Álomkommandó. Nekem a Macbeth jelentette a szezon fénypontját, azt az emlékezetes estét, amelyet a korábbi évek legmaradandóbb élményei közé sorolok. Ez a Shakespeare-bemutató gazdagította a történelmi dráma és a szó nemes értelmében politikus színház itt, a várfalak között megteremtett hagyományát, feledtette az előbemutatók gyakran joggal kifogásolt, félkész, még csiszolandó állapotát. A Macbeth Gyulán varázslatként hatott ránk. Ez az előadás elhitette velünk: a hideg, nyirkos, ködös, titokzatos Skóciában vagyunk. Szüntelenül tombol a szél, az óceán vad hullámai csapkodják a sziklapartot, villámlik, mennydörög. Vihar vagy csatazaj, inkább csatazaj, mert a győztes tábornokok jöttek: Macbeth és Banquo. Tóth Sándor nem az érett korú, kemény zsarnok, hanem Hamlet-külsejű és főleg Hamlet-lelkű Macbeth volt: kérdéseivel, erkölcsi konfliktusaival, őszinteségével, vívódásaival, sebezhetőségével együttérzést keltett. Erre mondják, hogy meggyőző alakítás. Felcsillant előtte a karrier, a skót trón reménye, ám a lehetőségtől megriadt. S itt lépett be Lady Macbeth (Varga Mária) határtalan becsvágyával és végtelen szerelmével. A történet jól ismert...

A Gyulai Várszínház arculatához szépen illeszkedik Bartók és Kodály szellemisége, a tisztelgés a város szülőtte, Erkel Ferenc művészete és egyáltalán a magyar zenekultúra előtt - itt, Békés-Tarhos közelében. Gulyás Dénes ária- és dalestje szolgált az idén nyitányul, Erkel Bánk bán operáját a kolozsvári Magyar Opera emlékezetes előadásában élvezhette a gyulai közönség. Kacsóh-Heltai daljátékát, a János vitézt a Nemzed Színház művészeivel Gulyás Dénes vitte színre. A komolyzenei bemutatók sorában újszerű vállalkozás volt tavalay nyáron a Légy jó mindhalál című musical, nem véletlenül lett nagy siker.

Ha Gyula, akkor a fürdő, de ma már a V árszínház is! A színház azonban elképzelhetetlen a vár nélkül, és ezeket a várfalakat bizony nem kímélték a történelmi viharok (sem). Lám, az égiek nem kegyesek a szent helyekhez, a gyulai végvár is több szánalmat, megbecsülést érdemelne. Nem elég a súlyos gazdasági helyzet, a kultúra mostoha sorsa, még ez a szerencsétlen épület is omladozik. Sok álmatlan éjszakát okoz ez az állapot Havasi István igazgatónak. Az előadások az elmúlt években - biztonsági okokból - átmenetileg a vár elé kényszerültek, majd az idén ismét „beengedték” a játékot az igazi helyére. Megy a huzavona; a színház és a műemlékvédelem között a helyreállítás ügyében egyelőre nincs egyetértés. Válaszra vár, hogy lehet-e majd színházati játszani úgy, ahogyan régen és majd három évtizeden keresztül mindig. Vajon maradhat-e a színpad méltó és

a nézőtér megszokott helyén? Reménykedünk.

Niedzielsky Katalin

Új klasszicizmus

Imre Flóra: Rondó

Új kötetéről szólva, már sértés volna úgy értékelni Imre Flórát, hogy mindent tud a versről, ami csak megtanulható, hogy mesterségbeli tudása fölér a mesterekével, hogy egyformán bánik a szapphikus formákkal és a szonettel, a blank verssel, a szabadverssel és az ambroziánussal - és így tovább. Igaz, Vojtina legújabb levele egy fiatal költőhöz című versét akár neki is ajánlhatta volna Vas István, amikor így írt: „Formát s matériát (amennyiben Nem durvaság utóbbi verseiddel Összefüggésben említeni) biztos Mederben tartasz - szűk meder, igaz, és nem te magad vájtad verseidnek: Húsz évvel ezelőtt előkelő Elődeid, Pilinszky és Nemes Nagy Ágnes ez új, remekműű csatornán Vezették át költészetünk honi Beltengerébe Rilke mágiáját S Trakl átszellemült idegbaját Babitsunk és Attilánk bonyolultan Ellenpontozott fűgarendszerének Lágýabb hangnemeivel magyarítván Villantva váltakozó vegyítéssel.”

Nem hagyhattam ki ezt az idézetet, oly nyilvánvaló Imre Flóra kötődése a versben felsoroltakhoz. Csakhogy amikor ezt Vas István írta - mint majd mondani fogom, ő is egyik legfőbb mestere -, Imre Flóra még gyermek volt. S a képlet kiegészítésre szorul: formakultúráját az is meghatározza, hogy latin szakos tanár, akinek már vére dobolásában vannak a klasszikus formák, Ronsard s a többi Pléiade-költő is mind a kezéhez simul, s ahogy újabb verseiből tudni vélem, Orbán Ottó profánabb, életszerűbb ars poeticája sem hagyta közömbösen. S mindezekről azért beszélhetek anélkül, hogy másodlagossággal vádolnám, mert mindezek felül sokat, nagyon sokat tud még. S bár még nem szívesen költözne ki a „szülői házból” - a fölnevelő mesterek formáiból, stílárís bútorai közül, kertjük fáí alól -, azért ő kész költőegyéniség. S a szorosán és otthonosan vele élő hagyomány, fölteszem, elvi kérdés is az ő esetében: klasszicista alkat ő, aki nem az eredetiség romantikusan vagy modernista módon felfogott elvét, hanem a tradíció kötelezettségét vagy alkati szükségességét vallja.

„Vallja” - mondom, nem a kritikákban oly gyakori szakzsargon kedvéért. Valóban ezt teszi, amikor hármassortárszerű triptichont ajánl három legfőbb mesterének, akik fölitélezhetően személyesen is hatottak rá: Vas Istvánnak, Nemes Nagy Ágnesnek és Lator Lászlónak. És ezek a klasszikus-hűvösen áttételes vallomásversek nem merítik ki a hozzájuk való kapcsolatot: jellemző fordulataikra, kulcsszavaikra is ráismerhetünk. „Remontálnak a sárga rózsák” - idézi szinte szó szerint Vas Istvánt; Prométheuszában szinte parafrázálja Nemes Nagy Lázárját; másutt Lator Fa a sziklafalon című versének életpátosza és látomásbeli pontossága hallik át a versein.

Fokról fokra telik meg az átvett forma és tónus Imre Flóra egyéniségével, s szinte szétfeszíti az örökölt kereteket. Prológusa, az Amelyben magázódik Istennel, a nagyköltészet érzetét kelti bennem. A hitetlen hit, a kételkedő imádság, a hiányát magának Istennek panaszló hang még ismerős innen-onnan a magyar és világirodalomból, de a szerelmes fiatal nő hangja elidegeníthetetlenül az övé, mellyel erotikus színezetet ad a vallomásnak: „...Minden földi testben, / combok, karok, vállperecek mögött / - tudnia kell - én csak magát kerestem, / s mindig porrá vált ujjaim között.” S nagyszerűen hitelesíti ezt a verset lezáró, klasszikusnak ható aforizma: „Minden szenvedés testi szenvedés.”

Parnasszusi elemekkel gyakran átszótt tájverseiben is rengeteg a személyiség, az intimitás, szinte a bőre remegésével éreztetett hitelesség. „A roppanó hóban megáll / A macska, figyel mindenével.” Valóságérzékükre büszke, más dicsekednivalóval előállni nemigen tudó költők megirigyelhetik. És személyes abban is, ahogy a gondolatot megragadja. Fiziológiailag ábrázolja a gondolat születését, mondhatnám, ezúttal nem a nőköltőkre oly könnyen rámondható „vajúdásra” értve, mellyel az agy

munkáját, az eszme világrajövetelét jellemezhetném; az ösztöntől az absztrakcióig követi az inger, az érzet és az információ átváltozását gondolattá: „És jóformán már csak a csontok: /a végsőig redukált vázra/ feszülő szikárhúsú mondat.” Hasonló remeklés az Arisztophanész mítosza, mely a férfivá és nővé kettébomlott Hermafroditusz legendáját jeleníti meg, „szó szerint” véve a mitikus mozzanatot, vagy a Délosz, mely a görög sziget geológiai-tektonikus keletkezését láttatja.

Nem fél az irodalomtól - mondhatnám, tudva, hogy a fiatal Kosztolányit megbíráló Ady szellemével is dacolok így némiképpen; az „irodalom” végül is megkerülhetetlen örökség annak, aki maga is úzi, és Ady sem kerülte meg. S milyen jóízűen tud elnyújtózni újabb „szabad” verseiben, melyekben hálásan sündörögnek elő a csak látszólag mellőzött jambusok és egyéb ritmusalakzatok! A szabatoságot, a könnyedséget szolgálja az oldott formákban a klasszikusok mély, bensőséges ismerete.

Nem Imre Flóra versei dermednek márvánnyá a klasszikusok állandó jelenlététől, hanem az évszázadok és évezredek folyamán simára csiszolt kőidomok elevenednek élővé, maivá, fiatalossá és budapestivé. Legjobb mestereink egyikének látom Imre Flórá.

(Tevan Kiadó, 1992)

Alföldy Jenő

A hajótörött világ nyomában

Tillmann J. A.: Szigetek és szemhatárok
Késő újkori kilátások

A pusztulás rohamosztagai behálózzák a Földet.

Minden változik, a sebesség egyre nő.

Egyre sebesebben játszik az ember, és a tőle függetlenedő technika; a romhalmaz növekszik, a sebesség vége pedig a teljes pusztulás. A tudásvágy, mely határtalanságra törekszik, torzszülött világot eredményez-ez a mai világ.

Ez Tillmann J. A. világa.

A mi világunk-a késő újkor, ahogy a szerző nevezi.

Rohanunk. Élni.

Megállni, körülnézni - milyen a táj, milyen a Föld, milyen az úr, milyenek vagyunk - kívül és belül, mi történt és mi lesz itt mondjuk ötven év múlva... megállni tudni kell, és akarni... hogy megszerezhessük a megértés pillanatait - például egy ilyen könyv elolvasásával is.

Tillmann kérdez, konstatál, medítál, megérteni és megértetni próbál, szinte költőien.

Ezen írások ihletői a történelmi múlt nagy árnyai (Szókratész, Nietzsche, Heidegger, Pilinszky, Gerard de Nerval); a múlt tudása, a régi „hajónaplók”, „hajóroncsok”; a mai kor „hajóra szállói”; a késő újkor művészete, a film, a képernyő, a rockzene; a keret, amelyben élünk, a keret, amelybe nézünk.

Ott állunk a hajó fedélzetén, s gyilkos hullámok a múltból, a jelenből és a talán nem létező jövőből sodornak... merre is? Örök vándorok vagyunk, s mára már az út végét járjuk; a Földön lassan minden felfedeztetik.

Az Európából kiinduló tudományos-technikai világalakítás planetáris egységbe olvasztja a Föld gazdagságát, sokszínűségét. Az ember már az ég felé tör, ám közben a hátszág otthontalanná válik a számára. A Földet, a természetes környezetünket, lényegünket a pusztulás veszélye fenyegeti, s rajtunk is áll, hogy ne kísértethajóként járja jövőendő útjait.

Egy korábbi lidércet - Aurora tüze, mely nem volt más, mint kísérlet a történelem befejezésére, úgy mint a fasiszmus - a gépesített világ lidérces valósága váltotta fel. A Földön felhalmozott pusztítókapacitás (is) a halál felé vezető utat jelzi. 1789-től 1986-ig tartott talán az

újkor. 1986-Csernobil, a SZARKOFÁG; az ember által alakított történelem határköve, az időtlenség iszonyatos emlékműve. A technika önfejlődésre, saját életre kel, fölötte a kontroll szinte lehetetlen - az idő rövidege miatt, s a Teremtő - az ember tehetetlenül, kiszolgáltatottan áll saját szörnyűséges Teremténye előtt. A tudás almája mérgezett volt, az etika ismeretlen fogalom a tudomány számára.

A Második Világ, ahol élünk, az Első Világ felé tart. Egyik mocsárból a másikba kerülünk? Talán van esély a tévutakat elkerülni, mégpedig úgy, hogy közben ne a Harmadik Világba süllyedjünk! Meg kell próbálni a visszatérést eredendő emberi elhivatottságunkhoz, a Kúthoz.

Mai világunk sok hasonlóságot mutat Róma világával. „Az egységesedő Első és Második Világ határain elvéreznek a barbárok: a Harmadik Világ népei és kultúrái. Maradványaik beszivárognak a hódítók területére, és elárasztják; színesítik és szélesítik a kulturális választékot: a Barbie-kultúra mellett virágozik a barbárok kultúrája. Így biztosítva van a színek és formák utánpótlása: friss vér áramlik az elaggott Európába” - így Tillmann.

Temérdek veszély leselkedik a mai kor emberére.

A sebesség elhomályosítja a látást, a gondolkodást. A mai kor egyik uralkodója a média, a tv-keret, a képzőn, a kellékkolázs - a mediális valóság eltorlaszolja látómezőnket, elkápráztat, elképeszt. A „Tudományos Világnézet” (vagyis a TV) rebarbarizálja a látást, falakat emel körénk és közénk; totális háborút visel a szem ellen, felváltja az utazást, eltünteti a fantáziát: „A tekintet nem tud elmélyülni a képben; nem tudja bejárni és képzeletben újratemetni mélységeit. A szó szerint veendő képzelőerő kezd alábbhagyni.” A tv-keret a ma temploma, ahol az ember áldoz, és amelytől jeleket kap.

„A látás helyreállítása a szem behunyásával veszi kezdetét” - szeretnék körülnézni, szeretnék magamba nézni, személyiségemet visszanyerni a mai elgépesített, elközösített, egyneművé váló sivár világban...

Beszélgőtársakat keresünk, beszélni szeretnénk egy kikezdett nyelven. Kérdezni: Hol van Törökország, s miért látom torzképek ezreit a tükörben, mely nem más, mint egy fal? Filmszerű életet, és filmszerű halált akarunk? Eltűnőben a művészet is? Mi táplálja a félelmet? Hol van „fent”, és hol van „lent”? Honnan jövünk, hová megyünk, és mennyi időnk van még?... Ilyen és még millió kérdéssel kell a magányát, egyedüllétét visszanyerő embernek szembenéznie a mai késő újkorban.

„Oly világba vetődtünk, melyben az égen és a földön kívül szinte minden inogni kezdett. Ezért aztán jó okunk van arra, hogy egyről s másról elgondoljunk, reflektáljunk olyan tárgyakra is, melyeket máskülönben észre sem vennénk, avagy esetleg túlon túl tekintélyesnek vélünk ahhoz, hogy vizsgálódásaink körébe akarnánk őket vonni.”

Tillmann esszéi hajóutazásra invitálnak.

A bárkában ott görnyed a Gondolkodó Ember élő-holt szobra, a kétely és az óvatos remény.

A bárka maga a Föld, a láthatáron pedig mindaz, ami köztünk, bennünk és körülöttünk van, ami elmúlt, ami van, és ami - még - lehet.

Sztojcsev Szvetoszláv

(Holnap Kiadó, 1992)

Alternatív alkotók édenkertje Pósteleken

Csalánleves II.

Ökumenikus tanácskozást tartottak néhány éve Assisiben, melynek témája - súlyos veszélybe került élőhelyünk - a Föld védelme volt. A résztvevők megegyeztek mindenfajta földi élet tiszteletében, fogyasztói társadalmunk mielőbbi megreformálásában. Azok a művészek, akik 1991-ben az első Csalánleves megnyilvánulást szervezték, nem jártak ugyan Szent Ferenc városában, de az „assisi

folyamat" helyi papjai. A pórteleki kastélyromnál tartott első eseménysor már művészi lehetőségek sokaságát mutatta fel figyelmeztetésül: az ember lényegéhez kell, hogy tartozzon, méltóságából következik, hogy törődik magával és törődik az utána következő nemzedékkel. Ez egy olyan esztétikai kérdés, ami az emberi szabadságot nem korlátozza, hanem értelmezi. Ezt az analízist elkezdték a képzőművészek is, s úgy tűnik, következetesen folytatják, bár édenkerti állapotok még aligha várhatók. Az előző Csalánleves kinyilatkoztatást egy olyan kezdeményezés követte Békéscsabán, mint a kelet-európai kultúrbörze. Nemzetközi résztvevők sora vett birtokba egy elhagyott üzemcsarnokot a megyeszékhelyen. E maroknyi művész szellemi törekvése, szisztematikus munkálkodása a befogadói, értelmezői horizont szélesítését szolgálja. A vizuális kultúrában itthon létező normarendszert, konkrét művészi akciókkal, az adott szituációra építő műalkotástípussal eddig nem létező dimenziókat megnyitva újraépítik. Radikalizmusuk, érzékenységük bár-mennyire is provokatív, tapinthatóan környezeti tudatunk és humanitásunk van fókuszálva általa. A nagy görög filozófus, Herakleitosz úgy vélekedett, akik alszanak, azoknak meg van a maguk külön álma, akik pedig ébren vannak, azoknak közös az álmuk. Ennek szellemében magukba néznek az alternatív alkotók, de a közös értékek fontosak számukra. Az egymáshoz több szálon kapcsolódó kollektíva kreatív célok kutatásával, a tág kontextusból szegmenseket mutat fel. Mindezt mélyeséges áhítattal, már-már megszállottsággal teszik. A valódi humánus eme alkotócsoporthoz azt jelenti, hogy nem veszítik el személyes érzelmeiket és kapcsolataikat embertársaikkal.

A Csalánleves II. korszerűségét jelzi, hogy a közreműködő alkotók abszolúte tisztában vannak napjaink problémáival. Nem környezetvédelmi ügyekről van szó csupán, hanem arról, mennyire ismerjük és uraljuk a XX. század tudományos technikáját. A technika, a természet és a művészet összeegyeztetése - a mágiából kivált időszak óta - izgatja az alkotókat. Közismert a homeosztázis jelenség, melynek következtében a szervezet automatikusan alkalmazkodik fizikai egyensúlya megőrzése érdekében. A túlzott hatások azonban kikezdehetik ezt a hajlékonyságot, ezt veszik figyelembe az alkotók nagyléptékű akciókkal, demonstrációkkal. Az ő ambícióikat az motiválja, hogyan lehet kreativitással, a művészet erejét latba vetve, olyan területeket aktivizálni, amelyek mindennapi életünk, a civil élet monotoniját az egyéni szenzibilitás belső tartalékait mozgósítva kooperációra készítetnek bennünket.

A Póstelekre érkezők már az első este szembesülhettek az elidegenítés teltvíziós mechanizmusának értelmetlenségével. A BLOCK csoport megérkezve a helyszínre, az ott működő televíziót eltakarta testével. A nézők nem értették a jelzést, mindaddig, amíg három tüzet nem raktak a csoport tagjai. Egyesítették a tüzeket, kikapcsolták a tévéket és működésbe lépett az Adáshibából ismert effektus: beszélgetni kezdtek a jelenlévők. Másnap Vizes blokk címen még bemutattak egy akciósort, de a Csalánleves II. alaphangulatát az előző este történései határozták meg. A XX. századi művészet és közönség szemét bezárták a világ számtalan aspektusa előtt, így elfelejtettük a teljesség és az egység, az érthető és az érzékelhető együttműködésének kutatását. Erre figyelmeztet Gubis Mihály, aki a kastélyrom egyik mélyedését felhasználva rajzolta falra amőba emberének körvonalait, majd középpontjába ült e térnek. A vízhordó asszonyok vállravezett rúdjának pózában, de a keresztrefeszítés érzetét keltve csuklóját fákhöz kötöztette. Ezután a jelenlevőket a rúd két végén függő csalánnal csapdosta, simogatta. Végül ecsettel a falra írta: HIÁNY.

Baji Miklós Zoltán azon túl, hogy mintegy vezénylő sámánja a művészeti megnyilvánulásoknak, maga is performancet prezentált. Az emberi élet sok területén meglévő hármas egységre komponálta cselekvéseit. Térben és időben is jelentkezett ez a törekvés, mert az épület szintjeit és a napszakokat is ennek megfelelően építette be előadás-kompozíciójába. Az áldoztatás című etűdök a kenyér elemeinek a lisztnek és a víznek szakrális boncolgatását idézték. A befejező „stációban” három üvegtáblára vizet fűjt, majd kimúlt halat helyezett a felületre, s az egészet liszttel szórta be, de női asszisztensére is jutott mindkét anyagból. Visszamaszott az induláshoz használt létrára, ahol az esti fényben glória rajzolódtott a feje köré. A hátramaradt objekt faktúráját a víz fixálta és az így kialakult tárgyegyüttes Claudel drámájában Jeanne d'Arc végszavát juttatta eszünkbe: „Nincsen hatalmasabb, mint a szeretet”. Ugyancsak hármas egység jegyében mutatta be Kastélybalettjét Gábrriel Anett. Tóró Attila indigóba csomagolt és kibontott tükrök, valamint egy Föld-térkép

kontextusát használva mutatta be Határok című performancct. Barta Sándor földközeli teatralitással mutatta be Evangélium címet viselő akcióját. Veres Szabolcs Előétel a csalánleves után c. produkciója végén megkínálta az egybegyülteket a föld-csalán-óra-víz elegyből, majd befalazta az „időt”. Diószegi Eszter textilbábut ültetett a környező fák egyikére. Gyórfy Sándor vertikális motívumokat hozott létre fényeffekt alkalmazásával. Darabos Edit a pincében papír-kompozíciót állított össze. Penyaska László a térszervezés kérdéseit kutató alkotást jelenített meg a kastélyban. Ezúttal is részt vettek irodalmárok az eseményen: Kántor Zsolt, Fehér József és Kalmár Zsolt. Váradi Zoltán fotói az elmúlt évi csalánleves történéseit idézték fel. Boldog Gusztáv pedig Kovács István és BMZ Angyalcsinálók című attrakciójának fotóit helyezte el a falakon. Aknay János meleg háromszög formákat mutatott be vászonképein. Vincze Ottó a konstruktív hagyományokat tovább folytató képpel jelentkezett. Schéner Mihály Unicornis nevű fémbogara ebben a természeti környezetben adekvát teret talált magának. Majoros Gyula Nyolcadik utas a gémeskutas e. népi jellegű akcióval képviselte magát.

Nagyhatású performancct mutatott be az Erdélyből érkezett Ütő Gusztáv és Kónya Réka. A Földrajzóra c. eseménysor a kastély falmaradványán kezdődött, de a lényegi történések a fűvön játszódtak le. Ütő fölé kazlat emelt asszisztense, majd eltávolította a szénát. Az alkotó meztelen alakja bukkant elő őskori, zsugorított temetkezési testhelyzetben, a bőrén pedig erdélyi településnevek magyar felirata volt látható. A mellette lévő kútból „átváltozva” (felöltözve) jött elő és kártyázni kezdett partnerével a fekete-fehér igen-nem lapokkal. A történelem irracionális fíntorát bemutató előadás egy Erdélyben élő alkotópór avatott felfogásában került publikum elé így.

Az auditív művészet megjelent képviselői színvonalas produkciókat vonultattak fel. A Békés Banda már az elmúlt évi összejevetelen is jelen volt. Az alternatív zenekarok közül a Madrapur még kevésbé, az Andersen együttes nemzetközi csapata pedig már jól ismert a Music Televízióból. Cseh Marcell Gábor és Malosik Miklós groteszk éneke derűs felüdülést jelentett. Kopasz Tamás Vér c. hangköltészeti bemutatója még a performencek előtt teremtett beleélési lehetőséget a többnapos megnyilvánuláshoz.

Az elvetett csalánmag tehát megsokszorozottan kelt ki, sőt virágzott újra. A fogyasztói társadalom normákat alkot, de nem törődik az ökológiai törvények huszadik század előtt is létezett struktúrájával. Remélhetőleg közel a deus ex machina, az isteni beavatkozás ideje, mindenesetre ha most lenne a világ vége, a pórtleki alkotók és a részt vevő közönség már értékes segédpontokkal jelentkezhethének: a (zöld?) Paradicsomba.

Cs. Tóth János